

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

diplomová práce

Magdalena Bláhová

DIONÝSIOS THRAX A JEHO TECHNÉ GRAMMATIKÉ
ÚVOD, PŘEKLAD, KOMENTÁŘ

DIONYSIOS THRAX AND THE TECHNE GRAMMATIKE
INTRODUCTION, TRANSLATION, COMMENTARY

vedoucí práce: PhDr. Dagmar Muchnová, CSc.

rok podání práce: 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využité prameny a literaturu.

Prohlášen

Děkuji paní PhDr. Dagmar Muchnové, CSc. za trpělivé vedení diplomové práce, za konzultace a připomínky.

Obsah

Zkratky 1

Úvod 2

Překlad a komentář 9

1. Gramatika 9

2. Čtení 9

3. Přízvuk 9

4. Interpunkce 9

5. Rapsódie 10

6. Písmeno (hláska) 10

7. Slabika 11

8. Dlouhá slabika 11

9. Krátká slabika 12

10. Obojetná slabika 12

11. Slovo 12

12. Jméno 12

13. Sloveso 16

14. Konjugace 16

15. Participium 17

16. Člen 17

17. Zájmeno 17

18. Předložka 18

19. Adverbium 18

20. Spojka 20

Résumé (česky a anglicky) 21

Komentář 22

Příloha – řecký text 44

Bibliografie 57

Zkratky

Arist. <i>Rhet.</i>	Aristotelova Rétorika
Arist. <i>Poet.</i>	Aristotelova Poetika
G. G.	<i>Grammatici Graeci</i>
Hel.	Héliodóros
<i>Il.</i>	<i>Ílias</i>
<i>LSJ</i>	<i>A Greek-English Lexicon</i> Liddell-Scott-Jones
Mel.	Melampús/Diomédés
<i>Od.</i>	<i>Odyssea</i>
Σ	scholia nebo scholiasté
Σbyz	<i>Commentariolus Byzantinus</i>
ΣHel	Komentář Héliodórův
Σl	<i>Scholia Londinensia</i>
Σm	<i>Scholia Marciana</i>
Σmel	Komentář Melampodův/Diomédův
Σv	<i>Scholia Vaticana</i>
<i>T</i>	<i>Techné Grammatiké</i> Dionýsia Thráckého

I. Úvod

Cíl studie

Cílem této studie je představit obecně v úvodu nejstarší dochovanou evropskou gramatiku – řeckou gramatiku Dionýsia Thráckého *Techné Grammatiké*, která pojednává o hláskosloví a morfologii, a osobnost autora, jemuž je autorství této gramatiky připisováno. V rámci úvodu bude dílo zasazeno do širšího historického kontextu a nastíněn vývoj řecké gramatiky od počátků až po dobu, ve které autor žil. Pozornost bude věnována také otázce autentičnosti a datování díla.

V hlavní části pak bude uveden překlad a komentář.

Na závěr bude jako příloha připojen originální text díla.

Prameny a edice

Při překladu řeckého textu jsem vycházela převážně z Lallotova vydání z roku 1989, které je téměř shodné s vydáním G. Uhliga z roku 1883, s nímž jsem text srovnávala, a přihlédla jsem rovněž k francouzskému překladu a komentáři J. Lallota, k anglickému překladu A. Kempa a k německému překladu W. Kürschnera. Materiál ke komentáři jsem čerpala mj. ze scholií v Bekkerově vydání z roku 1816; scholia zahrnují komentáře byzantských scholiastů (Choiroboskos, Héliodóros, Melampús, Diomédés, Stefanos ad.) z období 6.-15. st.

Jean Lallot, který použil vydání Gustava Uhliga (G.G. I 1883), ve svém vydání vyznačuje místa, o kterých se domnívá, že jsou pozdní dodatky, a rovněž místa považovaná Uhligem za chybné čtení (LALLOT 1989:12-13).

Techné se dochovala v cca 10 rukopisech z období 10.-18. st. Text je znám díky dvěma starověkým překladům, a to arménskému, který pochází z konce 5. st. a byl rozšířen v patnácti rukopisech ze 14.-17. st., a syrskému přibližně ze stejného období, který je dochován ve dvou rukopisech ze 7. a 11. st.

Některé pasáže *Techné* (částečně kapitoly 1, 12 a 20) jsou doloženy na dvou papyrech datovaných z 5. st. Text je také z velké části dochován ve scholiích (LALLOT 1989:13-14).

Techné byla vytištěna v následujících edicích:

edice FABRICIOVA z r. 1715

edice BEKKEROVA z r. 1816

edice UHLIGOVA z r. 1883

edice PECORELLOVA z r. 1962

edice LALLOTOVA z r. 1989

Historické zasazení *Techné Grammatiké*

Již v 5. st. př. Kr. byla v Řecku věnována značná pozornost formování gramatických názorů. Nemalá zásluha v této oblasti náleží **sofistům**, kteří se intenzivně zabývali rétorikou. Zkoumání jazyka se ovšem vztahovalo výhradně na jazyk řecký – ostatní jazyky byly totiž

„barbarské“ a jako takové nebyly hodny studia (LALLOT 1989:16). Tato helénocentrická orientace není charakteristická pouze pro *Techné Grammatiké* – byla běžná i u ostatních řeckých gramatiků a autorů obecně a tato tradice pokračovala i v dalších staletích. Otázkou je, zda byla příčinou tohoto zaměření neznalost jiných jazyků. Je ale velmi pravděpodobné, že Řekům byla známa alespoň latina, se kterou v době vzniku *Techné* byli v kontaktu. LALLOT (1989:16) zmiňuje pojednání *O římském dialektu* od autora jménem Filoxénos (1. st. př. Kr.), který evidentně považoval latinu za řecký dialekt.

Otázkami týkajícími se jazyka se zabýval v 5.-4. století př. Kr. také **Platón** (427–347 př. Kr.), který zkoumal mj. etymologii (viz dialog *Kratylos*), a **Aristotelés** (384–322 př. Kr.), který v *Poetice* (1456 b 20-34; 1458 a 21-30) ukazuje rozdíl mezi lidskou a zvířecí řečí a zabývá se rozčleněním hlásek na vokály, semivokály a konzonanty. Platónovo i Aristotelovo jazykové bádání je však ještě úzce spjato s filozofií.

Stoikové (Chrysippos, Kratés z Mallu a další) se ve 3.-2. st. př. Kr. zasloužili o položení pevných základů pro popis řeckého jazyka. Avšak primární zdroje se nedochovaly vůbec anebo jen fragmentárně; sekundární zdroje jsou mnohem pozdějšího data (KEMP 1986:344). Stoické studium jazyka úzce souviselo se studiem logiky. Byli to právě stoikové, kdo odlišili *označující*, τὰ σημαίνοντα, od *označovaného*, τὰ σημαινομένα (což později propracoval ve své teorii F. de Saussure: *signifiant/signifié*).

Pokud se formální stránky jazyka týká (obecně se stoikové zaměřovali více na významovou stránku), rozlišili stoikové pád (πτῶσις), slovesný rod, způsob a čas u sloves, zavedli užívání slova *neutrum* (οὐδέτερον) místo dřívějšího *věc* (σκεῦος), *střední rod* (μεταξύ), ^

rozdělili čtyři druhy řeči/věty (ve skutečnosti se jedná o druhy slov): jméno, sloveso, člen a spojku, což později uzpůsobili na šest druhů, a to tím, že jména rozlišili na vlastní (propria) a obecná (apelativa), a přidali adverbia (i když ta zahrnovala pouze adverbia, která končila na -ως; KEMP 1986:345).

Při analýze hlásek užívali termín *στοιχεῖον*, u něhož rozlišovali tři aspekty (KEMP 1986:345):

1. psaný symbol, tedy grafém,
2. to, co je vyslovováno, tedy foném,
3. pojem —

Dochovalo se však málo dokladů o systematické morfologické analýze a o formálních paradigmatech, ani není doloženo z tohoto období žádné ucelené pojednání o syntaxi (KEMP 1986:345), které vypracoval Apollónios Dyskolos v 2. st. n. l.

V 2.-1. st. př. Kr. měla již gramatická tradice v řeckém (resp. řecko-římském) světě pevné základy. Částečně byla filozofického původu, který sahal k Platónovi, Aristotelovi a ke stoikům, částečně literárního (KEMP 1986:344).

Nejvýrazněji se o rozvoj gramatických studií zasloužila **alexandrijská škola**, k jejímž nejvýznamnějším představitelům patří Zénodotos z Efezu (1. pol. 3. st. př. Kr.), Aristofanés Byzantský (cca 257-180 př. Kr.), Aristarchos ze Samothráky (cca 216-144 př. Kr.) a Dionýsios Thrax (LALLOT 1989:19; KEMP 1986:345).

Skupina alexandrijských učenců, kteří působili cca od 280 př. Kr., kladla důraz především na studium literatury a na vědy, spíše než na filozofii. Věnovali se především uchovávání, vydávání a komentování textů velkých řeckých autorů (zejména Homéra; KEMP 1986:345).

V souvislosti s těmito starými texty pokládali za důležité zmínit se o analogiích - pravidelných tvarech užívaných ve flexi a snažili se na základě těchto analogií vytvořit vzorce či stručná pravidla pro užívání jazykových jevů. Ve známém sporu analogie vs. anomálie tak zastávali opačné stanovisko než stoikové.

V rámci této tradice se objevila různá pojednání o řeckém jazyce, která určovala normy a pravidla flexi. Tyto normy se nezakládaly na mluveném jazyce té doby, ale na jazyce velkých autorů, jejichž texty alexandrijští učenci zkoumali (KEMP 1986:345).

V době Aristarcha ze Samothráky, který byl nejznámějším vydavatelem a komentátorem starých textů, se ustálila oblast studia jazyka nazývaní se γραμματική.

Aristarchos byl podle tradice první, kdo navrhl rozdělení částí řeči na osm – stejně tak je tomu i v *Techné grammatiké* (KEMP 1986:345). Alexandrijští gramatikové zavedli používání diakritických znamének (přídechy, přízvuky, interpunkční znaménka; viz pozn. 4, 1. kap.), které se do té doby vyskytovalo jen zřídka a které začalo být běžně používáno až později (LALLOT 1989:27). U Apollónia Dyskola je dochováno dvacet čtyři míst, na kterých je citován Aristarchos a jeho pojednání mj. o zájmenech a o klasifikaci adverbii (LALLOT 1989:28).

Alexandrijská škola se odklonila od stoické tradice ve způsobu definování gramatických kategorií a gramatika už pro ni není spojena s logikou, ale je výrazně oddělena od filozofie.

Dionýsios Thrax a *Techné Grammatiké*

Dionýsios Thrax (cca 170–90 př. Kr.), autor nejstarší dochované řecké gramatiky, pocházel pravděpodobně z Alexandrie a byl členem alexandrijské školy působící kolem r. 280 př. Kr. Byl Aristarchovým žákem a také se zabýval homérickými texty (KEMP 1986:345; LALLOT 1989:19). Kolem r. 144 př. Kr. odešel z Alexandrie na Rhodos, kde vyučoval gramatiku (LALLOT 1989:19). Ve své *Techné grammatiké* shrnul poznatky dosažené filozofy i filology v oblasti jazyka za poslední čtyři staletí.

Techné v té podobě, v jaké se nám dochovala, snad může být považována za syntézu tradice stoické i alexandrijské (cf. KEMP 1986:346).

Členění a obsah *Techné*

V první části díla autor nejprve **definuje gramatiku a podává výčet částí**, které gramatika zahrnuje (1. kap.), zcela v souladu s postojem alexandrijských badatelů, kteří kladli důraz na studium literárních textů (KEMP 1986:343). V následující kapitole vymezuje první z šesti částí gramatiky – čtení (a to čtení nahlas) - a v dalších kapitolách rozvádí tuto první část, přičemž pojednává o **hláskosloví**. Výjimku tvoří kapitola 5, která narušuje celkový charakter první části *Techné* – kapitola o rapsódii (podrobněji viz příslušnou kapitolu a poznámky). Od kapitoly 6 ale upouští autor od schématu nastíněného v úvodní pasáži a o částech 2, 3, 4 a 6 už není zmínka (KEMP 1986:343-344; LALLOT 1989:16).

V druhé části, která je podrobnější a výrazně rozsáhlejší než první, se nachází definice slova a věty, **části řeči, resp. slovní druhy, a morfologie**. Po definici slova a věty (která v některých

edicích představuje samostatnou kapitolu zařazenou po kapitole pojednávající o slově; viz např. BEKKEROVA edice z r.1816) je postupně charakterizováno osm částí věty v kanonickém pořadí: *jméno, sloveso, participium, člen, zájmeno, předložka, adverbium, spojka* (LALLOT 1989:17). Nejprve jsou uvedeny flektivní slovní druhy a nakonec nesklonné (viz vysvětlení v poznámce ke kap.18 o předložce). I zde je výčet přerušen, a to kapitolou o konjugaci, která měla být zařazena spíše pod kapitolu pojednávající o slovese (kap. 13).

Kapitoly mají podobnou strukturu: každá vyjmenovává kategorie náležející danému slovnímu druhu/části věty (u flektivních částí) a poskytuje detailnější rozlišení primárních a odvozených typů, případně další rozčlenění (LALLOT 1989:17).

Autentičnost *Techné* a její datování

Již ve starověku se objevily pochybnosti o Dionýsiově autorství i o datování díla. Tyto pochybnosti vyvstaly znovu v 50. letech 20. století, především díky teorii Vincenza Di Benedetta (1958-59, 1973). Otázka autentičnosti díla, resp. některých pasáží, dosud není uzavřena.

Většina badatelů dnes shodně uznává za autentický první oddíl *T* (tj. definici gramatiky), který byl zkoumán ve vztahu k obsahu zbývajících textů a rovněž ve vztahu k autentičnosti ostatních oddílů (ROBINS 1996:3; viz také 1. kap. *T* a pozn.).

Starověké pochybnosti

Slovník Suda (10.st.) uvádí, že Dionýsios Thrax napsal gramatiku, Sextus Empiricus (2. st. n .l.) uvádí (v *Adv. math.* I 57) definici gramatiky z Dionýsiova nedochovaného díla *Παραγγέλματα*, která se mírně odlišuje od definice v *Techné* (viz kap. 1 o gramatice). Nejstarší scholiasté se zmiňují o Dionýsiovi Thráckém, který oddělil apelativum od jména a zájmeno řadil ke členu. V *T* je tomu jinak, také definice slovesa je v *T* jiná než ta, kterou uvádí jakožto Dionýsiovu Apollónios Dyskolos. Σ vyvozují, že se jedná o dva různé autory téhož jména, z nichž jeden Dionýsios Thrax byl žákem Aristarcha, zatímco druhý Dionýsios Thrax, jemuž se tohoto jména dostalo omylem a který nebyl jinak znám, byl žákem Perovým (LALLOT 1989:20-21; ROBINS 1998:17).

Argumenty jsou stejné nebo velmi podobné jako argumenty Di Benedetta, který otázku autorství a datace oživil v letech 1958-59.

Argumenty pro a proti autentičnosti *Techné*: V. di Benedetto a další

V Egyptě se dochovaly řecké gramatické texty, *τέχναι γραμματικάί*, gramatické příručky, a gramatické školní texty (psané žáky, často jako diktát učitelů- gramatiků).

DI BENEDETTO věnoval pozornost papyrům první skupiny (*τέχναι γραμματικάί*) a na základě zkoumání 16 dokumentů gramatických papyrů, které mu byly v r. 1958 známy, sestavil chronologickou typologii gramatického žánru *τέχνη*. Jedná se o papyry z období od 1. až do 4.st. n. l. (WOUTERS 1998:95-96).

V 1.st. se *τέχναι* liší od Dionýsiovy *Techné* v zásadních bodech, jako je počet částí řeči.

V 2.-3. st. jsou gramatická pojednání v některých bodech detailnější než Dionýsiova *Techné* a vykazují podobnosti s prací Apollónia Dyskola a s pozdějšími latinskými gramatiky.

Na konci 3. st. a ve 4. st. jsou *τέχναι* srovnatelné s Dionýsiovou *Techné*. A kromě toho podle DI BENEDETTA není náhodné, že teprve z blízkého období (z 5. st.) poskytují papyry přímé kopie *Techné* a že z téhož období pocházejí první přímá svědectví o *Techné* (WOUTERS 1998:96). Na základě srovnání těchto papyrů s dochovanou *Techné* dospěl DI BENEDETTO k datování *Techné* do 4. st. n. l.

Pro DI BENEDETTA jsou hlavními argumenty proti autentičnosti nesrovnalosti v následujících bodech (tytéž argumenty uvádí později i ROBINS, jehož stanovisko v otázce autentičnosti není tak jednoznačné):

- **člen a zájmeno**
- **ὄνομα a προσηγορία** (a s tím související počet částí řeči)
- **definice slovesa**

DI BENEDETTO (1990:27) tvrdí, že Dionýsios Thrax k těmto tématům akceptoval postoj stoiků:

V případě **členu a zájmena** vychází DI BENEDETTO (1990:20-21; 23-26) ze svědectví Apollónia Dyskola, podle něhož údajně nazývá Dionýsios (a Apollodóros) všechna zájmena (tedy nejen demonstrativa) *členy ukazovací, ἄρθρα δεικτικά*. Podle DI BENEDETTA (1990:21; a ROBINSE 1998:17) souvisí Apollóniův odkaz na Dionýsiovu a Apollodórovu definici zájmena s definicí všech zájmen u stoiků, kteří členy a zájmena nerozlišovali jakožto dva slovní druhy, ale obojí zahrnovali pod název *ἄρθρα (členy)*.

V dochované *T* není přítomno stoické rozdělení výrazu *ὄνομα* na dva slovní druhy (*proprium* a *apelativum*), ale pojem *προσηγορικόν* je zde pouze podtypem jména. Některá Σ (která údajně citují i Apollónia Dyskola) však poskytují komentář vypovídající naopak o tom, že ono stoické rozdělení v *T* přítomno je (DI BENEDETTO 1990:27). Tím zároveň dochází k nesrovnalosti v počtu částí řeči – v dochované *T* je výslovně uvedeno osm částí, podle stoického oddělení *propria* a *apelativa* by jich však bylo devět. Apollónios Dyskolos zachovává tradiční počet částí řeči, tedy osm. Zavedení jednotného počtu devíti částí bylo připisováno Tryfónovi (1. st. př. Kr.), ale podle Quintiliana jej zavedl již Aristarchos (ROBINS 1998:17).

Uvedená **definice slovesa** (*ῥήμα*) se liší od definice citované Apollóniem (... *sloveso je slovo, které označuje predikát* – ... *λέξεις κατηγορημα σημαίνουσα*; definice slovesa v *T* zní: *ῥήμα ἐστὶ λέξις ἄπλωτος, ἐπιδεκτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστάσα* – *Sloveso je slovo, které nepodléhá pádové flexi, ale vykazuje časy, osoby a čísla a vyjadřuje aktivum a pasivum*; BENEDETTO 1990:27-28; ROBINS 1998:16). Zastánci autentičnosti (Schmidt, Pfeiffer, Erbse aj.) oponují tím, že obě definice nejsou ve vzájemném rozporu a že mohly být Dionýsiem uvedeny ve dvou dílech – v *T* a v dalším nedochovaném díle – a že rozdíly v definicích jsou celkem nepatrné (PFEIFFER 1968:271; cf. DI BENEDETTO 1990:27-28; ROBINS 1998:18; LALLOT 1989:23).

- **mlčení nepřímé tradice** – nepřímá tradice se k *Techné* jakožto dílu Dionýsia Thráckého vyjadřuje až v 5.-6. st. po Kr. (Timotheus z Gazy, Ammónios, Priscianus), zatímco Asklepiadés z Myrleie se vyjadřuje k začátku *T*, tj. k definici gramatiky, už v 1. st. př. Kr. (DI BENEDETTO 1990:31). Mezi 2./1. st. př. Kr. (doba, ve které Dionýsios Thrax žil) a 5.-6. st. po Kr. (Priscianus ad.; cf. výše) žilo mnoho autorů (Apollónios Dyskolos, Héródianos, Sextus Empiricus a Quintilianus), jejichž díla se dochovala, ale tito autoři, kteří by jistě *Techné* četli, se o ní nezmiňují (DI BENEDETTO 1990:31).
- **mlčení Apollónia** – Apollónios Dyskolos se zmiňuje o Dionýsiovi celkem třikrát, ale informace, které poskytuje, jsou v rozporu s tím, co je uvedeno v *Techné*. O *Techné* se však jmenovitě nezmiňuje vůbec (DI BENEDETTO 1990:31; totéž uvádí ROBINS 1998:16). Na Tryfóna (1. st. př. Kr.) se odvolává celkem na 52 místech a uvádí názvy jeho pojednání (DI BENEDETTO 1990:31). Z toho vyvozuje DI BENEDETTO (1990:31-32), že Dionýsios byl pro Apollónia gramatikem bez většího významu, zatímco Tryfón představoval v oblasti gramatiky velkou autoritu.

WOUTERS se zabýval gramatickými papýry z Oxyrhynchu a přehodnotil DI BENEDETTOVU chronologickou typologii. Zkoumal celkem 23 *τέχναι* (z toho dvě jsou přímé kopie *T*) z období 1. - 5./6. st. n. l. – tj. papýry známe DI BENEDETTOVI do r. 1958, 6 nových *τέχναι* z období 1.-3. st. a jiné do té doby publikované papýry (WOUTERS 1998:97). Mezi šesti novými papýry není žádná přesná kopie *T*.

Zkoumání naposledy nalezených šesti papýrů zpochybnilo podle WOUTERSE (1998:97) závěry DI BENEDETTA a poskytlo nový pohled na staré gramatické příručky.

Šest papýrů *τέχναι* má **podobnou základní strukturu**, ale velmi **různý rozsah a obsah**.

WOUTERS (1998:98) zdůrazňuje, že ve starověku stavěli gramatikové svou výuku na intuitivní znalosti gramatiky, na své vlastní znalosti jazyka a čtení řecké literatury a na studiu dřívějších gramatiků. Výsledek tedy závisel na jejich nadání a schopnostech a podle toho se také jednotlivé *τέχναι* od sebe lišily. Gramatikové si také různé gramatické prvky vybírali od známých gramatiků, kteří v oboru představovali autoritu, a kombinovali je (což se týká i takových otázek, jako je např. počet částí řeči).

V souvislosti s otázkou autentičnosti *T* podotýká WOUTERS (1998:98), že

- gramatika jako věda již v 1. st. n. l. byla do jisté míry systematizována, což by mohlo vysvětlovat dochování a rozšíření *T*,
- musela existovat jakási vzorová *T* už v 1. st. n. l. a možná i dříve; některé papýry z 1. a 2. st. n. l. vykazují nápadné podobnosti s *T* v §§ 6-20;
- papýrová dokumentace nenasvědčuje DI BENEDETTOVU datování *T* do 3./4. st. n. l.,
- jádro *T* muselo prodělat změny během období od vzniku až po kopie prvních středověkých rukopisů (WOUTERS 1998:99).

Poslednímu uvedenému bodu se blíží i ROBINSOVO (1998:19-20) vysvětlení nesrovnalostí jakožto změn, k nimž docházelo postupně v průběhu let: v době, kdy neexistovala autorská práva v dnešním smyslu a kdy každá kopie byla pořizována jednorázově, bylo nutné učebnice znovu vydávat a upravovat podle aktuálních požadavků, přičemž další verze standardní učebnice mohly měnit formu a obsah, aniž by ztrácely kontinuitu s původní verzí.

Kromě toho, jak zdůrazňuje ROBINS (1998:19), mezi filozofickým přístupem stoiků ke gramatice a způsobem vyučování jazyka a literatury v alexandrijské škole nemohl být příliš ostrý předěl a oba přístupy se musely do určité míry prolínat. Není tedy správné hledat odlišnosti a nesrovnalosti na základě oddělení obou filologických (a zčásti filozofických) přístupů.

Celkově lze shrnout, že otázka autorství a datování *T* je velmi komplikovaná a že zřejmě není možné vyvodit jednoznačné závěry. Od konce padesátých let, kdy problém opět vyzdvihl Vincenzo di Benedetto, bylo však v této oblasti vynaloženo značné úsilí a mnozí badatelé poskytli bližší náhled do problematiky a přiblížili možná řešení problému.

K teorii o neautentičnosti *Techné* se přiklání mnoho dalších badatelů, o nichž se zmiňuje DI BENEDETTO (1990:19) – jsou to např. P. Maas, P. M. Frazer, J. Pinborg, E. Siebenborn, D. Fehling, M. Saraiva Barreto a K. Hülser.

Naopak zastánci autentičnosti jsou např. G. Uhlig, M. Schmidt, R. Pfeiffer, H. Erbse, G. B. Pecorella ad.

II. Překlad a komentář

1. Gramatika¹

Gramatika je empirická znalost běžného jazykového úzu básníků a prozaiků².

Má šest částí³:

1. správné čtení v souladu s prozodií⁴
2. výklad básnických obrátů⁵ v textu
3. pohotové objasnění neobvyklých slov a historických údajů⁶
4. etymologický výklad⁷
5. výčet pravidelných vzorců⁸
6. kritické hodnocení básní – což představuje nejlepší část disciplíny.⁹

2. Čtení¹⁰

Čtení je bezchybný přednes¹¹ básnického či prozaického textu¹².

Při čtení je nutno respektovat¹³ tón¹⁴, diakritická znaménka a pomlky. Podle tónu se totiž pozná umělecká hodnota díla, podle rozlišování diakritických znamének čtenářova dovednost a podle pomlky celkový smysl textu¹⁵.

Tragédii musíme číst heroickým tónem, komedii způsobem vhodným pro každodenní život, elegické verše smutným tónem, epické básně tónem výrazným, lyrickou poezii melodicky¹⁶ a žalozpěvy tlumeně a plačtivě. Pokud nejsou respektována tato pravidla, ztrácí se (skutečná) hodnota básnického díla a čtenář se takovým projevem zesměšňuje.

3. Přízvuk¹⁷

Přízvuk je melodická rezonance hlasu¹⁸ – v případě ostrého přízvuku hlas stoupá, v případě těžkého je rovnoměrný a v případě průtažného přízvuku stoupá a klesá¹⁹.

4. Interpunkce²⁰

Interpunkční znaménka jsou tři: koncové, střední a dolní. Koncové znaménko označuje dokončenou myšlenku, střední znaménko naznačuje, kde se má čtenář nadechnout, a dolní znaménko označuje myšlenku, která dosud není úplná a která vyžaduje doplnění²¹.

Čím se liší koncové znaménko²² od dolního?²³ Rozdíl je v délce trvání. Po koncovém znaménku následuje dlouhá pomlka, po dolním naopak velmi krátká.

5. Rapsódie

Rapsódie je část básně, která tvoří určitý tematický celek²⁴. Rapsódií se nazývá proto, že je jakousi „rabdódií“²⁵, protože pěvci, kteří cestovali a zpívali homérské básně, drželi v ruce vavřínovou hůlku.²⁶

6. Písmeno (hláska)²⁷

Písmen je od α do ω dvacet čtyři²⁸. Nazývají se písmena, protože jsou tvořena tahy a škrabáním²⁹. U klasických autorů totiž „psát“ znamenalo „vyškrabat“³⁰, např. u Homéra: $\nu\nu\delta\epsilon\mu'\epsilon\pi\iota\rho\acute{\alpha}\psi\alpha\varsigma\tau\acute{\alpha}\rho\sigma\omicron\nu\pi\omicron\delta\delta\varsigma\epsilon\ddot{\upsilon}\chi\epsilon\alpha\iota\alpha\ddot{\upsilon}\tau\omega\varsigma$; (Λ 388)³¹

Písmena jsou nazývána také „elementy“, protože tvoří řadu³² a následují za sebou v určitém pořádku.

Vokálů je přitom sedm: $\alpha\epsilon\eta\iota\omicron\upsilon\omega$. Nazývají se vokály, protože samy o sobě vytvářejí „hlas“³³.

Dlouhé vokály jsou dva: $\eta\alpha\omega$, krátké také dva – $\epsilon\alpha\omicron$ a tři jsou ambivalentní – $\alpha\upsilon\iota$. Říká se jim „ambivalentní“³⁴, protože se mohou dloužit i krátit.

Pět vokálů může tvořit prepozici: $\alpha\epsilon\eta\omicron\omega$. Nazývají se vokály „v prepozici“, protože jsou-li přiřazeny před ι nebo υ , tvoří (spolu s těmito vokály) slabiku, např. $\alpha\iota$, $\alpha\upsilon$.

Vokály v postpozici jsou dva: ι a υ . Někdy bývá υ preponováno před ι , např. ve slovech $\mu\upsilon\iota\alpha$ a $\acute{\alpha}\rho\pi\upsilon\iota\alpha$.

Diftongů je šest: $\alpha\iota\alpha\upsilon\epsilon\iota\epsilon\upsilon\omicron\iota\omicron\upsilon$.

Zbývajících sedmnáct písmen tvoří konzonanty: $\beta\gamma\delta\zeta\vartheta\kappa\lambda\mu\nu\xi\pi\rho\varsigma\tau\phi\chi\psi$. Říká se jim konzonanty, protože samy o sobě nemají „hlas“, avšak ve spojení s vokály hlas vytvářejí.

Z toho osm písmen jsou polovokály: $\zeta\xi\psi\lambda\mu\nu\rho\varsigma$. Nazývají se polovokály, protože samy o sobě jsou méně zvučné než vokály a jsou tvořeny chrčením a syčením.

Němých hlásek je devět: $\beta\gamma\delta\kappa\pi\tau\vartheta\phi\chi$. Říká se jim němé, protože mají horší zvuk než ostatní hlásky. Tak také o tragickém herci, který špatně recituje, říkáme, že nemá hlas.

Z němých hlásek jsou tři hladké – $\kappa\pi\tau$ –, tři hrubé – $\vartheta\phi\chi$ – a tři střední – $\beta\gamma\delta$. Střední se nazývají proto, že jsou hrubější než hladké a hladší než hrubé.

Konzonant β tvoří střed mezi π a ϕ , γ mezi κ a χ , δ mezi ϑ a τ . Hrubé konzonanty korespondují s hladkými, π koresponduje s ϕ , např.: $\acute{\alpha}\lambda\lambda\acute{\alpha}\mu\omicron\iota\epsilon\iota\phi'$ ὅπη ἔσχες $\tau\iota\omega\acute{\nu}+\epsilon\ddot{\upsilon}\epsilon\rho\gamma\acute{\epsilon}\alpha\nu\eta\alpha$ (ι 279)³⁵,

κ koresponduje s χ , např.: $\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\chi'$ ὁ μὲν χλαῖνάν $\tau\epsilon+\chi\iota\tau\omega\acute{\nu}\alpha\tau\epsilon\epsilon\ddot{\nu}\nu\upsilon\tau'$ Ὀδυσσεύς (ε 229), ϑ s τ např.: $\acute{\omega}\varsigma\epsilon\phi\alpha\vartheta'$ οἱ δ' ἄρα πάντες $\acute{\alpha}\kappa\eta\nu+\epsilon\gamma\epsilon\nu\omicron\nu\tau\omicron\sigma\iota\omega\pi\eta$ (Γ 95).

14

Mezi konzonanty se vyskytují také tři zdvojené – ζ ξ ψ. Říká se jim zdvojené, protože se všechny skládají ze dvou konzonantů: ζ se skládá ze σ a δ, ξ z κ a ζ, ψ z π a ζ.

Neměnné jsou čtyři: λ μ ν ρ. Nazývají se neměnné, protože se nemění ani ve tvarech slovesného futura ani ve jmenné flexi. Říká se jim také likvidy³⁶.

Nezdložená substantiva maskulina v přímém pádu singuláru mají pět koncových elementů.

φ ξ ρ ζ ψ, např. Δίων, Φοῖνιξ, Νέστωρ, Πάρις, Πέλοψ.

Pro feminina jich existuje osm: α η ω ν ξ ρ ζ ψ, např. Μοῦσα, Ἑλένη, Κλειώ, χελιδών, ἑλιξ, μήτηρ, Θέτις, λαῖλαψ.

Pro neutra jich je šest: α ι ν ρ ζ υ, např. ἄρμα, μέλι, δένδρον, ὕδωρ, δέπας, δόρυ. Někteří přidávají ještě ο, např. ἄλλο.

Pro duál existují tři typy zakončení: α ε ω, např. Ἀτρεΐδα, Ἑκτορε, φίλω

a pro plurál čtyři: ι ζ α η, např. φίλοι, Ἑκτορες, βιβλία, βέλη.

7. Slabika

Slabika ve vlastním slova smyslu je seskupení konzonantů s vokálem nebo s vokály, např. καρ, βοῦς. V širším slova smyslu hovoříme o slabice i tehdy, sestává-li slabika pouze z jednoho vokálu, např. α, η³⁷.

8. Dlouhá slabika

Dlouhá slabika může vzniknout osmi způsoby, a to třemi způsoby přirozeně a pěti dohodou³⁸.

Slabika je dlouhá **přirozeně**,

1. pokud se vyslovuje s dlouhými vokály, např. ve slově ἥρως,
2. obsahuje-li jeden z ambivalentních vokálů užitý v dlouhé podobě, např. ve slově ἄρης,
3. obsahuje-li jeden z diftongů, např. ve slově Αἴας.

Slabika je dlouhá **dohodou**,

1. pokud končí na dva konzonanty, jako např. ἄλς,
2. pokud následují po krátkém nebo zkráceném³⁹ vokálu dva konzonanty, např. ἄγρός,
3. pokud končí na jednoduchý konzonant a následující slabika na konzonant začíná, např. ve slově ἔργον,
4. pokud po ní následuje dvojitý konzonant, např. ve slově ἔξω,
5. končí-li na dvojitý konzonant, např. ve slově Ἄραψ.

9. Krátká slabika

Krátká slabika se realizuje dvěma způsoby:

1. buď obsahuje-li některý z přirozeně krátkých vokálů, např. ve slově *βρέφος*,
2. anebo obsahuje-li některý z ambivalentních vokálů, a to v krátké podobě, např. ve slově *ἄρης*⁴⁰.

10. Obojetná slabika⁴¹

Existují tři způsoby, jak může vzniknout obojetná slabika:

1. končí-li slabika na dlouhý vokál a následující slabika na vokál začíná, např.
οὗ τί μοι αἰτίη ἐσσί· θεοί νύ μοι αἵτιοί εισιν. (T 164)⁴²

2. následují-li po krátkém nebo zkráceném vokálu dva konzony, z nichž druhý je neměnný a první je němý, např.

Πάτροκλέ μοι δειλὴ πλείστον κεχαρισμένη θυμῷ (T 287)⁴³

3. je-li slabika krátká a uzavírá část věty a bezprostředně následující slabika začíná na vokál, např.

Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἰαχὴ πίνοντά περ ἔμψης. (Ξ 1)⁴⁴

11. Slovo⁴⁵

Slovo je nejmenší část vytvořené věty⁴⁶.

Věta je kombinace slov v próze představující myšlenku, která je sama o sobě kompletní⁴⁷.

Věta má osm částí⁴⁸: jméno, sloveso, participium, člen, zájmeno, předložka, adverbium, spojka. Apelativum jakožto druh jména totiž spadá pod jméno⁴⁹.

[[Začátek osmi částí věty]]

12. Jméno⁵⁰

Jméno je část věty, která podléhá pádové flexi a označuje těleso (např. *kámen*) nebo něco netělesného⁵¹ (např. *výchova*⁵²) a používá se buď obecně (např. *člověk*, *kůň*) anebo jednotlivě (např. *Sókratés*). Má pět kategorií: rod, druh, formu, číslo a pád.

Rody jsou tři⁵³: maskulinum, femininum a neutrum. Někteří k nim přidávají ještě další dva: obojrodá jména (např. ἵππος, κύων) a pospolná (např. χελιδών, αετός).

Druhy⁵⁴ jmen jsou dva: jména **primární** a **odvozená**⁵⁵. Primární jméno je jméno používané v původní podobě, např. Γῆ, odvozené je jméno, které má svůj původ v jiném jménu, např. Γαῖῆος (Od. 7.324).

Odvozených jmen je sedm druhů: patronymikon, posesivum, komparativ, superlativ, deminutivum, denominativum a deverbativum.

1. Patronymikon ve vlastním slova smyslu je jméno vytvořené od jména otce, v širším slova smyslu to může být i jméno vytvořené od předků, např. Πηλείδης, Αἰακίδης jakožto Achilleova jména. Existují tři typy patronymik mužského rodu: typ zakončený na -δης, na -ων a na -αδιος, např. Ἀτρείδης, Ἀτρείων, a typ specificky aiolský Ὑρράδιος; Pittakos byl syn Hyrradův. Právě tak existují tři typy zakončení feminin: typ zakončený na -ις, např. Πριαμίς, na -ας, např. Πελιάς, a na -νη, např. Ἀδρηστίνη (Il. 5.412). Od jmen matek však Homér nevytváří žádný typ patronymik, ale činí tak mladší básníci⁵⁶.
2. Posesivum⁵⁷ je druh odvozeného jména, který se týká pojmu vlastnění a zahrnuje vlastníka, např. Νηληϊοὶ ἵπποι (Il. 11.597), Ἑκτόρεος χιτῶν (Il. 2.416), Πλατωνικὸν βιβλίον.
3. Komparativ⁵⁸ je druh odvozeného jména obsahující srovnání jednoho jedince s jiným jedincem téhož druhu, např. Ἀχιλλεὺς ἀνδρειότερος Αἴαντος, anebo jednoho s mnoha jedinci jiného druhu, např. Ἀχιλλεὺς ἀνδρειότερος τῶν Τρώων. Jsou tři typy komparativů: typ zakončený na -τερος, např. ὀξύτερος, βραδύτερος, zakončený na prosté -ων, např. βελτίων, καλλίων, a typ zakončený na -ων, např. κρείσσων, ἥσσων.
4. Superlativ je odvozené jméno, které se používá při srovnávání jednoho jedince s mnoha, přičemž se poukazuje na vysoký stupeň vlastnosti. Existují dva typy tohoto odvozeného jména: jeden zakončený na -τατος, např. ὀξύτατος, βραδύτατος a druhý na -τος, např. ἄριστος, μέγιστος.
5. Deminutivum⁵⁹ je odvozené jméno, které vyjadřuje zmenšení původního jména bez srovnávání, např. ἀνθρωπίσκος, λίθαξ, μαιρακύλλιον.
6. Denominativum⁶⁰ je druh odvozeného jména, které je tvořeno ze jména, např. Θέων, Τρύφων.
7. Deverbativum je jméno, které je odvozeno od slovesa, např. Φιλήμων, Νοήμων.

Formy (σχήματα)⁶¹ jmen jsou tři: jméno jednoduché, kompozitum a odvozené od kompozita⁶². Jednoduché jméno je např. Μέμνων, kompozitum např. Ἀγαμέμνων a odvozené od kompozita např. Ἀγαμεμνονίδης, Φιλιππίδης.

Existují čtyři varianty kompozit:

1. kompozita tvořená dvěma úplnými slovy, např. Χειρίσοφος,

2. kompozita tvořená dvěma neúplnými slovy, např. *Σοφοκλῆς*,
3. kompozita sestávající z jednoho neúplného a jednoho úplného slova, např. *Φιλόδημος*,
4. kompozita sestávající z jednoho úplného a jednoho neúplného slova, např. *Περικλῆς*.

Čísla jsou tři: singulár, duál a plurál. Singulár je např. *ὁ Ὅμηρος*, duál je např. *τὸ Ὅμηρῳ* a plurál je např. *οἱ Ὅμηροι*. Existují také tvary v singuláru, které se používají o množství, např. *δῆμος*, *χορός*, *ὄχλος*⁶³, a tvary v plurálu, které se používají o skutečnostech povahy singulární či duální. Povahy singulární je např. *Ἀθῆναι*, *Θῆβαι*⁶⁴, povahy duální např. *ἀμφότεροι*.

Pádů jmen je pět⁶⁵: pravý, genitiv, dativ, kauzativ⁶⁶, vokativ. Pád pravý se nazývá také nominativ nebo přímý, genitiv se nazývá také posesivní a otcovský, dativ se nazývá také pád předávání, kauzativ se nazývá také †... † podle příčiny, vokativ se nazývá také oslovovací.

Pod jméno spadají následující podtypy, které se rovněž nazývají **druhy**⁶⁷:

proprium, apelativum, adjektivum, relativum, quasi-relativum, homonymum, synonymum, feronymum, dionymum, eponymum, jméno etnické, interrogativum, neurčité, anaforické (které se nazývá též similitivum, demonstrativum a korelativum), kolektivum, distributivum, jméno inkluzivní, onomatopoické jméno, generické jméno, specifické jméno, řadové jméno, číslovka, absolutní a participativum.

1. Proprium⁶⁸ je jméno, které označuje jednotlivé jsoucno, např. *Homér*, *Sókratés*.
2. Apelativum⁶⁹ je jméno, které označuje obecné jsoucno, např. *člověk*, *kuň*.
3. Adjektivum⁷⁰ je jméno, které se připojuje stejným způsobem k propriu a k apelativu a vyjadřuje chválu nebo výčitek. Používá se třemi způsoby: ve vztahu k duši (např. *roznázný*, *prostopášný*), ve vztahu k tělu (např. *rychlý*, *pomalý*) a ve vztahu k vnějším okolnostem (např. *bohatý*, *chudý*).
4. Relativum je např. *otec*, *syn*, *přítel*, *pravý*.
5. Quasi-relativum je např. *noc*, *den*, *smrt*, *život*.
6. Homonymum je jméno, které se používá ve stejném tvaru o více referentech, např. u proprii je to *Ajax*, *syn Telamónův* a *Ajax*, *syn Íleův*, u apelativ je to např. *myš mořská* a *myš suchozemská*.
7. Synonymum je vyjádření téhož významu různými výrazy, např. *ἄορ*, *ξίφος*, *μάχαιρα*, *σπάθη*, *φάσγανον*⁷¹.
8. Feronymum je odvozeno od nějaké události, např. *Τισαμενός*, *Μεγαπένθης*.

9. Dionymum je používání dvou jmen o jedné osobě, např. *Alexandros, který se jmenuje také Paris*, přičemž pořadí není zaměnitelné. Tedy je-li někdo Alexandros, neznamená to, že je také Paris.
10. Eponymum⁷² (které se také nazývá dionymum) je jméno, které se používá spolu s jiným propriem o jednom jsoucnu⁷³, např. *Ἐννοσίχθων* pro Poseidóna a *Φοῖβος* pro Apollóna.
11. Jméno etnické je jméno, které odhaluje národnost, např. *Fryg, Galatán*.
12. Interogativum (které se nazývá také jméno tázací) se takto nazývá, protože se používá při tvoření otázky, např. *kdo? jaký? jak velký? jak starý?*
13. Neurčité jméno je jméno, které se používá jako protějšek k interogativu, např. *někdo, nějaký, jakkoli velký, jakkoli starý*.
14. Anaforické jméno (které se nazývá též similitivum, demonstrativum a korelativum) označuje identifikaci, např. *takový, tolik, tak starý*.
15. Kolektivum je jméno, které formou singuláru vyjadřuje množství, např. *lid, sbor, dav*.
16. Distributivum je jméno, které se ve skupině dvou nebo více referentů vztahuje na každý referent zvlášť, např. *jeden i druhý, každý*.
17. inkluзивní jméno je jméno, které naznačuje, že v sobě samém něco obsahuje, např. *δαφνών, παρθενών*⁷⁴.
18. Onomatopoické jméno je jméno, které napodobuje zvukové vlastnosti toho jevu, ke kterému se vztahuje, např. *φλοῖστος, ροῖσος, ὀρυγμαδός*⁷⁵.
19. Generické jméno je jméno, které lze přidělit mnoha druhům, např. *živočich, rostlina*.
20. Specifické jméno je jméno, které se rozlišuje podle rodu, např. *dobytek, kůň, réva, oliva*.
21. Řadové jméno je jméno, které značí pořadí, např. *první, druhý, třetí*.
22. Číslovka je jméno, které označuje počet, např. *jeden, dva, tři*.
23. Absolutní jméno⁷⁶ je jméno, které je myšleno samo sebou, např. *bůh, rozum*.
24. Participativum je jméno, které participuje na podstatě něčeho, např. *ohnivý, dubový, jelení*.

Jméno má dvě **diateze**⁷⁷: aktivum a pasivum. Aktivum je např. *soudce* – ten, který soudí, a pasivum je např. *odsouzený* – ten, který byl souzen⁷⁸.

13. Sloveso⁷⁹

Sloveso je slovo, které nepodléhá pádové flexi, ale vykazuje časy, osoby a čísla a vyjadřuje aktivum a pasivum⁸⁰. Má osm kategorií: způsoby, diateze, druhy, formy, čísla, osoby, časy a konjugace⁸¹.

Způsobů⁸² existuje pět: indikativ, imperativ, optativ, konjunktiv a infinitiv⁸³.

Diateze⁸⁴ jsou tři: aktivum, pasivum a medium. Aktivum je např. *τύπτω*, pasivum např. *τύπτομαι* a medium je diateze, která vyjadřuje někdy aktivum, někdy pasivum, např. *πέπηγα, διέφθορα, έποιησάμην, έγραψάμην*⁸⁵.

Druhy sloves jsou dva: primární a odvozené⁸⁶. Primární je např. *ἄρδω*, odvozené např. *ἀρδεύω*.

Formy sloves jsou tři: sloveso jednoduché, kompozitum a odvozené od kompozita⁸⁷. Jednoduché je např. *φρονῶ*, kompozitum je např. *καταφρονῶ*, odvozené od kompozita je např. *ἀντιγονίζω, φιλιππίζω*.

Čísla jsou tři: singulár, duál a plurál. Singulár je např. *τύπτω*, duál je např. *τύπτετον* a plurál je např. *τύπτομεν*.

Osoby⁸⁸ jsou tři: první, druhá, třetí. První osoba je osoba, od které pochází výpověď, druhá osoba je osoba, které je výpověď adresována, a třetí osoba je osoba, o které se vypovídá.

Časy⁸⁹ jsou tři: přítomný, minulý a budoucí. Z toho čas minulý má čtyři varianty: imperfektum, perfektum, plusquamperfektum a aorist. Mezi časy jsou tři blízké vztahy, a to mezi prezentem a imperfektem, mezi perfektem a plusquamperfektem a mezi aoristem a futurem.

14. Konjugace⁹⁰

Konjugace je pravidelná flexe sloves⁹¹.

Existuje šest konjugací sloves **baryton**⁹²:

1. první konjugace je tvořena hláskami *β, φ, π* nebo *πτ*, např. *λείβω, γράφω, τέρω, κόπτω*;
2. druhá hláskami *γ, κ, χ* nebo *κτ*, např. *λέγω, πλέκω, τρέχω, τίκτω*;
3. třetí hláskami *δ, θ* nebo *τ*, např. *ἄδω, πλήθω, ἀνύτω*;
4. čtvrtá hláskami *ζ* nebo *σσ*, např. *φράζω, νύσσω, ὀρύσσω*;
5. pátá je tvořena čtyřmi neměnnými hláskami *λ, μ, ν, ρ*, např. *πάλλω, νέμω, κρίνω, σπείρω*;
6. šestá je tvořena pomocí prostého *ω*, např. *ίππεύω, πλέω, βασιλεύω*.

Někteří uvádějí ještě sedmou konjugaci, tvořenou hláskami ξ a ψ, např. ἀλέξω, ἔψω.

Slovesa s **průtažným přízvukem** (na poslední slabice) mají tři konjugace:

1. první konjugace je tvořena v druhé a třetí osobě diftongem ει, např. νοῶ νοεῖς νοεῖ;
2. druhá je tvořena diftongem αι, přičemž ι je připsáno, ale nevyslovuje se, např. βοῶ, βοᾷς, βοᾷ;
3. třetí je tvořena diftongem οι, např. χρυσῶ, χρυσοῖς, χρυσοῖ⁹³.

Slovesa zakončená na -μι mají čtyři konjugace⁹⁴:

1. první konjugace vychází z první konjugace sloves s průtažným přízvukem, takže z τιῶ vznikne τίθημι;
2. druhá vychází ze druhé konjugace, takže z ἰστῶ vznikne ἵστημι;
3. třetí vychází ze třetí konjugace, takže z διδῶ vznikne δίδωμι;
4. čtvrtá vychází z šesté konjugace baryton, takže z πηγνύω vznikne πήγνυμι.

15. Participium

Participium je slovo, které má částečně vlastnosti slovesa a částečně vlastnosti jména⁹⁵. Má stejné kategorie jako jméno a jako sloveso, s výjimkou osoby a způsobu⁹⁶.

16. Člen⁹⁷

Člen je část věty podléhající pádové flexi a může předcházet před jmennou flexí anebo po ní následovat. Předchází-li, má podobu ó, následuje-li, má podobu ὅς⁹⁸.

Má tři kategorie: rody, čísla, pády.

Rody jsou tři: ὁ ποιητής, ἡ ποίησις, τὸ ποίημα.

Čísla jsou tři: singulár (ὁ, ἡ, τὸ), duál (τῶ, τᾶ, †), plurál (οἱ, αἱ, τὰ).

Pády jsou: ὁ, τοῦ, τῷ, τόν, ᾧ, † ἡ, τῇς, τῇ, τήν, ᾧ⁹⁹.

17. Zájmeno¹⁰⁰

Zájmeno je slovo, které se používá místo jména¹⁰¹ a které označuje určité osoby.

Zájmeno má šest kategorií: osoby, rody, čísla, pády, formy, druhy.

Osoby¹⁰² primárních zájmen jsou: ἐγώ, σύ, ἔ; a odvozených¹⁰³: ἐμός, σός, ὅς.

Rody primárních zájmen se neliší formou¹⁰⁴, ale tím, k čemu odkazují, např. ἐγώ, avšak u odvozených se formou liší, např. ὁ ἐμός, ἡ ἐμή, τὸ ἐμόν.

Čísla primárních zájmen jsou: singulár ἐγώ, σὺ, ἵ, duál νῶϊ, σφῶϊ a plurál ἡμεῖς, ὑμεῖς, σφεῖς; odvozených: singulár ἐμός, σός, ὅς, duál ἐμώ, σώ, ὦ a plurál ἐμοί, σοί, οἱ.

Pády primárních zájmen jsou: přímý, ἐγώ, σὺ, ἵ, genitiv, ἐμοῦ, σοῦ, οὗ, dativ, ἐμοί, σοί, οἱ, kauzativ, ἐμέ, σέ, ἔ, vokativ, σὺ; odvozených zájmen ἐμός, σός, ὅς, genitiv ἐμοῦ, σοῦ, οὗ, dativ ἐμῶ, σῶ, ὦ, kauzativ ἐμόν, σόν, ὄν.

Formy jsou dvě: jednoduchá a kompozitum. Jednoduchá forma je např. ἐμοῦ, σοῦ, οὗ, kompozitum je např. ἐμαυτοῦ, σαυτοῦ, αὐτοῦ.

Existují také **druhy** zájmen – některá jsou totiž primární, např. ἐγώ, σὺ, ἵ, a jiná odvozená, jako např. všechna posesiva, která se nazývají také bipersonální¹⁰⁵. Odvozují se takto: od singuláru se odvozují ta zájmena, která označují jediného vlastníka, např. ὁ ἐμός od ἐμοῦ; od duálu ta, která označují dva vlastníky, např. νῶϊτερος od νῶϊ, a od plurálu ta, která označují mnoho vlastníků, např. ἡμέτερος od ἡμεῖς.

Některá zájmena se používají bez členu, některá se členem; bez členu se používá např. ἐγώ, ~~αὐτός~~ se členem např. ὁ ἐμός.

18. Předložka¹⁰⁶

Předložka je slovo, které je kladeno před všechny části věty, a to jak ve složených tvarech, tak v syntaktických konstrukcích.

Všech předložek je celkem osmnáct, z toho šest je jednoslabičných: ἐν, εἰς, ἐξ, σύν, πρό, πρὸς¹⁰⁷; tyto předložky nelze postponovat¹⁰⁸; dvouslabičných je dvanáct: ἀνά, κατά, διά, μετά, παρά, ἀντί, ἐπί, περί, ἀμφί, ἀπό, ὑπό, ὑπέρ¹⁰⁹.

19. Adverbium

Adverbium je nesklonná část věty, která vypovídá o slovesu nebo se ke slovesu připojuje¹¹⁰. Některá adverbia jsou jednoduchá, některá jsou kompozita¹¹¹. Mezi jednoduchá patří např. πάλαι, mezi kompozita např. πρόπαλαι.

1. Adverbia, která označují čas, např. νῦν, τότε, αὐθις. K těm se řadí jako podtyp adverbia vyjadřující časový úsek, např. σήμερον, αὔριον, τόπρᾱ, τέως, πηνίκα¹¹².

- 2 . Adverbia prostřednosti¹¹³, např. *καλῶς, σοφῶς*.
- 3 . Adverbia kvality, např. *πύξ, λάξ, βοτρυνδόν, ἀγεληδόν*¹¹⁴.
- 4 . Adverbia kvantity, např. *πολλάκις, ὀλιγάκις*¹¹⁵.
- 5 . Adverbia vyjadřující číselovku, např. *δίς, τρίς, τετράκις*¹¹⁶.
- 6 . Adverbia místní, např. *ἄνω, κάτω*. Vyjadřují tři vztahy: na místě, na místo a z místa, např. *οἴκοι, οἴκαδε, οἴκοθεν*¹¹⁷.
- 7 . Adverbia vyjadřující přání, např. *εἴθε, αἴθε, ἄβαλε*¹¹⁸.
- 8 . Adverbia vyjadřující stížnost, např. *παπαῖ, ἰού, φεῦ*¹¹⁹.
- 9 . Adverbia popření nebo odmítnutí, např. *οὐ, οὐχί, οὐδῆτα, οὐδαμῶς*¹²⁰.
- 10 . Adverbia přitakání, např. *ναί, ναίχι*¹²¹.
- 11 . Adverbia zákazu, např. *μή, μηδῆτα, μηδαμῶς*.
- 12 . Adverbia přirovnání nebo identifikace, např. *ὥς, ὥσπερ, ἥύτε, καθάπερ*¹²².
- 13 . Adverbia údivu, např. *βαβαῖ*¹²³.
- 14 . Adverbia předpokladu, např. *ἰσως, τάχα, τυχόν*¹²⁴.
- 15 . Adverbia pořadí, např. *ἐξῆς, ἐφεξῆς, χωρίς*¹²⁵.
- 16 . Adverbia seskupování, např. *ἄρδην, ἅμα, ἥλιθα*¹²⁶.
- 17 . Adverbia vybízení, např. *εἶα, ἄγε, φέρε*¹²⁷.
- 18 . Adverbia srovnávání, např. *μᾶλλον, ἥττον*¹²⁸.
- 19 . Adverbia tázací, např. *πόθεν, πηνίκα, πῶς*¹²⁹.
- 20 . Adverbia intenzity, např. *λίαν, σφόδρα, πάνυ, ἄγαν, μάλιστα*¹³⁰.
- 21 . Adverbia sdružování, např. *ἅμα, ὁμοῦ, ἄμυδις*¹³¹.
- 22 . Adverbia záporné přísahy, např. *μά*.
- 23 . Adverbia kladné přísahy, např. *νή*.
- 24 . Adverbia ujišťování, např. *δηλαδῆ*¹³².

25. Adverbia závaznosti, např. *γαμητέον, πλευστέον*¹³³.

26. Adverbia božského vytržení, např. *εὐοί, εὐάν*¹³⁴.

20. Spojka

Spojka je slovo, které spojuje a uspořádává myšlenku a které odhaluje implicitní význam výpovědi¹³⁵.

Spojky mohou být kopulativní, disjunktivní, konektivní, subkonektivní, kauzální, tázací, sylogistické, expletivní¹³⁶.

1. Kopulativní spojky jsou spojky spojující výraz, který se rozšiřuje bez omezení. Jsou to spojky: *μέν, δέ, τέ, καί, ἀλλά, ἡμέν, ἡδέ, ἰδέ, ἀτάρ, αὐτάρ, ἦτοι, κέν, ἄν*¹³⁷.
2. Disjunktivní spojky jsou spojky, které také spojují výpověď, ale (zároveň) oddělují jednu věc od druhé. Jsou to spojky: *ἢ, ἦτοι, ἢέ*¹³⁸.
3. Konektivní spojky¹³⁹ jsou spojky, které neoznačují žádnou existenci, ale přesto označují důsledek. Jsou to spojky: *εἴ, εἴπερ, εἰδή, εἰδήπερ*.
4. Subkonektivní spojky¹⁴⁰ jsou spojky, které spolu s existencí označují i pořadí. Jsou to spojky: *ἐπεί, ἐπείπερ, ἐπειδή, ἐπειδήπερ*.
5. Kauzální spojky¹⁴¹ jsou spojky, které se používají k uvedení příčiny. Jsou to spojky: *ἵνα, ὅφρα, ὅπως, ἔνεκα, οὖνεκα, διό, διότι, καθ' ὅ, καθ' ὅτι, καθ' ὅσον*.
6. Dubitativní spojky¹⁴² jsou spojky, které se obvykle připojují v případě pochybností. Jsou to spojky: *ἄρα, κἄτα, μῶν*.
7. Sylogistické spojky¹⁴³ jsou spojky, které jsou vhodné pro použití v závěrech a důsledcích důkazů. Jsou to spojky: *ἄρα, ἀλλά, ἀλλαμήν, τοίνυν, τοιγάρτοι, τοιγαροῦν*.
8. Expletivní spojky¹⁴⁴ jsou spojky, které se používají z metrických důvodů nebo jako ozdoba. Jsou to spojky: *δή, ῥά, νύ, ποῦ, τοί, θήν, ἄρ, δῆτα, πέρ, πῶ, μήν, ἄν, αὖ, νῦν, οὖν, κέν, γέ*.

Někteří přidávají ještě adverzativní spojky, např. *ἐμπης, ὅμως*¹⁴⁵.

Résumé

V první části této studie jsem se snažila představit schéma a obsah nejstarší dochované řecké gramatiky, Techné Grammatiké Dionýsia Thráckého, a zasadit ji do historického rámce. Pozornost byla věnována také problému autentičnosti Techné a jejího datování. Problém je značně složitý a dosud nebyl vyřešen.

V hlavní části jsem přeložila řecký text a opatřila komentářem k jednotlivým částem.

Résumé

In the first part of this study I have tried to introduce the schema and content of the oldest preserved Greek grammar known as the Techné Grammatike of Dionysios Thrax and show it in the light of its historical background. Attention has been also paid to the authenticity problem connected with the Techné and its dating. The problem is rather complex and has not been solved yet.

In the main part I have translated the Greek text and provided a commentary to particular parts.

1 **Definice gramatiky**, *γραμματική*, jak je uvedena hned v první větě úvodní části *T*, podává výčet částí, které mají tvořit obsah gramatiky. Tento první oddíl *T* byl zkoumán ve vztahu k obsahu zbývajících textů a rovněž ve vztahu k autentičnosti ostatních oddílů (ROBINS 1996:3). Většina badatelů dnes shodně uznává za autentický právě tento první oddíl. Varro, který byl Dionýsiovým o něco mladším současníkem, přeložil do latiny úvodní definici *T* téměř doslovně: *Ars grammatica...scientia est <eorum> quae a poetis historicis oratoribusque dicuntur ex parte maiore*. Tuto část cituje a doprovází komentářem cca o 300 let později Sextus Empiricus (*Adversus mathematicos* I, 57). Jeho citace je ale poněkud pozměněna: *γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεύσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον*. 1

(Avšak slovosled Varronova překladu podporuje původní znění oproti slovosledu Sexta Empirika (viz ROBINS 1996:10). Ovšem jak výstižně poznamenává LALLOT (1989:69), není stavění obou verzí do protikladu (jak učinil např. Di Benedetto) zcela přiměřené.

Definice nacházející se na začátku *T* je první explicitní definicí slova *γραμματική*, která se dochovala (ROBINS 1996:4). Varro překládá termín výrazem *ars grammatica*, Apollónios neuvádí žádnou novou definici, ale předpokládá, že Dionýsiova definice je všeobecně známá a uznávaná (ROBINS 1996:4); Donatus a Priscianus, jako i mnoho dalších latinských gramatiků, termín *ars* nedefinovali, ale všichni, kdo definici uváděli, vycházeli z řecké definice.

Označení *γραμματικός* pro učitele čtení a psaní bylo přijato už v klasickém období (cf. Platón, Aristotelés). V helénistickém období, ve 3.st. př. Kr., jsou doloženi *γραμματικοί* coby učitelé literatury v širším slova smyslu a výraz *γραμματική* se v té době vztahuje na používání uznávaných klasických autorů. Ostré rozlišování mezi slovníky a gramatickými pojednáními přišlo až později. Helénistická *γραμματική* se zaměřovala na to, co bylo napsáno a bylo hodno studia (ROBINS 1996:5). K podrobnějšímu obsahu helénistické *γραμματική* viz pozn. 3.

Τέχνη vs. ἐμπειρία:

Γραμματική byla **τέχνη**, definovaná také jako **ἐμπειρία**. Rozdíl mezi těmito dvěma výrazy se stal předmětem sporu mezi lingvisty, v obecnějším kontextu byly oba výrazy rozlišovány již v Platónových dialozích. Není jisté, zda Dionýsios nazval svou knihu *τέχνη γραμματική*, ale slovo *τέχνη* se nachází už na konci prvního oddílu *T* (ROBINS 1996:7).

Τέχνη je překládána do jiných jazyků výrazy *dovednost, schopnost, umění, věda* apod. Tento výraz se vyskytuje už u Homéra a týká se odborného provedení (např. práce s kovy, *Od.* 3.433; cf. ROBINS 1996:7). Technický charakter slova byl vyostřen u Platóna v rámci výkladu jiných slov vztahujících se k nějaké znalosti či dovednosti. *Τέχνη* sice nemá u Platóna všude stejný význam, ale jak uvádí ROBINS 1996:7, našel John Lyons v Platónově díle v souvislosti s výrazy *τέχνη* a *δημιουργός* nejméně 16 technických adjektiv. *Γραμματική* zahrnuje ^{τέχνη} zahrnuje, ale ve *Faidrovi* 273e je zmínka o *τεχνικός λόγων περί*.

Τέχνη zahrnuje praktickou dovednost, např. ševcovství nebo kormidelnictví, ale také teoretičtější znalosti, jako je geometrie nebo astronomie. *Τέχναι* mohou být získány a poté vlastněny, člověk může získat *τέχνη* prostřednictvím *ἐμπειρία* a potom může být *ἐμπειρος τέχνης* (*Gorgias* 448b 12).

Ἐμπειρία jakožto výsledek dlouhé zkušenosti a praxe umožňuje vznik činnosti na rovině *τέχνη* (ROBINS 1996:7). Pokud ale není v činnosti inherentní princip, který by *τέχνη* dodával smysl a určoval, co je ve vztahu k určité *τέχνη* správné a co ne, nemůže činnost přerůst nad úroveň *ἐμπειρία* (cf. Platón; Aristotelés).

Ἐμπειρία ale není jen pasivní přijímání a opakování či zaznamenávání údajů. Varro přeložil do latiny výraz *ἐμπειρία* slovem *scientia*, a ne nejbližším formálně odpovídajícím výrazem *experientia*.

Σ kromě dvou uvedených termínů uvažují ještě o dalších dvou: *ἐπιστήμη* a *πείρα*. K volbě termínu *τέχνη* pro označení celého díla docházejí eliminací zbývajících tří termínů: gramatika nemůže být *ἐπιστήμη*, věda, jako např. geometrie, protože její pravidla povolují výjimky; není ani *ἐμπειρία*, ani *πείρα*, která vychází ze zkušenosti, že se něco určitým způsobem děje, ale neudává důvod (*λόγος*), proč se to děje; gramatika totiž tento důvod, *λόγος*, postrádat nesmí. Zbývá tedy termín *τέχνη*, umění – ten Σ považují za nejpřijatelnější a uvádějí čtyři typy *τέχναι*: *θεωρητικάί*, mezi něž patří např. astronomie, *πρακτικάί*, což je např. strategie, *ποιητικάί*, mezi něž se řadí např. sochařství, a *μικταί*, tedy umění smíšená, reprezentovaná např. lékařstvím. Gramatika je podle této klasifikace řazena mezi umění smíšená (LALLOT 1989:71).

Komu byla *T* adresována?

MORGANOVÁ (1998:78-81) uvádí několik možností, pro koho mohla být *T* napsána:

- buď mohla být *T* určena pro ty, kdo jazykem (tj. řecky) nemluvili,
- nebo pro ty, kdo řecky mluvili, ale neuměli dosud číst a psát,
- nebo pro ty, kdo už v jazyce vzdělání byli, aby se v něm zdokonalili,
- nebo pro výuku dětí, aby mohly číst klasické autory (psané klasickou attičtinou).

Živé jazyky se pravděpodobně vyučovaly poslechem. Podle Quintiliana by se latinsky mluvící dítě mělo učit nejprve mluvit řecky, než se začne učit číst a psát kterýmukoli z obou jazyků. Ale kdyby bylo cílem gramatiky usnadnit dětem čtení, bylo by patrně více gramatik homérské iónštiny – což není – než jakýchkoli jiných. Podle MORGANOVÉ je tedy možné, že příslušníci řecko-římské elity vyučovali morfologii, aby uchovali čistotu attičtiny, která byla narušena jejich soudobým jazykem, a že jejich lingvistické snahy pronikaly mezi nižší společenské třídy, a proto se jejich jazyk vyvíjel pomaleji a do menší míry, než by mohl (MORGANOVÁ 1998:81). S tím patrně souvisí i fakt, který uvádí ROBINS (1998:14), totiž že v helénistickém období makedonští panovníci usilovali o helénizaci říše a následnických států, což bylo podnětem pro vznik studia gramatiky a literatury v různých městech, zejména v Alexandrii. Přikláníla bych se k názoru, že *T* mohla být adresována helénizovaným cizincům, kteří tedy do jisté míry řecky hovořili, ale pro které bylo nutné, aby se seznámili také s klasickou řeckou literaturou, kterou jim zprostředkovávali v rámci výuky jazyka gramatikové usilující o uchování čistoty attičtiny.

- 2 Překlad této úvodní věty *T* se zdá být velmi obtížný. Pro srovnání jsou zde uvedeny další překlady:

LALLOT: *La grammaire est la connaissance empirique de ce qui se dit couramment chez les poètes et les prosateurs.*

KÜRSCHNER: *Grammatik ist die auf Erfahrung beruhende Kenntnis des üblichen Sprachgebrauchs der Dichter und Prosaschriftsteller.*

KEMP: *Grammar is the practical study of the normal usages of poets and prose writers.*

- 3 Rozčlenění gramatiky na šest částí bylo zavedeno v kruzích alexandrijských učenců v období, kdy psal Dionýsios.

Členění staré gramatiky, *γραμματικὴ παλαιά*, představovalo čtyři části. Pro scholiasty však představovala *γραμματικὴ παλαιά* dvě po sobě následující období: nejdříve období, kdy se gramatikou rozuměla pouze výuka čtení a psaní – *γραμματιστική*, a následně období, kdy se dělila na čtyři části – *τὸ πάλαι τέσσαρα μέρη*.

V helénistickém období zahrnovala novější gramatika, *γραμματικὴ νεωτέρα* (zvaná též *μεγάλη*), kromě výuky čtení a psaní také vzdělání v literatuře a schopnosti kritického a estetického nahlížení textu (ROBINS 1996:11;14).

Vliv *T* je patrný i v pozdějších gramatikách latiny, např. Donatova (4. st. n. l.) gramatika měla za vzor gramatiku Remmia Palaemona (1. st. n. l.), jehož gramatika je údajně latinskou adaptací Dionýsiovu nauky o osmi částech řeči (LUŤHALAOVÁ 2002:257-8).

- 4 V době, kdy vznikla *T*, představovalo čtení především čtení nahlas, proto Dionýsios hovoří o *správném čtení*. Problémy při čtení vznikaly zejména proto, že původně se psalo bez interpunkce a bez mezer mezi slovy, text byl tedy *scriptio continua*. V předalexandrijských textech se interpunkční znaménka vyskytovala sporadicky. Alexandrijští filologové od Zénodota, zejména pak Aristofanés Byzantský (cca 257-160 př. Kr.), rozšířili užívání interpunkce a zavedli systém diakritických znamének (LALLOT (1989:75), který začal být běžně používán až mnohem později. Navíc v alexandrijské době už nebyla patrná opozice mezi krátkými a dlouhými vokály ani mezi průtažným a ostrým přízvukem. Termín *προσῳδία*, který zahrnoval přízvuky, přídechy a délky, však není u Dionýsia vymezen (KEMP 1986:360).

- 5 *Ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικοὺς τρόπους*: *Tropy*, básnické obraty v textu představují stylistické zvláštnosti, které spočívají ve změně, v přenesení významu slov. Proto vyžadují výklad.

- 6 *Γλωσσῶν τε καὶ ἱστοριῶν πρόχειρος ἀπόδοσις*:

γλωσσῶσαι překládá LALLOT (1989:41) jako *mots rares* a vykládá, že se jedná o cizí a zastaralá slova,

ἱστορίαι představují zprávy o dávných událostech, které patrně nejsou čtenáři příliš dobře známy (LALLOT 1989:77).

Podle Sexta Empirika (jak uvádí ROBINS 1996:11) se výraz *ἱστορίαι* vztahuje hlavně k poskytnutí podrobností o osobách, místech a událostech zmíněných v textech.

- 7 Přesnější překlad by byl *Odhalování základního významu slov*.

- 8 *Ἀναλογίας ἐκλογισμός*: výčet pravidelných vzorců spočívá v přiřazení slov k určitým typům a typů slov k odpovídajícím gramatickým charakteristikám, které pak umožňují vznik gramatických pravidel. Tento pojem je důležitý, protože ze sporu *analogie vs. anomálie* vznikla formální řecká gramatika. Alexandrijští gramatikové podporovali princip generalizace a proporcionální pravidelnost byla základním pojetím v Aristotelově myšlení i v pozdějším řeckém vědeckém bádání (ROBINS 1996:6). Varro, který poskytuje zprávy o sporu analogie vs. anomálie, také sám podává výklad vypracování pravidelnosti v různých deklinačních podtřídách (včetně příkladů z Aristarcha a jeho vlastních pro latinu) (ROBINS 1996:6).
- 9 *Κρίσις ποιημάτων*: ROBINS (1996:6) uvádí, že *κριτικοί* byli *γραμματικοί*, kteří uplatňovali své nejlepší znalosti a schopnosti, zejména textovou kritiku homérských básní a jiných literárních textů, vedle fonologické a morfologické analýzy slovních tvarů a estetického hodnocení prací samotných. *Κρίσις* tedy nespočívá v hodnocení literární kvality díla, ale v hodnocení gramatických prostředků užitých v textu a zároveň v posouzení autentičnosti textu připisovaného určitému autorovi. *Σχολή*
Ovšem pojetí úlohy gramatika (a kritika) bylo v pergamské škole poněkud jiné než v alexandrijské: podle Kratéta z Mallu (jak uvádí Sextus Empiricus; cf. LALLOT 1989:81) je úlohou gramatika pouze vysvětlování neobvyklých slov a popis přízvuků, zatímco úlohou kritika je *komplexní věda o logu* (*πάσης λογικῆς ἐπιστήμης*).
K překladu výrazu *τέχνη* (viz pozn. 1), který zde překládám *disciplina*, uvádím pro srovnání další překlady:
KÜRSCHNER (1996:179) překládá *Lehre*,
KEMP (1986:346) *art*
a LALLOT překládá (1989:41) *art*.
- 10 Ke čtení viz také pozn. 4.
Čtení je, jak uvádí LALLOT (1989:83) jediný ze šesti oddílů gramatiky, kterému je v *T* věnována zvláštní kapitola. Ostatní oddíly, které měly být podle údajů v 1. kapitole rovněž objasněny, v *T* obsaženy nejsou (kromě oddílů 2 a 5). Některá *Σ* uvádějí jako důvod tohoto *nepoměru* fakt, že čtení zahrnuje ještě jiné části. Jiná *Σ* se domnívají, že autor zmíněné oddíly vynechal, protože by byly příliš obtížné pro začátečníky, jímž je podle těchto pramenů příručka adresována.
ROBINS (1996:8) uvádí jiný možný důvod, proč jsou ostatní oddíly vynechány. Po úvodním vymezení tématu příručky mohl Dionýsios přejít ke shrnutí těch nejvýraznějších *technických aspektů* či oddílů *T*.
- 11 Při překladu řeckého výrazu *προφορά* je zde upřednostněn výraz *přednes* před slovem *vyslovování/výslovnost* (např. LALLOT (1989:41) překládá *pronunciation*, KEMP (1986:346) překládá rovněž *pronunciation*), protože je etymologicky bližší originálu (tak také KÜRSCHNER 1996:179 překládá výrazem *Vortrag*).
- 12 Ve starořečtině neexistovalo označení pro literaturu jako celek, vyskytovalo se pouze označení pro prózu a pro poezii. (LALLOT 1989:83 uvádí Aristotela, *Poet.* 1447 b 99-13). Důležité je také, jak uvádí LALLOT (1989:83), že alexandrijské gramatiky věnovaly pozornost především poezii, nikoli próze, což také potvrzuje právě druhá kapitola *T*. LALLOT (1989:83-4) také představuje etymologii slova *ἀνάγνωσις* tak, jak ji uvádějí *Σ* (BEKKER 1816:743), podle nichž výraz obsahuje dva významy, z nichž jeden je *přístup* (*ἀναγνωρισμός κατὰ λόγον τῆς φωνῆς (...)*) *ἀγει πρὸς τὴν τοῦ σημαινομένου γνῶσιν*: podle hlasové interpretace vede k poznání smyslu) a druhý *přemlouvání* (*ἀνάγνωσις οὖν ἢ ἀνάπεισις, ἀναλείθονται γὰρ οἱ κακῶς ἀναγινώσκοντες*: čtení znamená přemlouvání, ti, kdo špatně čtou, přemlouvají).
- 13 Doslovnější překlad by byl: *Je třeba číst v souladu s...*
- 14 Výraz *καθ' ὑπόκρισιν* překládá LALLOT (1989:41) do francouzštiny výrazem *ton*, ke kterému se přikláním i zde.
- 15 Na tomto místě KÜRSCHNER (1996:179) překládá: *ἀρετὴν ... τέχνην ... περιεχόμενον νοῦν* jakožto *Qualität...Kunstgemäßheit...enthaltenen Sinn*. Neupřesňuje, zda se *ἀρετή* týká díla, či jeho autora, ani k čemu se vztahuje *τέχνη*. Bez upřesnění je i text *T*.
LALLOT (1989:41) se částečně drží interpretace *Σ* a doplňuje tak pomocí výrazů v závorkách svůj francouzský překlad: *la valeur (du poète) ... l'art (du lecteur) ... le sens contenu (dans le texte)*.
Ale v prvním případě se od interpretace *Σ* odlišuje: *Σ* (BEKKER 1816:744) totiž vztahují *ἀρετὴν* na text, tedy básníkem vytvořené dílo, to, co je čteno: *Τίνας δὲ τὴν ἀρετὴν ὁρῶμεν; τῶν ἀναγινώσκομένων*.
KEMP (1986:347) vztahuje *ἀρετὴν* na dílo vytvořené básníkem (podobně jako *Σ*), nikoli na básníka, jako je tomu u LALLOTA, a *τέχνη* se podle něho týká kompozice díla, nikoli čtenářovy dovednosti.

Podle LALLOTA (1989:84) bezchybné čtení předpokládá, že čtenář přizpůsobí hlas jednak tónu, který vyznačuje žánr textu, jednak diakritickým znaménkům, která dodávají slovům identitu a odstraňují dvojznačnosti, a také správnému oddělování slov a skupin slov, které umožňuje porozumět smyslu věty.

Výraz *ὑπόκρισις*, který LALLOT překládá *tón*, představuje umění herce (*ὑποκριτής*), který textu umí propůjčit správnou intonaci (LALLOT 1989:84, cf. Arist. *Poet.* 1457 a 21, kde je zmínka o rozlišování *κατὰ τὰ ὑποκριτικά*). Σ vykládají *ὑπόκρισις* jako nápodobu (*μίμησις*), která dodává postavám na jevišti určitý charakter.

Pokud jde o výraz *προσφθία*, existovaly v pozdním období čtyři typy diakritických znamének odlišných od běžných grafémů ve vlastním slova smyslu. Jedná se o vyznačování přízvuků (*τόνοι*), délek (*χρονοί*), přidechů (*πνεύματα*) a změn (*πάθη*) (Σ; LALLOT 1989:84).

Διαστολή představuje v tomto případě pomlku a vztahuje se ke *scriptio continua* (LALLOT 1989:85), kde je její úlohou odstraňovat nejasnosti a dvojznačná místa v textu. LALLOT uvádí i další pojetí výrazu *διαστολή* podle Σ, které je blízké interpunkčnímu znaménku, které bude popisováno v kapitole 4, a to *ὑποστιγμή*, vyznačující velmi krátký interval mezi dvěma slovy (LALLOT 1989:85). Termín *διαστολή* tedy tvoří jakýsi přechod mezi znaménkem diakritickým a interpunkčním (LALLOT 1989:87).

- 16 Lyrická poezie, jak naznačuje samo jméno, byla doprovázena hudbou, proto má být čtena melodicky (LALLOT 1989:85).

- 17 3. kapitola navazuje na předchozí a podává výklad, jak správně číst text v souladu s diakritickými znaménky, *προσφθίαι* (cf. LALLOT 1989:87). Σ uvádějí, že autor *T* z pedagogických důvodů věnuje pozornost pouze výkladu nejdůležitějšího diakritického znaménka, a to přízvuku, zatímco ostatní (aspiraci, délky ad.) ponechává stranou (LALLOT 1989:87).

- 18 Výraz *ἀπήχησις φωνῆς ἐναρμονίου* překládá LALLOT jako *la résonance musicale de la voix*, KÜRSCHNER překládá jako *Klang der melodischen Stimme* a KEMP překládá *sound which arises from the musical properties of the voice*.

- 19 *Κατὰ περίκλασιν ἐν τῇ περισπωμένῃ*: doslovnější překlad by byl *pomocí zahnutého/lámajícího se tónu při průtažném přízvuku* nebo *v případě průtažného přízvuku se láme*. *Ὁ γὰρ βραχὺς πρὸς τὴν μακρὰν ἀναγκάζει*

Následují tři *η*, u nichž chybí diakritika, a proto umožňují dvojí čtení: může se jednat buď o disjunktivní spojku *nebo*, což je interpretace, která se nachází u většiny vydavatelů (např. BEKKER 1816:629-630), neboť je doložena v arménském překladu *T*, anebo se jedná o člen vztahující se k femininu *ἀπήχησις*, a to je doloženo v rukopisech L a obhajováno zejména v Σm 311,6 (LALLOT 1989:88). To dokazuje, že tato nejasnost je velmi starého původu. Jak LALLOT poznamenává, obě varianty jsou významově ekvivalentní. †

LALLOT v textu uvádí druhou variantu – člen feminina *ἀπήχησις* ovšem s předcházející značkou †, která zde značí, že G. Uhlig považuje výraz za chybné čtení.

Názvy přízvuků jsou substantivizovaná adjektiva vztahující se původně k femininu *τάσις*, které lze považovat za synonymum k *τόνος*. Názvy *ὀξεῖα* a *βαρεῖα* jsou výpůjčky z hudební terminologie, průtažný přízvuk byl označován jako střední tón (LALLOT 1989: 88; cf. Arist. *Poet.* 1456 b 32) a Σ přirovnávají názvy přízvuků i jejich grafickou podobu také k lidskému tělu: ostrý přízvuk směřující vzhůru je přirovnáván k rychlým běžcům (*ὀξύς* znamená také *rychlý, živý*), těžký přízvuk směřující dolů k lidem nesoucím těžké břemeno a průtažný přízvuk, tedy *zlomený*, je přirovnáván k lidem, které zlomila sklíčenost (Σ; LALLOT 1989:88).

- 20 Jak uvádí LALLOT (1989:91), je 4. kapitola rozvinutím návodu na čtení nastíněném ve 2. kapitole, konkrétně té části, ve které se říká, že *při čtení je nutno respektovat! pomlky* – *ἀναγνωστέον δὲ κατὰ ... διαστολήν*.

K interpunkci viz také 1. kap. pozn. 5.

- 21 LALLOT (1989:91) uvádí, že podle rukopisu L se koncové znaménko umísťuje ve výši vrcholu písmene (*ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ γράμματος*, Σl 479,30), střední znaménko přibližně na řádek (*ἐπὶ μέσσω*, 479,32) a dolní znaménko vypadá jako jakási čárka pod řádkem (*ὑποκάτω τοῦ γράμματος*, 479,35).

Co se významu jednotlivých znamének týká, odpovídá koncové znaménko naší tečce, což je patrné i z výše uvedené definice v *T*. U dalších dvou znamének není význam tak jednoznačný: KÜRSCHNER (1996:179) sice ve svém překladu uvádí v závorkách, že *στιγμή μέση* odpovídá *dvojtečce* či *kolónu* a *ὑποστιγμή* čárce, avšak podle definice *T* by obě znaménka mohla odpovídat spíše čárce. Každé se ale užívá jinak. Dolní znaménko, které je kladeno do opozice ke znaménku koncovému, naznačuje, že smysl není úplný a jeho doplnění nepřipouští odklad,

nýbrž vyžaduje rychlý sled. Po tomto znaménku hned následuje „tečka“. Avšak střední znaménka mohou po sobě následovat v libovolném množství (cf. Σv 177,13 a Hel. Σm, 313,29 u LALLOTA, 1989:91). Z toho LALLOT vyvozuje, že střední znaménko může označovat všechna ta místa ve větě, kde lze udělat pomlku na nadechnutí (např. mezi dvěma paralelními členy).

- 22 Zde je pouze *στιγμή*, ale z kontextu vyplývá, že je míněno znaménko *στιγμή τελεία* (cf. výše).
- 23 LALLOT (1989:92) dokládá, že rétorický obrat otázka-odpověď (*ἐρωταπόκρισις*), který byl dlouho považován za záležitost pozdního data a jehož jediný příklad v *T* je právě na tomto místě, je starého původu, neboť florentský papyrus, publikovaný Di Benedettoem v roce 1957 (*PSI sine nomine* = 7 W.), je datován do 1.st. n. l. a *P.Lit.Lond.* 182 (= 2 W.) je datován do konce 3. st. n. l. Oba tyto papýry dokládají, že obrat zvaný *ἐρωταπόκρισις* vyskytující se v *Technai* je staršího původu než bylo dosud uznáváno. Např. text *T* v této podobě dokládá již arménská verze, tudíž obrat se datuje přinejmenším do 5.st. (LALLOT 1989:92).
- 24 Σ (BEKKER 1816:765-769) tvrdí, že kapitola pojednávající o rapsódii sem vůbec nepatří (cf. LALLOT 1989:93), ale přesto nepovažují text za neautentický; komentují jej pouze domněnkou, že autor chtěl pro začátečníky uvést definici části básně, protože o básni se zmiňuje ve své definici *čtení* (viz 2.kap.). PFEIFFER (1968:269) obhajuje zařazení této kapitoly připomínkou, že Dionýsiovým hlavním zájmem byl právě Homér, a proto zmínka o rapsódii a rapsódech (kteří byli prvními interprety epických básní) v originálním textu nemusela působit nepřírodným dojmem. DI BENEDETTO (1959:181; viz též LALLOT 1989:93) považuje 5. kapitolu za jakýsi nepřilíhý zdařilý spojovací článek mezi kapitolami 1-4 a 6-20 (z nichž podle něho mohou být autentické kapitoly 1-4, zatímco 6-20 nikoli). Podle LALLOTA (1989:93) by kapitoly 6-10 mohly pocházet od Dionýsia, ale kapitola o rapsódii je podle něho dílem podprůměrného kompilátora (cf. LALLOT 1989:93).
- 25 tj. zpěvu s hůlkou: *ῥαβδοδία ... ἀπὸ τοῦ δαφνίνῃ ῥάβδῳ ... ῥάβδος* je hůlka.
- 26 Potulní pěvci, rapsódové, totiž zpívali homérské básně s vavřínovou hůlkou v ruce.
- 27 Výraz *στοιχείον* působí potíže při překladu. Tento název zavedli stoikové pro označení nejmenšího elementu, u něhož rozlišovali tři aspekty (KEMP 1986:345):

- (1) psaný symbol, tedy grafém,
- (2) to, co je vyslovováno, tedy foném, *ῥάβδος*
- (3) pojem. *ῥάβδος*

KEMP (1986:347.360) ponechává termín nepřeložený, aby se vyvaroval nejasností způsobených překladem do jiného jazyka. LALLOT i KÜRSCHNER překládají právě výrazem *element*. V tomto překladu většinou také užívám termín *element*.

Podle tradice doložené u Platóna a Aristotela začíná výčet částí věty (*λόγος*) právě popisem toho, co je v *T* uvedeno jako *στοιχείον*, a pokračuje popisem slabiky a slova, věty a částí věty (tak i v *T*), tedy od nejjednoduššího ke složitějšímu. V tomto uspořádání je zřetelná alexandrijská koncepce, odrážející peripatetickou tradici vytváření gramatik. Patrný je i vliv stoiků, avšak struktura díla není stoická, např. chybí zde oddíl *περὶ φωνῆς* (LALLOT 1989:95).

- 28 Ale jak uvádí LALLOT (1989:95), kapitola pojednávající o písmenech (či hláskách) nepodává v úvodu žádnou definici termínu *στοιχείον*. A kromě toho je celá 6.kapitola zaměřena na grafickou stránku, tedy na *písmena*, spíše než na fonetickou klasifikaci. Avšak Σ podávají výklad pojmu a odlišení od termínu *γράμμα* velice podrobně (cf. BEKKER 1816:770-819). Tento podrobný výčet zahrnuje

- (1) definici a vlastností výrazu *στοιχείον* a rozdíl mezi *στοιχείον* a *γράμμα*
- (2) počet písmen
- (3) původ a dějiny alfabety
- (4) úvahy o alfabetě
- (5) dějiny užívání písma

Zde uvádím stručný nástin týkající se první z uvedených částí, definici a odlišení *στοιχείον* od *písmene*.

στοιχείον je nejmenší nedělitelná část zvuku lidského hlasu a na rozdíl od *písmene* vždy souvisí se zvukem. Má čtyři aspekty:

- (1) pojem – element α se nazývá alfa
- (2) znak – element α je graficky vyjádřen znakem A
- (3) pozice – element α může být (např.) v prepozici

- (4) hodnota – element α je vokál a může být krátký nebo dlouhý atd.
 Στοιχείον tedy zahrnuje i písmeno, ale svým rozsahem je přesahuje (z vyjmenovaných rysů má písmeno aspekt znaku) (cf. LALLOT 1989:96).
- 29 Nazývají se písmena – γράμματα, protože jsou tvořena tahy/čarami – γραμμαῖς a škrábáním – ξυσμαῖς. Pojem γράμμα se vyskytuje u stoiků, právě tak i v T, rovněž jako synonymum ke στοιχείον.
- 30 Vyškrabat je řecky ξύσαι.
- 31 Il. 11, 388: „Že jsi mi maličko škrábl (ἐπιγράφας) teď chodidlo, takhle se chlubiš?“ překlad R. Mertlík
- 32 Řada je řecky στοῖχος.
- 33 Φωνήεντα: výraz přesně odpovídá českému výrazu *samohlásky* a latinskému *vocales*.
- 34 Výraz δίχρονα je v češtině doslova *dvoudobý*, ale podle *inde, tu je psáno zcela jinak, ambivalentně*.
- 35 Od. 9.279
- 36 Česky doslova *plynné*.
- 37 Jak naznačuje definice slova *slabika*, συλλαβή, je tento výraz – stejně jako σύλληψις – odvozen od slovesa συλλαμβάνειν (cf. LALLOT 1989:107) a znamená tedy *spojení, seskupení, sestavení*. Jak dále vysvětluje T, v širším slova smyslu se může jednat o slabiku i v případě, že *sestává pouze z vokálu*. Σ však upozorňuje, že za συλλαβή může být pokládána i *věta, kniha či báseň*, a upřesňuje a zužuje Dionýsiovu definici: *Slabika je náležité seskupení písmen vyslovené bez přerušení s jediným přízvukem a na jedno nadechnutí* (LALLOT 1989:107).
- 38 V souvislosti s výrazy φύσει/θέσει- *přirozeně/dohodou* je rozlišována kvantita vokalická a sylabická. Sylabická kvantita je pokládána za *přirozenou*, φύσει, pokud se kvantita slabiky shoduje s kvantitou vokálu, který slabika obsahuje. Pokud je slabika dlouhá, ale obsahuje krátký vokál, jedná se o sylabickou kvantitu *dohodou* (cf. LALLOT 1989:109).
- 39 K výrazu βραχυνομένω φωνήεντι uvádějí Σ (BEKKER 1816:823), že se jedná o ambivalentní vokál v krátké podobě, nikoli o zkrácený vokál, a že se toto upřesnění implicitně týká všech pěti případů slabiky dlouhé dohodou (cf. LALLOT 1989:110).
- 40 Slova ἥρωσ (v 8. kapitole) a βρέφος jsou výstižně zvolena jako ukázky přirozeně dlouhých a krátkých vokálů. Vokály η a ω jsou vždy dlouhé (opomeneme-li případy metrického krácení), vokály ε a ο jsou přirozeně krátké (o dlouhé slabice obsahující tyto vokály viz 8. kapitola); ale vokály α, ι, υ jsou obojetné (cf. LALLOT 1989:113).
- 41 Podle Σ je *obojetná slabika fikcí, nelze ji definovat, protože neexistuje* (cf. LALLOT 1989:115). Jinde ve Σ se říká, že zavedení obojetné slabiky je důsledkem pohodlnosti metriků, kterým se nechce hledat slova se skutečně krátkou/dlouhou slabikou. Je to tedy, jak LALLOT(1989:115) shrnuje mínění Σ, buď dlouhá slabika s platností krátké, anebo naopak. Σmel 52,16 vypočítává devět dalších případů obojetné slabiky. Stefanos považuje obojetnou slabiku za *ústupek básnické průměrnosti* a přitom jakoby zapomínal, že obojetná slabika byla zavedena pro recitaci Homéra (LALLOT 1989:115). Pro všechny typy obojetné slabiky, které uvádí Mel., jsou uvedeny příklady v podobě Homérových veršů (LALLOT 1989:115).
- 42 Il. 3.164; Jak LALLOT(1989:116) uvádí, je tento verš vynikající ukázkou tří výskytů krácení dlouhého vokálu, popř. diftongu. LALLOT poukazuje na konstatování moderních badatelů, že totiž slabika končící na dlouhý vokál v hiátu, za nímž následuje slovo začínající na vokál, je považována podle potřeby za dlouhou (v případě silné pozice daktylu), anebo za krátkou (v případě slabé pozice daktylu), a že tedy ambivalentnost v metrice se zakládá na rytmicí.
- 43 Il. 19.287
- 44 Il. 14.1
- 45 LALLOT(1989:119) uvádí, že rukopis G zde řadí před 11. kapitolu nadpis Dionýsios Thrax: *Začátek osmi částí řeči*, který vystihuje obsah hlavní části T (a tentýž rukopis uvádí u předchozí části, tedy na úplném začátku T, nadpis *Úvod k umění gramatickému*).
- 46 LALLOT (1989:119-122) podává stručný výčet rozdílných pojetí výrazů λέξις a λόγος:
 Dvojice výrazů λέξις /λόγος byla rozlišována už od dob Platóna. Ale sémantická opozice těchto výrazů vznikala postupně během delšího vývoje.
 U Platóna a Aristotela představuje λέξις formu výrazu, kdežto λόγος představuje spíše obsah.
 Pro stoiky znamená λόγος *hlas obdařený smyslem vycházející z myšlenky*, kdežto λέξις je pouze *artikulovaný hlas, který lze zaznamenat pomocí písmen*. Stoik Krinis označoval termínem λόγος komplex logicky členěných vět, tedy syllogismus. Λόγος má tedy charakter komplexnosti a oproti dřívější opozici (u

Platóna a Aristotela) forma vs. obsah je zde nová opozice, a to jednoduché vs. komplexní, λέξις, slovo vs. λόγος, soud, výpověď, věta.

Jak uvádějí SWIGGERS - WOUTERS (1996:129), termín λέξις se v *T* vyskytuje ve významu část věty také spolu s bližším určením, a to při definování jednotlivých částí řeči, tedy slovních druhů:

ῥῆμά ἐστι λέξις ἁπλοῦς ..., μετοχή ἐστι λέξις μετέχουσα ... atd.

Z uvedených příkladů je patrné, že λέξις má obdobnou funkci jako μέρος λόγου (SWIGGERS-WOUTERS 1996:130).

Pro gramatiky představuje λόγος (vedle starších významů, které i nadále existují) významově ucelený komplex slov a λέξις část věty.

Σ poukazuje na mezeru v definici pojmu λέξις v *T* - nejmenší část věty by mohlo být totiž písmeno – a upřesňuje: nejmenší část označující myšlenku (Σ; BEKKER 1816:837). Slovo představuje nejmenšího možného nositele významu: vlastností slova je, že něco označuje, ale vlastností slabiky je, že neoznačuje nic (BEKKER 1816:837; LALLOT 1989:120).

47 LALLOT (1989:119) uvádí, že podle rukopisné tradice mohla existovat samostatná kapitola obsahující definici věty, která v kapitole následuje ihned po definici slova (toto členění je zaznamenáno v BEKKEROVĚ edici 1816:634).

Pokud se týká výrazu περὶ τῆς λέξεως, upozorňují Σ, že omezení definice věty na prózu (v poezii odpovídá větě perioda) není přesné a že by bylo vhodnější definovat větu jako kombinaci slov vyjadřující kompletní myšlenku (LALLOT 1989:121).

48 Σ (cf. BEKKER 1816:840-841) výstižně podotýká, že není pravda, že každá věta má osm částí. Podle jednoho Σ (jinde to doloženo není) uvádí Apollónios řešení tohoto problému. S větou je to podobné jako se slabikou: slabika zůstává slabikou, ať už se skládá z jedné, dvou, anebo více hlásek. Podobně člověk jako druh zůstává, i když některý jednotlivec (např. Platón, Alkibiadés) zemře. Právě tak věta je větou, i když má méně než osm částí. (LALLOT 1989:123).

Dionýsios celkově v *T* nerozlišuje mezi flexí a derivací, což se projevuje i v jeho rozdělení osmi slovních druhů, přičemž části řeči identifikoval s částmi věty (proto překládám λόγος jako věta, a ne řeč; tak i LALLOT, KEMP a KÜRSCHNER). Kombinuje prvky sémantické, morfologické a distributivní. Jeho části věty nesou určité morfologické rysy: některé z nich mají schopnost vyjadřovat vlastnosti kategorií flexe (číslo, čas, pád apod.), jiné jsou výsledkem dané struktury slova. Tyto slovtvorné rysy mají stejný gramatický statut jako rysy flektivní. Všechny tyto rysy jsou označeny jako παρεπόμενα (WOLANIN 1989:248).

K částem věty viz i následující kap. pozn. 50.

49 K termínům jméno a apelativum viz následující kap. pozn. 68.

50 V gramatikách bylo vždy při výčtu částí věty jméno na prvním místě, ať už měla věta dvě části (jméno a sloveso; u Platóna a Aristotela), pět (jméno, apelativum, sloveso, spojka, člen; u Chrysippa) nebo osm částí (*T* a alexandrijské gramatikové). Apollónios Dyskolos i pozdější gramatikové vysvětlují přednější místo jména před slovesem tím, že činitel existuje dříve než činnost (LALLOT 1989:127).

Cf. také kap. 13, pozn. 79.

51 Překlad pojmů σῶμα a πᾶγμα je poněkud obtížný. Termín πᾶγμα se zde vyskytuje coby protiklad k výrazu σῶμα. SWIGGERS - WOUTERS (1996:131) odkazují na HADOTA (1980:316), který zkoumal různé významy tohoto pojmu a podle něhož se význam něco netělesného/nehmotného vyskytuje poprvé právě u Dionýsia. Stoikové připouštěli existenci čtyř netělesných kategorií: λεκτόν, prázdný prostor, místo a čas. Λεκτόν samo je πᾶγμα, ale (podle Diogena Laertia) mezi oběma termíny je rozdíl. Význam pojmu πᾶγμα bývá překládán: entity (Mates 1973:11), thing (Rist 1971:56), state of affairs (Long 1971:107), unité de sens nebo sens (Hadot 1980:316). Poslední z uvedených překladů, jak SWIGGERS - WOUTERS (1996:132) konstatují, je sotva přijatelný pro danou pasáž *T*. Autoři upozorňují, že novoplatonické rozlišování mezi hmotnou realitou a transcendentním chápáním je v tomto případě poněkud riskantní a navrhuji jiné pojetí termínu: pokud je παιδεία chápána jako proces vzdělávání, vztahuje se k situaci, dějům (state of affairs), což je πᾶγμα ve stoickém chápání. Obecněji může výraz πᾶγμα znamenat koncept, pojetí nebo předmět myšlení jakožto protiklad k termínu σῶμα chápanému coby předmět v

realitě. Toto stoické chápání podle autorů vyhovuje danému místu v *T* (SWIGGERS - WOUTERS 1996:133). Upozorňují také na kontinuitu vývoje pojmu *πράγμα* v pojetí filozofickém: protiklad výrazů *σῶμα* a *πράγμα* v *T* by mohl znamenat také rozlišení mezi *konkrétní, existující věcí*, tedy *předmětem smyslového vnímání, a pojetím, představou*, tedy *předmětem myšlení*. K tomuto pojetí se autoři přiklánějí pro překlad v *T*.

Ale podle uvedeného příkladu v *T* (*παιδεία*), který je v důsledku autorovy stručnosti zavádějící a nejednoznačný – Dionýsios měl pro ilustraci popisovaného jevu uvést ještě další příklady, aby bylo zcela srozumitelné, co přesně má na mysli – by se totiž mohlo jednat i o *činnost, proces činnosti*. Takový termín volí pro překlad LALLOT (1989:49): *action*. V daném případě by skutečně mohlo jít o činnost jakožto myšlenkový proces anebo výsledek myšlenkového procesu konkrétního existujícího objektu (ačkoli to náleží pouze živým bytostem, schopným myšlení). To by naznačovalo spojitost mezi *jménem* jakožto *konatelem* a *slovesem* jakožto *činností vykonávanou konatelem*. Činnost by pak směřovala k určitému výsledku, jímž by byl nějaký stav, situace (cf. stoické pojetí) vycházející z konatele – jména, a jako taková by byla nehmotná a netělesná.

KEMPŮV (1986:350) překlad je opatrnější: *something corporeal (σῶμα) or non-corporeal (πράγμα)* a KÜRSCHNERŮV (1996:189) překlad *Körper ... Sache* se zdá být dokonce zavádějící.

Ale nemusí jít jen o činnost – může to být něco abstraktního a nehmotného, např. vzdělanost, krása, *θυμός*, což rozhodně nejsou ani činnosti (a kromě prvního uvedeného příkladu ani výsledky činnosti), ani reálné předměty. Překládám proto dvojici termínů *σῶμα* a *πράγμα* jako *těleso a něco netělesného*, čímž se přibližuji Kempovu překladu.

52 Příklady uvedené v *T* ponechávám v originále, pokud mají význam morfologický; pokud mají význam sémantický, uvádím příklady přeložené do češtiny. V případě onomatopoického jména (viz níže) uvádím jak řecký originál, ilustrující zvukovou stránku slov, tak český onomatopoický ekvivalent.

53 Pro kategorii rodů není podáno žádné bližší vysvětlení ani příklady. Σ (BEKKER 1816:846) k tvrzení, že rody jsou tři, dodává, že *někteří tvrdí, že rody jsou jen dva. Kromě ženského a mužského rodu neexistuje žádný jiný. Ze všech existujících bytostí (věcí), jsou některé rodu mužského, některé rodu ženského. Bytosti (věci), které nejsou ani mužského ani ženského rodu, se nazývají neutra ...* (*Τινὲς δὺο μόνα γένη λέγουσι. παρὰ γὰρ τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν οὐκ ἔστιν ἕτερον γένος· τῶν γὰρ ὄντων τὰ μὲν ἄρρενά ἐστι, τὰ δὲ θήλεα. τὰ δὲ μήτε ἄρρενα μήτε θήλεα οὐδέτερα καλεῖται ...*).

Σ také upozorňuje, že gramatika se neřídí skutečným rodem, ale syntaxí členů (*ἡ γραμματικὴ οὐ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ποιεῖ, ἀλλὰ κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἄρθρων ...*; BEKKER 1816:846).

Gramatický rod je definován jako konstrukce nom.sg. se členem *ὁ* pro m., *ἡ* pro f. a *τὸ* pro n. Jména asexuálních referentů mohou být gramaticky m. i f. (*ὁ πύργος, ἡ πέτρα*), a naopak bytosti, které jsou ve skutečnosti rodu mužského či ženského, mohou být gramaticky neutra (*τὸ βρέφος*) (LALLOT 1989:130).

Dionýsios dodává, že někteří přidávají ještě další dva rody, aniž by tím chtěl říci, že existuje více než tři uvedené rody. Znamená to, že jsou jména, která jsou obojrodá (*communia*) v tom smyslu, že jejich rod je u stejného tvaru rozlišován použitím členu – m. nebo f. A jsou jména pospolná (*epicoena*), u nichž je jediný tvar s jediným pevně daným rodem používán pro jedince mužského i ženského rodu (LALLOT 1989:130).

54 Jak konstatuje KEMP (1986:361), druhy, *εἶδη*, se zde týkají derivačních forem, zatímco další tři kategorie se vztahují k flexi. Toto rozlišení ale u Dionýsia chybí.

Εἶδη jsou kategorií jména (anebo *ἀκcidencií*, jak překládají termín *παρέπεται* LALLOT a KÜRSCHNER) podle formy a spolu s termínem *σχήματα* se vyskytují i ve slovesných kategoriích, implicitně u participia a u zájmena (LALLOT 1989:131; WOLANIN 1989:248).

Viz také následující pozn. 55

55 WOLANIN (1989:237-249) podává přehled vývoje formování tvarosloví před Dionýsiovou *T*, od sofistů po Aristotela.

Sofisté (Prodikos, Gorgiás) dělili slova na základová (*κύρια*), složená (*σύνθετα*), pokrevní (*ἀδελφά*) a přídavná (*ἐπίθετα*).

Plátón, který v dialogu *Kratylos* hledá etymologii slov, často mylně, rozlišoval slova primární (*τὰ πρῶτα ὀνόματα*) a odvozená (*τὰ ὕστερα ὀνόματα*). *πρῶτα ὀνόματα* jsou slova základová, prostá, v základu onomatopoická, *ὕστερα ὀνόματα* jsou výrazy sekundární (odvozené nebo složené), výrazy vytvářející základní

korpus slovní zásoby jazyka.

Aristotelés bez hledání pochybných a imaginárních etymologií pojednává o komplexnosti určitých lexikálních prvků, které mají čistě formálně-sémantický vztah k jiným slovům. Rozlišuje slova základní, prostá (*ἀπλά*) a slova složená (*διπλά*, *τριπλά*, *πολλαπλά*). Slova odvozená, která mají společný formativní základ, nazývá *οὐστοιχα*. Ta jsou mnohdy pojímána jako formálně-sémantické variace, podobně jako flektivní tvary, se kterými jsou řazena pod název *πτώσεις*. Třídy odvozených jmen jsou někdy nahlíženy jako stylistické kategorie nebo jako kategorie logicko-filozofické (jako např. paronyma), ale nikoli jako kategorie gramatické (WOLANIN 1989:238-239; 248).

V **Dionýsiově T** byla důležitým pojmem kategorie *εἶδος*, která byla vydělena jako morfologická kategorie vztahující se k substantivu, slovesu a zájmenu. U substantiva není tato kategorie používána jednoznačně. Je pojímána

- (1) obecně jako forma tohoto slovního druhu z hlediska slootovorného – jména se dělí na primární (*πρωτότυπα*) a odvozená (*παράγωγα*),
- (2) jako termín užívaný k popisu sedmi různých druhů odvozenin (*εἶδη παραγωγῶν*), které jsou hodnoceny z hlediska morfologických a sémantických rysů,
- (3) jako termín označující dvacet čtyři různých, většinou sémantických podtypů jména (*ὄνομα κύριον, προσηγορικόν, συνώνυμον, περιπληκτικόν, περιεκτικόν* ad.). Zde termín *εἶδος* ztrácí svůj morfologický význam (čehož si je autor *T* vědom) (WOLANIN 1989:248).

56 Cf. následující pozn.

57 **Patronymikon a posesivum** jsou dva sobě velmi blízké druhy odvozených jmen. Oba druhy jsou odvozovány od tvaru genitivu jména (patronymikon je odvozováno od vlastního jména – vždy se jedná o syna či dceru nebo vůbec potomka někoho, posesivum je odvozováno od jména vlastního nebo obecného), a to patronymikon záměnou zakončení genitivu jména za zakončení *-ιδης* (např. *Κρόνος, Κρόνου* → *Κρονίδης* = *syn Kronův*; je to substantivum) a posesivum záměnou zakončení genitivu jména za zakončení *-εος* (např. *Ἑκτωρ, Ἑκτορος* → *Ἑκτόρεος* = *Hektorův*; je to adjektivum). (LALLOT 1989:133)

58 Komparativ i superlativ jsou tvary tvořené od adjektiva. Dionýsios je řadí pod druhy odvozených jmen, nikoli jako tvary podtypu *ἐπίθετον* (LALLOT 1989:133; KEMP 1986:361).

Jak podotýká LALLOT (1989:133), řecké komparativy vyjadřují vždy větší intenzitu nějaké vlastnosti, nikoli menší, označují zvětšení nějaké kvality, *αὐξησις*.

59 Překládám **deminutivum** (zdrobnělé slovo), protože v *T* definice termínu *ὑποκοριστικόν* významově odpovídá tomuto termínu, nikoli termínu *hypokoristikon* v dnešním pojetí – *hypokoristikon* v současné terminologii označuje slovo domácké, citově zbarvenou formu vlastního jména, případně příbuzenského jména (např. *Pepa, Honza, mamka*). *ὑποκοριστικόν* je odvozeno od slovesa *ὑποκορίζεσθαι* (oslovovat zdrobnělinou) a je tvořeno od proprií i od apelativ. Od komparativu se liší jednak tím, že představuje zmenšení (*μείωσις*), zatímco komparativ zvětšení, jednak tím, že nevyjadřuje žádné srovnání – jeho hodnota je absolutní a neomezená (LALLOT 1989:135). Cf. výše pozn. ke komparativu.

60 **Denominativum a deverbativum** jsou z formálního hlediska odvozeniny v pravém smyslu. Σ (BEKKER 1816:858) výstižně upozorňuje, že denominativum zahrnuje nejen všech pět výše uvedených druhů odvozenin (1-5), ale i druhy jména *podle smyslu*, která jsou na konci této kapitoly (LALLOT 1989:135).

61 Velmi obtížný je překlad termínu *σχήματα* v *T*. Vzhledem k tomu, co je pod tento termín řazeno, pokládám za vhodné překládat výrazem *formy*. LALLOT překládá *figures*, KÜRSCHNER rovněž *Figuren*, KEMP *shapes* a WOLANIN (1989:248) *structure*.

Σχῆμα, podobně jako *εἶδος* je kategorií, která je založena na slootovorné charakteristice slov a vyskytuje se vedle jmen i u sloves a zájmen. Zahrnuje slova primární, kompozita a dekompozita. U jmen jsou v *T* dále vyjmenovány čtyři typy kompozit, rozčleněné podle morfologické nezávislosti jejich složek. Celkově se kategorie *σχῆμα* zakládá na pojetí formálním, přičemž hledisko sémantické je zcela opomíjeno (WOLANIN 1989:249).

62 LALLOTŮV (1989:51) a KÜRSCHNERŮV (1996:191) překlad termínu *παραινυθένον* se zdá vzhledem k příkladům uvedeným na tomto místě *T* velmi výstižný: *dérivé de composé, Dekompositum*. Ale není zcela jasné, zda toto odvozování může či musí probíhat jen od složeného jména. Podle uvedeného příkladu se jedná spíše o patronymikon (ale tato nejjasnost vzniká tím, že Dionýsios používá často v příkladech vlastní jména), které ovšem

lze tvořit i od jména neodvozeného (viz výše patronymika). V takovém případě se jeví jako velmi výstižný i překlad KEMPŮV (1986:352), který říká pouze to, že se jedná o dvojitou složeninu, jejíž složky nejsou blíže určeny: *doubly compound*.

63 Jedná se o kolektiva.

64 Ἀθῆναι, Θῆβαι (Athény, Théby) jsou pomnožná jména.

65 LUNDON – MATTHASIOS (2005:112) uvádějí, že umístění pádu mezi ostatní jmenné kategorie není v řecké ani latinské gramatické literatuře běžné – pády byly vždy umístěny až na posledním místě. Ale zde nejsou pády na posledním místě díky „dodatečnému“ seznamu dalších druhů jmen (k tomu viz níže pozn. 67) a přiřazení diateze. Kategorie pádu není v *T* nijak definována, je pouze uvedeno, že pádů je pět. Jak podotýkají LUNDON – MATTHASIOS (2005:112), definice jednotlivých pádů se nevyskytuje ani jinde v dochovaných učebnicích, takže je pravděpodobné, že výčetem pěti pádů skutečně pojednání o pádech končí.

Σ však definici pádu poskytuje. *Nazývají se pády, protože název se mění z jednoho tvaru na jiný (... μεταπίπτει – doslova: pře-padává). Pád je tedy změna tvaru slova podléhajícího pádové flexi, přičemž podobu mění poslední slabika* (Σ; BEKKER 1816:860; cf. LALLOT 1989:139).

Pořadí pádů - nom., gen., dat., ak., vok. - by mohlo pocházet z doby starších stoiků, ale podle jiné teorie (BELARDI 1985:197) LALLOTA 1989:142) je dřívějšího data, a to z doby rétoricko-peripatetické.

V souvislosti s názvy jednotlivých pádů existoval již od dob Aristotela spor, zda může být *nominativ* považován za *pád*, či nikoli.

Podle Aristotela *nominativ* není pádem v pravém slova smyslu, zatímco stoikové *nominativ* mezi jmennými pády uvádějí (pád je kategorie výhradně jmenná) a staví jej do opozice jakožto pád přímý (πῶσις ὀρθή) k pádům nepřímým (πῶσις πλάγιοι) - gen., dat., ak. (LALLOT 1989:140).

Pád přímý není pádem v pravém slova smyslu: je pádem v širším slova smyslu. ... Protože padá od jména v základním tvaru, je to pád, ale protože padá přímo, nazývá se pád přímý ... (Σ; LALLOT 1989:139).

Apollónios tvrdí, že pád přímý se nenazývá pád v pravém slova smyslu, ale v širším (Σ; LALLOT 1989:139).

T s výčtem pěti pádů se tedy řadí ke stoické tradici.

Σ také popisují, co znamená, že jméno má čtyři pády, tři dva nebo jeden pád, a čím se liší jméno s jediným pádem od jména nesklonného (podrobněji viz BEKKER 1816:861).

66 *Kauzativ – pád příčiny* je v důsledku nesprávného překladu do latiny znám jako *akuzativ – pád obviňovací* (cf. KEMP 1986:361).

67 V *T* je v rámci kapitoly věnované jménu dvakrát užito stejného termínu, εἶδος, pro jiný typ dělení. V prvním případě se jedná o dělení odvozených jmen z hlediska morfologického, v druhém případě jde o dělení sémantické. Tento druhý seznam druhů jmen, εἶδη (první seznam označený stejným názvem se nachází výše – viz druhy odvozených jmen), považuje LALLOT (1989:148) i DI BENEDETTO (1959:100) za ne příliš zdařilé dílo kompilátora.

Σ (BEKKER 1816:863) vykládají uvedení dvou seznamů druhů jména tak, že první se vztahuje na druhy *podle formy* a druhý na druhy *podle významu* (cf. KEMP 1986:361; LALLOT 1989:148; SWIGGERS – WOUTERS 1993:32). Druhy *podle formy* se dělí na primární a odvozené (odvozené se dále dělí na patronymika, posesiva atd.), druhy *podle významu* se dělí na propria, apelativa atd. V případě druhů *podle významu* patří každé jméno k jednomu z prvních dvou jmen uvedených v seznamu, a to buď k propriu, anebo k apelativu. Dále se pak přičleňuje k některému dalšímu, např. k adjektivu apod.

Ovšem takové systematické členění, jaké nacházíme ve Σ, v *T* zcela chybí a seznamy jsou umístěny zvlášť, ačkoli logicky by měly za sebou následovat.

Ale SWIGGERS – WOUTERS (1993:26-27) poznamenávají, že teorie Lallota i Di Benedetta může být poněkud unáhlená – fakt, že v *T* není podáno přehledné a hierarchické pojednání o druzích (jaké se nachází u pozdějších autorů a komentátorů) nemusí ještě vést k závěru, že se jedná o pozdní dílo ne příliš nadaného kompilátora.

Kompilátor z 2. st. n.l. by patrně měl k dispozici již více materiálu týkajícího se didaktického žánru, a proto by jistě byl jím sestavený seznam mnohem systematictější.

V druhém seznamu lze identifikovat – na základě značně nesusrovnalých kritérií – určité více či méně homogenní skupiny (LALLOT 1989:149):

1-2, proprium a apclativum (tedy substantivum), což jsou dva základní druhy ,
dále 3 adjektivum,

6-10, homonymum, synonymum, fcronymum, dionymum, cponymum – zvláštnosti pojmenování (v rámci této skupiny lze volně přiřadit k 6-10 ještě 11, jméno etnické),

12-14, interrogativum, neurčité jméno, anaforické jméno – zájmena,

15-17, kolektivum, distributivum, jméno inkluzivní – slova související svým významem se sg. a pl.,

21-22, řadové jméno a číslovka – číslovky;

logické členění představují dále skupiny:

4-5, relativum, quasi-relativum (πρός τι ἔχον, ὥς πρὸς τι ἔχον),

19-20, generické jméno, specifické jméno (γενικόν, ἰδικόν),

23-24, absolutní jméno a participativum,

pouze 18, onomatopoické jméno, se vztahuje na formu jmen.

SWIGGERS – WOUTERS (1993:34-37) s ohledem na filozofické aspekty v gramatice navrhuji jiná seskupení:

23, 4,5, jméno absolutní (ἀπολελυμένον), relativum (πρός τι ἔχον), quasi-relativum (ὥς πρὸς τι ἔχον),

19-20, generické jméno, specifické jméno (γενικόν, ἰδικόν; tuto dvojici uvádějí autoři shodně s Lallotem),

24, participativum (μετουσιαστικόν) je pozdní dodatek, a proto jej nelze přiřadit k žádnému jinému druhu; navíc nemá na rozdíl od předchozích sémantických druhů jmen filozofický základ.

Dvojice γενικόν – ἰδικόν (generické jméno – specifické jméno) poukazuje na logické rozlišování mezi γένος a εἶδος (u Platóna, Aristotela a u stoiků), kde γένος představuje nadřazenou kategorii, která zahrnuje různé druhy (εἶδη). Definice uvedená v *T* tomuto logickému rozlišení odpovídá (γενικὸν δὲ ἐστὶ τὸ δυνάμενον εἰς πολλὰ εἶδη διαιρεθῆναι, οἷον ζῶον φυτόν. ἰδικὸν δὲ ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ γένους διαιρεθῆναι, οἷον βοῦς ἵππος ἄμπελος ἐλαία.).

Seskupení jméno absolutní (ἀπολελυμένον) – relativum (πρός τι ἔχον) – quasi-relativum (ὥς πρὸς τι ἔχον) je složitější – zakládá se na vztahu idejí absolutních a relativních.

Jméno absolutní (ἀπολελυμένον), jak je v *T* definováno, je myšleno samo sebou, podle Σ neodvozuje svůj význam od jiných slov ani sémanticky s jinými slovy nesouvisí.

Relativum (πρός τι ἔχον) v *T* není definováno. Σ relativum vykládají následujícím způsobem: vznikne-li, zpřítomní zároveň i druhé slovo (korelativum); zanikne-li, zaniká zároveň i korelativum (řekne-li se otec, vybaví se v mysli i syn atd).

Quasi-relativum (ὥς πρὸς τι ἔχον) rovněž není v *T* definováno (opět jsou uvedeny jen příklady: *noc, den, smrt, život*). Od relativa se ale liší – je-li vysloveno slovo, evokuje zároveň i své korelativum, ale je-li odstraněno, není automaticky odstraněn korelativní protiklad.

SWIGGERS – WOUTERS shrnují základní rozdíly tak, že relativum je inkluzivní korelace, quasi-relativum je asociativní korelace a obojí jakožto korelativní termíny jsou protikladem k absolutnímu jménu.

68 LALLOT (1989:149) uvádí nástin vývoje termínu **κύριον ὄνομα**. *Vlastní jméno, κύριον ὄνομα*, se takto nejmenuje proto, že by bylo vlastním jménem osoby (na rozdíl od jiného jména, které by bylo obecné). Kdyby tomu tak bylo, hovořilo by se spíše o termínech ὄνομα ἰδίον a ὄνομα κοινόν. Jméno, které se používá o obecném jsoucnu (κοινή οὐσία), se nazývá **προσηγορικόν**, a jméno, které se používá ve vztahu k jednotlivému jsoucnu (ἰδία οὐσία), se nazývá **κύριον** v tom smyslu, že je *jménem ve vlastním smyslu* (κυρίως), *jménem par excellence*, které reprezentuje část věty nazývající se *jméno* (LALLOT 1989:149; cf. MATTHASIOS 1996:55).

Termín *κύριον ὄνομα* je starého data a jeho význam se postupně měnil – už v době sofistů a později u Aristotela se v rétorické tradici běžně používal tento pojem a již tehdy byla patrná snaha o odlišení výrazu *κύριον ὄνομα* ve vlastním slova smyslu od výrazu v přeneseném významu (MATTHASIOS 1996:58).

Aristotelés v *Poetice* (21, 1457b; 22, 1458a) zařazuje pod *κύριον ὄνομα* slova, která jsou v jazyce obvyklá, zatímco neobvyklá a cizí slova řadí pod *ξενικόν ὄνομα* (*Ἄπαν δὲ ὀνομά ἐστιν ἢ κύριον ἢ γλῶττα ἢ μεταφορά ... λέγω δὲ κύριον μὲν ὅτι χρῶνται ἕκαστοι, γλῶτταν δὲ ὅτι ἕτεροι· ὥστε φανερόν ὅτι καὶ γλῶτταν καὶ κύριον εἶναι δυνατόν τὸ αὐτό, μὴ τοῖς αὐτοῖς δέ· τὸ γὰρ σίγγνον Κυπρίοις μὲν κύριον, ἡμῖν δὲ γλῶττα. ... 1458a ξενικὸν δὲ λέγω γλῶτταν καὶ μεταφορὰν καὶ ἐπέκτασιν καὶ πᾶν τὸ παρὰ τὸ κύριον.* (cf. MATTHASIOS 1996:65).

Aristotelovo pojetí termínu je patrné i u Aristarcha, který na mnoha místech rozlišuje slova použitá ve vlastním smyslu a v přeneseném, *κυρίως ἀκύρως μεταφορικῶς λεγόμενον*. Dále Aristarchos vymezuje také rozdíl v pojetí termínů *slovo* a *jméno* (MATTHASIOS 1996:66).

U Aristarcha už nespadá pod pojem *ὄνομα* jakékoli *slovo* míněné ve vlastním, nepřeneseném smyslu, ale Aristarchos vymezuje tento termín pro označení morfologicky a sémanticky vyhraněného slovního druhu – pro substantivum a adjektivum. Navíc se označení může vztahovat nejen na jednotlivé osoby, ale i na jednotlivé věci (MATTHASIOS 1996:68; 71). Oproti tomu *ὄνομα* v původním významu *slovo* je postupně nahrazeno výrazem *λέξις*, který se stává ekvivalentem pro izolovanou jazykovou jednotku, pro *μέρος λόγον* (cf. *T*, předchozí kapitola *Περὶ λεξέως*).

Aristarchos tedy zavádí v gramatické tradici jiné pojetí termínu *ὄνομα*, než jaké bylo ve stoické škole (MATTHASIOS 1996:70).

Od stoiků (přesněji od Chrysippa, který přidal ke čtyřem částem řeči – *ὄνομα, ῥῆμα, σύνδεσμος, ἄρθρον* – ještě kategorii *προσηγορία*; SWIGGERS – WOUTERS 1993:12; MATTHASIOS 1996:55) pochází oddělení pojmu *προσηγορικόν* od pojmu *ὄνομα* jakožto samostatné části věty (LALLOT 1989:149), resp. slovního druhu. Gramatikové, kteří podle vzoru stoiků ponechali toto rozčlenění na dva samostatné slovní druhy, nechali termín *ὄνομα* bez bližšího určení už jen pro vlastní jména (osob, bohů, míst atd.). Ti gramatikové, kteří stoické rozdělení na dva slovní druhy začlenili do systematizace sémantických druhů jména, používají pro označení vlastních jmen termín *κύριον ὄνομα* (MATTHASIOS 1996:55-56). To se týká především alexandrijských gramatiků, u nichž došlo k tomuto začlenění (apelativum zařadili pod jméno coby jeho podtyp; viz i *T* na tomto místě) – a následně ke zúžení pojmu na jména jednotlivých osob, jak je tomu i v *T* (MATTHASIOS 1996:71-72).

Fakt, že v dochované *T* není přítomno stoické rozdělení výrazu *ὄνομα* na dva slovní druhy, ale pojem *προσηγορικόν* je zde pouze podtypem jména, zatímco některá Σ (která údajně citují i Apollónia Dyskola) poskytují komentář vypovídající naopak o tom, že ono stoické rozdělení v *T* přítomno je (cf. MATTHASIOS 1996:72; DI BENEDETTO 1990:27), vedlo některé badatele k závěru, že to je důkazem (přesněji jedním z důkazů) o nepravosti *T* (např. DI BENEDETTO).

69 K termínu *προσηγορικόν* viz výše pozn. 68.

70 Jak LALLOT (1989:150) poznamenává, definice adjektiva obsahuje **syntaktický** prvek – adjektivum se připojuje k propriu nebo apelativu – a prvek **sémantický** – adjektivum vyjadřuje chválu nebo výčitku (což je velmi zúžené pojetí významu adjektiva).

Σ (BEKKER 1816:864) zdůrazňují, že adjektivum postrádá autonomii, která náleží propriu a apelativu: *Adjektivum se liší od apelativa tím, že apelativum je úplné samo o sobě, např. člověk, zatímco adjektivum vyžaduje doplnění, např. dobrý* (Σ; BEKKER 1816:864; LALLOT 1989:150).

71 Všechny výrazy jsou označeny pro *meč*.

72 Jedná se o antonomasii.

73 *Καὶ ἑνός* překládám o jednom jsoucnu, ačkoli překlady KEMPA, LALLOTA i KÜRSCHNERA mají o jedné osobě. To, že se jedná o osobu, a ne jakékoli jsoucno, nelze z definice přímo vyvodit – to by bylo možné z uvedených příkladů, ale jako příklady jsou na většině míst *T* uváděna právě vlastní jména osob.

74 Δαφνών je vavřínový háj, tedy obsahuje v sobě vavřín (δάφνη), a παρθενών je dívčí pokoj, tedy obsahuje v sobě dívku (παρθένος).

75 řachot, svist, hřmot

76 Σ (BEKKER 1816:879) vykládají termín ἀπολελυμένον tak, že může být myšleno samo sebou, ... je primární (neodvozené a jako takové spadá pod jména primární) ... Ostatní druhy mají význam buď ve spojení s jinými druhy, anebo od jiných druhů, ale bůh, výuka, rozum ... jsou poznatelné a myslitelné samy sebou.

77 Σ (BEKKER 1816:879-880) kritizují přiřazení diateze ke jménu: diateze je totiž kategorie slovesná, ne jmenná. Ale připouštějí, že jména odvozená od sloves vyjadřují diatexi, že mohou vyjadřovat tvary aktivní i pasivní (cf. LALLOT 1989:158; KEMP 1986:361).

78 Κριτής ὁ κρίνων, ... κριτός ὁ κρίνόμενος: κριτός není doslova odsouzený, ale pro výstižnější příklad popisovaného jevu překládám takto.

79 K umístění slovesa na druhém místě viz kapitolu 12, pozn. 50.

Σ uvádějí odůvodnění, proč sloveso následuje až za jménem:

Sloveso musí být zařazeno až za jméno. Svou povahou je však první ... (Τὸ ῥῆμα ἀναγκαίως μετὰ τὸ ὄνομα κατετάγη. τῇ φύσει μὲν γὰρ πρωτεύει ... Σ; BEKKER 1816:880).

Sloveso musí být řazeno až za jméno. Říkáme totiž, že nejdůležitější části řeči jsou jméno a sloveso, protože stejně jako tělo a duše umožňují, aby z nich vše ostatní vznikalo a bylo patrné. Jméno je však přednější, protože je tvořeno podle podstaty, sloveso je až na druhém místě, protože je tvořeno podle činnosti. Proto tedy musí být za jménem zařazeno sloveso, protože je starší než ostatní části. (Ἀναγκαίως μετὰ τὸ ὄνομα τὸ ῥῆμα τέτακται. εἰρήκαμεν γὰρ ὅτι τὰ κυριώτατα τῶν μερῶν τοῦ λόγου τό τε ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα ἐστίν, ἐπειδὴ ταῦτα ὥσπερ σῶμα καὶ ψυχὴ ὄντα ποιεῖ τὰ ἄλλα ἐξ αὐτῶν προῖεναι καὶ φαίσεσθαι. καὶ τὸ μὲν ὄνομα προεβύει, ὅτι κατὰ οὐσίας τίθεται· τὸ δὲ ῥῆμα δευτερεύει, ὅτι κατὰ πραγμάτων. ἀναγκαίως τοίνυν μετὰ τὸ ὄνομα τὸ ῥῆμα τέτακται, καθὼς προεβύει τῶν ἄλλων μερῶν. Σ; BEKKER 1816:881).

80 Uvedená definice slovesa vyvolala spory o autentičnost (LALLOT 1989:159-160), neboť se liší od definice citované Apollónií (... sloveso je slovo, které označuje predikát – ... λέξις κατήγορημα σημαίνουσα). Zastánci autentičnosti (Schmidt, Pfeiffer, Erbse) oponují tím, že obě definice nejsou ve vzájemném rozporu a že mohly být Dionýsiem uvedeny ve dvou dílech – v T a v dalším nedochovaném díle.

Podle Σ Hel. je definice v T chybná (cf. LALLOT 1989:160).
LALLOT (1989:160) poskytuje přehled základních distinktivních rysů slovesa u Apollónia:

1. je to slovo, které nepodléhá pádové flexi; to jej odlišuje od jména a obecně od všech slovních druhů, které pádové flexi podléhají (zvl. od zájmena, s nímž sloveso sdílí kategorii osoby);
2. vyjadřuje časy, a to pomocí morfologických obměn; to jej odlišuje od adverbii typu dnes, včera, zítra, která vyjadřují tři časy na základě lexikální opozice;
3. vyjadřuje také morfologicky diatexi;
4. označuje zároveň osobu a „diatexi duše“, tj. způsob;
5. označením osoby je označeno zároveň i číslo.

LALLOT upozorňuje, že všechny tyto rysy se nacházejí i v Dionýsiově definici, kterou některá Σ tak ostře kritizují.

81 Seznam osmi kategorií slovesa nebyl vždy u gramatiků představován v tomto pořadí. Apollónios uvádí jiné pořadí: diateze, časy, způsob, druh, forma, konjugace, osoba, číslo (LALLOT 1989:160-161). První tři kategorie představují nejvýraznější rysy slovesa. V T však jsou mezi tyto nejvýraznější kategorie zařazeny kategorie méně specifické – druh, forma a číslo. LALLOT v tomto pořadí sleduje vliv jmenných kategorií (cf. výše kap. 12; LALLOT 1989:161-162).

82 Objevení modalit výpovědi pochází od sofistů (od Protagory), stoikové pokročili v analýze významu výpovědi, ale pojetí slovesného způsobu jako kategorie specificky morfo-sémantické pochází pravděpodobně od alexandrijských gramatiků (LALLOT 1989:162).

Aristarchos ještě neznal termín pro označení způsobu; termín ἑγκλίσις, který je zde v T, není v tomto pojetí s jistotou doložen před 1. st. př. Kr. Je-li Dionýsios autorem T, je to on, kdo termín v tomto významu zavedl

(LALLOT 1989:162).

Podobně jako (u jmen) pád vyjadřuje i (u sloves) způsob (κλίσις - *odklon*) změnu či odchýlení od základního tvaru – např. konjunktivu od indikativu apod. Dionýsios z Halikarnássu říká, že někteří nazývají způsoby (ἐγκλίσεις) slovesnými pády (πτώσεις ῥηματικές). Σ vidí paralelu mezi pádem a způsobem mj. proto, že pádů i způsobů je pět (LALLOT 1989:162).

83 KEMP (1986:361) překládá termín ὁριστική *defining*, což je přesnější než latinský název *indicativus*, který byl zaveden v gramatické tradici až později.

LALLOT (1989:55) ovšem překládá *indicatif* a KÜRSCHNER (1996:197) rovněž *Indikativ*.

Termín ὑποτακτική překládají LALLOT a KEMP jako *subjunktiv*, což je přesnější, KÜRSCHNER překládá *konjunktiv*.

84 Cf. *diateze* v předchozí kapitole, pozn. 77.

85 Jak poznamenává KEMP (1986:361), není zde zmínka o slovesech s aktivní formou, ale s pasivním významem, která se nacházejí u Apollónia Dyskola.

Ani o tzv. deponenčních slovesech se v *T* nepojednává.

Definice media je poněkud nepřesná a ani uvedené příklady k jejímu objasnění nepřispívají.

86 Jak už bylo řečeno (12.kap.), kategorie εἶδος je morfologickou kategorií jména, slovesa a zájmena. U slovesa jsou rozlišovány stejné druhy jako u jména – primární a odvozený (πρωτότυπον a παράγωγον) – ale u slovesa (na rozdíl od jména) nejsou dále uvedeny žádné podtypy odvozených sloves (LALLOT 1989:167; WOLANIN 1989:248-249). Dokonce i dva uvedené druhy sloves byly popírány, protože odvozená slovesa mají zpravidla stejný význam jako primární, od kterých odvozeniny pocházejí. K této sporné otázce existovala dvě stanoviska:

(1) někteří lingvisté/scholiasté (např. Choïroboskos) nacházeli takové odvozeniny, u nichž bylo možno dokázat změnu významu oproti původnímu slovu, a to jednak u denominativ (např. πολεμίζω a πόλεμος), jednak u deverbativ (např. ὀψείω – toužím vidět a ὄψω – uvidím);

(2) jiní (např. Σ Hel.) zastávali stanovisko, že odvozené druhy sloves se týkají pouze morfologické odlišnosti (LALLOT 1989:167-168).

87 Podobně jako εἶδος i kategorie οἷμα náleží jménu, slovesu a zájmenu. Pro sloveso jsou stejné formy jako pro jméno. Na rozdíl od slovesné kategorie druhu nepůsobí u kategorie formy sémantické odlišné kompozit od jednoduchých forem žádné obtíže – viz následující příklady: φρονῶ – *uvažuji, pozoruji*, καταφρονῶ – *pohrdám* (cf. LALLOT 1989:168; WOLANIN 1989:249).

88 Ke kategorii osoby viz pozn. 100.

89 Jak upozorňuje LALLOT (1989:169), je čas v řečtině dvojznačný termín. Může označovat buď čas „fyzický“ (anglicky *time*), anebo čas jakožto slovesné paradigma (anglicky *tense*).

To, že je přítomný čas uveden navzdory chronologii na prvním místě, naznačuje jeho význam v pojetí filozofickém, které bylo přeneseno do gramatického výkladu.

Alexandrijští gramatikové se odchýlili od stoické tradice definování slovesných časů (a gramatických kategorií vůbec). Stoikové poukazovali na významovou spojitost mezi prezentem a imperfektem v jejich časovém rozsahu a zároveň v jejich nedokonavosti ve srovnání s perfektem a plusquamperfektem (pf. a plpf. jsou nazývány časy dokonavými). Spojitost mezi těmito dvěma časy v *T* také existuje, ale zmínka o dokonavosti a nedokonavosti zcela chybí, což Apollónios Dyskolos považuje za nerelevantní pro „technickou“ gramatiku (KEMP 1986:345-346).

V názvech časů lze sledovat jednak stará slova a výpůjčky z běžného užívání, jednak termíny původu filozofického a termíny, které zavedli gramatikové – o tom podává přehled LALLOT (1989:169-171; doplňují zestručněná hesla z LSJ):

1) stará slova a výpůjčky z běžného užívání

a) slova označující rozdělení časů, tj. přítomnost, minulost, budoucnost :

ἐνεστώς, což je morfologicky participium pf. od slovesa ἐνίστασθαι (od aktivního ἐνίστημι, ἀναι), které znamená *blížit se, začínat, nastávat*. Slovník LSJ uvádí následující významy slovesa v med.-pas.:

B. Pass., with aor. 2, pf., and plpf. Act.:--to be set in, stand in.

2. enter upon, take possession of.

II. *to be appointed*.

III. *to be upon, threaten*, c. dat. pers.; in war, *press hard*: abs., *begin*; *to be at hand, arise*; csp. in pf. part., *pending, present*; of Time, *instant, present*.

2. esp. Gramm., ho enestôs (sc. chronos) the *present tense*, Stoic.2.48, D.T.638.22, A.D.Pron.58.7, al.; also enestôsa sunteleia the *state of completion expressed by the perfect tense*, Id.Synt.205.15 : also in aor., tou pote enstantos when the moment has arrived, Plot.4.3.13; ta enestêkota pragmata present circumstances, X.HG2.1.6; so ta enestôta Plb.2.26.3.

IV. *stand in the way, resist, bloc*; abs., *stand in the way*; in argument; ho enestêkôs the *opponent in a lawsuit*.

2. in Logic, *object*.

3. of the Roman tribunes, *exercise the right of intercessio*, veto.

of fluids, *congeal, freeze*, hudôr enestêkos Thphr.CP5.13.1 ; *become impacted in*.

Participium ἐνεστώς se od 4. st. př. Kr. používá ve významu adjektivním pro hodnocení stavu či situace, která nastala, anebo pro otevřený časový úsek. Substantivizované maskulinum ὁ ἐνεστώς (sc. χρόνος), přítomný čas, které má dvojí použití – jednak čas ve smyslu anglického *time*, jednak ve smyslu *tense* – pochází pravděpodobně od stoiků.

παρεληλυθώς je part. pf. od slovesa παρέρχομαι, παρέρχεσθαι, které znamená *projít, procházet, přejít, uplynout*. Participium tedy znamená *uplynulý, přešlý, minulý* (cf. lat. *praeter-itus*).

Zde je opět pro ilustraci (zjednodušený) přehled významů, jak je uvádí LSJ:

ibo), cf. ερχομαι) : aor. parêlthon, inf. *-elthein*, more rarely *-êlu^thon* Theoc.22.85 (for parenthein, v. parerpô 11) : *–go by, beside, or past, pass by*, of a ship, Od.16.357 ; hêos mega kuma parêlthen 5.429 ; of birds, 12.62 ; of persons, A.Supp.1004, etc.; [parêlthen ho kindunos] hôsper nephos passed away, D.18.188.

2. of Time, *pass*, Hdt. 2.86 ; parelêluthēi ta Dionusia Aeschin.3.69 ; ho parelthôn chronos time past, E.Fr.1028 (anap.) ; ho p. arotos the past season, S. Tr.69 ; p. hodoi wanderings now gone by, Id.OC1397 ; hoi parelêluthotes ponoi Pl. Phdr.231b , X.An.4.3.2 ; tês parelthousês nuktos Pl.Prt.310a ; en tōi parelthonti chronōi in time past, of old, X.Cyr.8.8.20, etc. ; ta parelêluthota past events, D.18.191 ; to parelthon, opp. to mellon, Arist. Ph.218a9 ; ho parelêluthôs (sc. chronos) Id.Po.1457a18, cf. Cat.5a8, S.E.P.3.106.

II. *pass by, outstrip*, csp. in speed; *surpass*; *to be superior, have the advantage*.

2. *outwit, elude, 'give the go-by to'*.

III. *pass on and come to a place, arrive at*.

2. *passin*; *go into*.

3. metaph., cis paroimian parêlthe to pragma passed into a proverb, Arist.Fr.593 ; eis tēn tragikēn . . opse p. [hê hupokrisis] Id.Rh.1403b23.

IV. *pass without heeding; disregard, slight; pass over, omit*.

2. *overstep, transgress*.

V. *pass unnoticed, escape the notice of, mostly of things*.

VI. *come forward to speak*.

Participium *παρεληλυθώς* se objevuje od 4. st. př. Kr. spolu s konkurujícím tvarem part. aor. *παρελθών* ve stejném významu a následně je substantivizováno (*ὁ παρεληλυθώς*, sc. *χρόνος*) a používáno pro označení minulého času. Termín *παρεληλυθώς* však neoznačuje v gramatice žádný konkrétní minulý čas (LALLOT 1989:170).

Výrazem *μέλλων* je označován budoucí čas. Je to part. prez. od slovesa *μέλλω*, *μέλλειν*, které znamená *hodlat, chtít, muset, váhat, otálet*. Pindaros a Aischylos je používali jako přívlastek k substantivu *χρόνος*, a ve tvaru substantivizovaného neutra pro označení budoucího času. Substantivizované maskulinum *ὁ μέλλων* pro označení slovesného času pochází patrně od stoiků (LALLOT 1989:170).

- b) **ἀόριστος**, aorist, odvozený od slovesa *ὀρίζω*, *ὀρίζειν* (a alfa privativum na začátku), *vymezit, ohraničit, určit, definovat*, se používá od dob Thukýdida o všem, co není přesně vymezeno, definováno, co je neohraničené. Ve filozofii (u Platóna, Aristotela, Epikúra a u stoiků) se zpravidla používá ve významu *neurčitě, neomezené* a jako protiklad k *ὀρισμένος, vymezený, určitý*. Výraz *ἀόριστος* pro označení gramatického paradigmatu je zřejmě stoického původu a označuje čas, který není vymezen, který je neohraničený.

2) termíny původu filozofického

Jedná se o termíny filozofického původu, které do jazykovědy zavedli stoikové. Konkrétně se jedná o označení imperfekta, **παρατατικός**, výraz, který je odvozen od slova *παράτασις*, *rozpětí* (prostorové i časové, fr. *extension* – odtud název *extensiv*), *plynulost*. Toto adjektivum má (podle LALLOTA) patrně pouze gramatický význam. O tom svědčí i heslo v LSJ:

A. *extending, continuing* : chronos paratitikos the imperfect, A.D.Synt.10.19, al.; p. diathesis, prophora, ib.70.8, 262.16 ; *incomplete*, opp. suntelctikos, S.E.M.10.91 : so in Adv. -kōs, opp. suntelctikos, Diod. ap. S.E.M.10.101.

Stoikové tento termín zavedli pro slovesné tvary s významem durativním, trvácím, a používali jej také v protikladu k termínu *συντελικός*, ukončený, dokonavý (popř. také *τέλειος*).

3) termíny, které zavedli gramatikové

Jsou to výrazy pro označení pf. a plpf., *παρακείμενος* a *ὑπερσυντέλικος*.

Výraz *παρακείμενος* je part. prez. od slovesa *παρακείσθαι*, *ležet vedle, ležet/být velmi blízko*, a do latiny byl přeložen jako *perfectum*, což je doslovný překlad stoického termínu *συντελικός*. LALLOT (1989:170 nn) překládá výrazem *adjacent*, který má k termínu *παρακείμενος* blíže než termín *perfectum*.

Termín *ὑπερσυντέλικος* je do latiny přeložen téměř doslovně výrazem *plus-quam-perfektum*.

Teorie časů se nevyvíjela ve starověku lineárně a koherentně. LALLOT (1989:171) shrnuje gramatickou reflexi stoiků, Apollónia Dyskola a Σ.

V rovině gramatického času (tense) je nejproblematictější pojetí přítomtu. Někteří filozofové tvrdili, že prezéns vlastně nemůže být čas. *Je-li čas neustálý pohyb, nemůže se zastavit, a nemůže-li se zastavit, přítomný čas vůbec neexistuje* (Σ, *Choiroboskos*; cf LALLOT 1989:171).

Čas je kruh okamžiků, buď vymezený, anebo nevymezený, vymezený je např. přítomný čas, nevymezený je např. minulý ... Filozofové znají pouze dva časy, minulý a budoucí. O přítomném čase říkají, že neexistuje, protože čas je vždy v pohybu. Je-li čas pohyb oblohy, a obloha je pohyblivá, není přítomný čas (*Χρόνος ἐστὶ καιρῶν κύκλος ἥτοι ὀρισμένος ἢ ἀόριστος, ὀρισμένος μὲν ὡς ἐνεστώς, ἀόριστος δὲ ὡς παρωχημένος. ... οἱ φιλόσοφοι δὲ δύο ἴσασι μόνους, παρωχημένον καὶ μέλλοντα. ἐνεστώς γάρ φασιν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ αἰὲς ὁ χρόνος ἐν κινήσει ἐστίν. εἰ γὰρ ὁ χρόνος ἐστὶ κίνησις οὐρανοῦ, ἄστατος δὲ ὁ*

οὐρανός, οὐκ ἔστιν ἐνεστώς. Σ; BEKKER 1816:889).

Pokud se shoduje existence okamžiku s proneseným slovem, zavedli pro tento případ gramatikové rozšířený *prézéns* (πλατικός). Tento problém se netýká času minulého ani budoucího, u nichž časové rozpětí není zpochybnitelné (cf. LALLOT 198:171).

Další problém, kterým se zabývají Σ, představuje rozčlenění minulých časů a sémantické rozdíly mezi nimi, rovněž v konfrontaci s ostatními časy (LALLOT 1989:171). Σ (přesněji Stefanos) se snaží rekonstruovat stoickou teorii časů a LALLOT (1989:173) uvádí přehled této rekonstrukce (zde používám Lallotov tabulku):

francouzsky	gramatikové	stoikové
PRÉSENT	ἐνεστώς	ἐνεστώς παρατατικός
EXTENSIF („impf.“)	παρατατικός	παρωχημένος παρατατικός
ADJACENT („pf.“)	παρακείμενος	ἐνεστώς συντελικός
PLUS-QUE-PARFAIT	ὑπερσυντελικός	παρωχημένος συντελικός

Pro aorist Stefanos neuvádí stoický termín. Patrně se termíny pro aorist a pro futurum (ἀόριστος, μέλλον) ve stoickém pojetí neodlišovaly od termínů zavedených gramatiky.

Σ dokazují, že stoikové rozlišovali v rámci označení (čtyř výše uvedených) časů dvě složky:

- (1) složku časovou, *přítomnost vs. minulost*;
- (2) složku aspektuální, *extenzivní (nedokonavý, ἀτελής) vs. dokonavý (τέλειος)*, což vede k rozlišení dvou časů minulých a dvou přítomných. LALLOT (1989:174) navrhuje toto členění:

	přítomný čas	minulý čas
extenzivní	πρῆζενς	extenzivní (impf)
dokonavý	παρακείμενος (pf)	plpf

Ve stoickém chápání časů je tedy již náznak rozlišování mezi časem a aspektem (LALLOT 1989:174 odkazuje na Σ):

Extenziv (impf) je čas, ve kterém uplynul čas, ale děj je proveden s (časovým) rozpětím (παρατατικός ἔστι καθ' ὃν ὁ μὲν χρόνος παρόχηται, τὸ δὲ ἔργον μετὰ παρατάσεως πέπρακται. Σ; BEKKER 1816:889).

O stoickém pojetí aoristu Stefanos uvádí, že je protikladem futura (LALLOT 1989:174 podotýká, že zde nenachází žádné stopy atemporálního aoristu). Stefanos představuje aorist jako nevymezený oproti dalším dvěma minulým časům, tj. extenzivnímu a dokonavému, přičemž rozdíl nachází v kvantitě minulého času – aorist je neutrální minulý čas z hlediska aspektuální opozice extenzivní-dokonavý.

Futurum nebylo pro stoiky středem zájmu; představovalo nevymezený čas, jehož nevymezenost je přirozeným důsledkem jeho časového významu.

90 Σ poznamenávají, že konjugace není jednou z částí věty (řeči), ale pouze kategorií slovesa (*Ἡ συζυγία οὐκ ἔστι μέρος λόγου ... ἀλλ' ἔστι τῶν παρεπομένων τῷ ῥήματι. BEKKER 1816:892; LALLOT 1989:179).*

91 Termín konjugace, což je kalk řeckého výrazu *συζυγία*, obecně v gramatice označuje jakoukoli řadu či celek, jehož členy mají výrazné společné rysy. V případě zde uvedených konjugací se termín vztahuje na skupinu sloves, která mají stejnou flektivní charakteristiku; nejedná se tedy o skupinu flektivních tvarů téhož slovesa (LALLOT 1989:179-180).

Kategorie konjugace je v T pojata čistě morfologicky.

92 První rozdělení konjugací na tři typy vychází z formy poslední slabiky slovesa v 1.os. sg. ind. prez. akt. Je-li tato poslední slabika zakončena na nepřízvučné ω, náleží sloveso k 1. konjugaci (sloves zakončených na nepřízvučnou slabiku), je-li ω přízvučné (vždy je přízvuk průtažný), náleží sloveso k 2. konjugaci, a je-li poslední slabikou -μι, jedná se o 3. konjugaci.

Druhé členění probíhá v rámci uvedených tří typů: 1. typ sloves, barytona, se dělí na šest (sedm) konjugací, které se od sebe liší konzonantem (nebo skupinou konzonantů či absencí konzonantu), který předchází před koncovým ω . Důvodem rozčlenění podle grafických a fonetických vlastností je změna těchto znaků v určitých časech, přesněji ve futuru a v aoristu.

Pořadí konjugací je určeno alfabeticky – tj. místem, které zaujímá v abecedě první z konzonantů charakteristických pro danou konjugaci (a na posledním místě jsou slovesa bez konzonantu před koncovým ω ; LALLOT 1989:180-182).

93 Σ upozorňuje na to, že slovesa perispomena (s průtažným přízvukem na poslední slabice) vznikla z baryton kontrakcí, a znají jejich původ. Tři diftongy – $\epsilon\iota$, $\alpha\iota$, $\omicron\iota$ – charakteristické pro tři typy perispomen nejsou patrné v 1. os. sg (LALLOT 1989:182).

94 Původ sloves zakončených na $-\mu$ a jejich vztah ke slovesům zakončeným na $-\omega$ je v T uveden nesprávně – ve skutečnosti je tomu právě naopak: příklady sloves zakončených na $-\mu$ jsou slovesa původní a slovesa zakončená na $-\omega$ jsou od nich odvozena (flexe sloves na $-\omega$ je v koiné živá, zatímco starší flexe na $-\mu$ ustoupila; LALLOT 1989:182-183).

95 *Μετοχή*, *participium*, se takto nazývá – jak prozrazuje etymologizující definice – protože v sobě kombinuje rysy slovesné i jmenné.

KEMP (1986:361) dodává, že na konci středověku bylo participium zařazeno pod sloveso a již nepředstavovalo samostatný slovní druh.

Pro stoiky participium nepředstavovalo samostatnou část věty. Řadili je buď ke jménu (nazývali je *ἀντανάκλωτος προσηγορία*, v Priscianově překladu *apellatio reciproca*), anebo ke slovesu (a nazývali je *ἐγκλισις ῥήματος*, *modus verbi casualis* – což je zcela jiný způsob, než jaký může náležet slovesu) (LALLOT 1989:185).

Jak zdůrazňují Σ , je participium vždy odvozené, a to od slovesa – u ostatních částí věty lze najít jak primární, tak odvozené tvary, ale u participia primární tvary najít nelze. Je vždy v odvozeném tvaru (... *ἐν δὲ τῇ μετοχῇ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν πρωτότυπον. αἰεὶ γὰρ ἐν παραγωγῇ ἔστιν*. Σ ; BEKKER 1816:896; LALLOT 1989:185).

Samostatnou částí věty se participium stává podle Priscianova svědectví u gramatiků, konkrétně u Tryfóna koncem 1. st. př. Kr. (LALLOT 1989:186).

Směšený charakter morfologických kategorií participia má též souvislost se syntaktickým používáním. Podle Apollónia se participium používá místo slovesa. Σ upřesňuje, proč (a kdy) lze takto participium použít na místě slovesa:

- (1) nelze klást vedle sebe beze spojky dvě slovesa ve stejné osobě;
- (2) naopak lze použít dvě slova rozlišující pády spolu s jedním slovesem;
- (3) protože participium má kategorii pádu, je v některých případech jeho použití místo slovesa závazné – to souvisí s prvním a druhým výše uvedeným případem (LALLOT 1989:187).

Jak shrnuje LALLOT (1989:187), definice v T možná na tyto syntaktické vlastnosti participia naráží, ale pouze velmi diskrétně.

96 Σ (BEKKER 1816:896) upřesňuje, že participium má: ... *rod a pády jako jméno a časy jako sloveso. Takže se správně nazývá participium* (... *ἔχει γὰρ τοῦ μὲν ὀνόματος τὸ γένος καὶ τὰς πτώσεις, τοῦ δὲ ῥήματος τοὺς χρόνους. ὥστε αὐτὴν δικάως μετοχὴν ὀνομάζεσθαι*).

97 Člen, jak upřesňuje LALLOT (1989:189), je v klasické řečtině jeden (a jeho funkce je srovnatelná s funkcí určitého členu; LALLOT 1989:189; KEMP 1986:362). To, co funkčně odpovídá vztažnému zájmenu, má podobu $\omicron\varsigma$ (nom.sg.m.) a bylo gramatiky klasifikováno jako postpozitivní člen.

Na některých papýrech se vyskytuje až za zájmenem, což Σ Hel. vysvětluje tvrzením, že člen označuje pouze anaforu, zatímco zájmeno označuje dcixi a anaforu (LALLOT 1989:189). Apollónios Dyskolos obhájí pozici členu před zájmenem jednak syntaktickým argumentem – člen lze umístit před jméno, sloveso (substantivizovaný infinitiv) a participium, které zaujímají první tři pozice ve výčtu částí věty, ale ne před zájmeno; jednak argumentem chronologickým – člen, který se používá se jménem, nutně se jménem koexistuje. Naopak zájmeno, které se používá místo jména, existenci jména předpokládá.

Gramatické užití členu pochází snad od Aristotela (*Poet.* 1457a 6: ἄρθρον δ' ἐστὶ φωνῆ ἄσημος ἢ λόγον ἀρχὴν ἢ τέλος ἢ διορισμὸν δηλοῖ), rozhodně je doloženo u Anaximena z Lampsaku (řečník a historik, Aristotelův současník).

Viz také pozn. 100 o zájmenu.

98 Zde je podle LALLOTA (1989:190 a UHLIGA 1882:76) pozdní dodatek καὶ ὑποτασσόμενον, což není ani v arménském překladu, ani ve Σ a celkový charakter kapitoly věnované členu také nenasvědčuje, že by zde tato část definice být mohla.

99 Formy pl. se nevyskytují v žádném rukopise (KEMP 1986:362).

100 Původ zájmena jakožto samostatného slovního druhu není zcela jednoznačný.

DI BENEDETTO (1990:20-26; odkazuje i na svou dřívější práci z r. 1973, *La Techne spuria*, zabývající se zde nastíněnou tematikou) vychází ze svědectví Apollónia Dyskola, podle něhož údajně nazývá Dionýsios (a Apollodóros) všechna zájmena (tedy nejen demonstrativa) *ἐλενυ* ukazovací, ἄρθρα δεικτικά. Podle DI BENEDETTA (1990:21) souvisí Apollóniův odkaz na Dionýsiovu a Apollodórovu definici zájmena s definicí všech zájmen u stoiků, kteří *ἐλενυ* a zájmena nerozlišovali jakožto dva slovní druhy, ale obojí zahrnovali pod název ἄρθρα (*ἐλενυ*).

LALLOT (1989:195-196) a MATTHASIOS (2002:176-179) zpochybňují teorii o původu zájmena ze členu i domněnku, podle níž Dionýsios zájmeno řadil ke členu po vzoru stoiků. Také je nejisté, zda stoikové řadili mezi *ἐλενυ* osobní zájmeno.

V *T* se ale nikde nevyskytuje popis demonstrativa – zájmena uvedená Dionýsiem jsou pouze zájmena osobní a posesivní. Nenachází se ale ani pod kapitolou věnovanou členu.

Zavedení zájmena jako samostatného slovního druhu pochází patrně až od alexandrijských gramatiků. Podle MATTHASIA (2002:177-178) lze předpokládat, že zájmeno jako samostatný slovní druh nemuselo být alexandrijskými gramatiky, resp. Aristarchem vytvořeno rozdělením stoického členu (ἄρθρον), ale že mohlo vycházet z jakéhosi předstupně, ve kterém mohla být zájmena řazena pod jméno. Aristarchos při definici zájmena vychází z toho, že zájmeno může v příslušné osobě označovat *mluvčího* (1. os.), *adresáta* (2. os.) a *předmět řeči* (3. os.). V Aristarchově pojetí kategorie osoby je patrný vliv Aristotelova tříčlenného komunikačního modelu (cf. *Arist. rhet.* A 3, 1358a7), jehož tři složky jsou identické s výše uvedenými složkami Aristarchovými. Stoické pojetí kategorie osoby je však jiné než Aristarchovo: pro stoiky je *osoba*, πρόσωπον, skutečná osoba, skutečný jedinec, tedy subjekt mimojazykové reality, na který je poukazováno pomocí deixis a anafory (MATTHASIOS 2002:176-177).

Viz také pozn. 97, o členu.

101 Výraz ἀντωνυμία je překládán do různých jazyků jako kalk, např. lat. *pro-nomen*, česky *zá-jmeno* (zástupce za jméno).

Apollónios (*Synt.* 20-21,14; 156,8-158,4 citováno podle LALLOTA 1989:196) uvádí případy, kdy užití zájmena místo jména (přesněji substantiva) je závazné – je to u subjektu slovesa v 1. a 2. os.

102 Ke kategorii osoby viz pozn. 100.

103 Primárními zájmeny jsou míněna zájmena osobní, odvozenými zájmena posesivní.

104 Význam výrazu φωνῆς chápu stejně jako LALLOT (1989:59) a KEMP (1986:356), tedy *formou* (nikoli *hláskou*, jak překládá KÜRSCHNER 1996:203).

105 KEMP (1986:362) vysvětluje, že termín bipersonální, διπρόσωποι, znamená, že kořen posesivního zájmena označuje vlastníka, zatímco zakončení se shoduje s vlastnictvím; např. ὁ ἐμ-ὸς ἵππος, ὁ σ-ὸς ἵππος.

106 Umístění nesklonných slovních druhů – předložky, adverbia a spojky – na konci seznamu částí věty, za flektivními slovními druhy, je doloženo na všech papyrech (LALLOT 1989:209). Apollónios a gramatikové toto uspořádání vysvětlují přirovnáním opozice formálně pohyblivých (κίνησις) a nehybných (ἀκίνητα) slovních druhů k opozici životného a neživotného, úrodného a sterilního. Jako jméno a sloveso v čele ohebných částí věty představují život, životnost, tak nesklonné části věty symbolizují nehybnost, neživotnost (LALLOT 1989:209).

107 Ἐν (v), εἰς (do), ἐξ (z), σύν (s), πρό (před), πρὸς (po).

ἐν : do místa z hláskového začátku

108V kladení předložek před anebo za jméno se projevovale určitá dvojznačnost ve vztahu k etymologizujícímu názvu.

Název se mohl vztahovat buď ke chronologickému aspektu zavedení předložky (což je nepravděpodobné a bylo zamítnuto), anebo k funkčnímu, tj. ke kladení předložky před jiná slova (LALLOT 1989:210). Anastrofa, kladení předložky za jméno, byla také možná, ale nikoli v případech jednoslabičných předložek (KEMP 1986:362).

109 *ἀνά* (na), *κατά* (pod, do, podle), *διά* (skrz), *μετά* (s, po), *παρά* (mezi), *ἀντί* (proti), *ἐπί* (na), *περί* (o), *ἀμφί* (o, kolem), *ἀπό* (od), *ὑπό* (pod), *ὑπέρ* (nad). Mezi složené formy předložek jsou zařazeny předpony používané ve složených slovesech (KEMP 1986:362).

110 Druhá část definice adverbia (*κατὰ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον ῥήματι*) je formulovaná poněkud nejasně. Podle různých interpretací ve Σ se může týkat **pozice adverbia**: před (*κατά*) a po (*ἐπί*) slovese, podle Apollónia (podle LALLOTA 1989:217) se adverbium, *ἐπίρρημα*, takto nazývá, protože předchází před slovesem (*ἐπί* – *ῥήμα*). Ale jak uvádí i LALLOT (1989:217), teorie, podle níž se definice týká pozice adverbia, se zdá málo pravděpodobná. Podle jiných interpretací ve Σ se však definice může vztahovat na **funkci adverbia**: adverbium má vůči slovesu podobnou funkci jako adjektivum vůči jménu, je jakýmsi *adjektivem* ke slovesu (*ἐπί*), nebo dokonce jakýmsi *predikátem* ke slovesu (*κατά*). Některé interpretace vykládají *κατὰ ῥήματος λεγόμενον* a *ἐπιλεγόμενον ῥήματι* jako dvě alternativy téhož, jako dvě alternativy popisu funkce adverbia vůči slovesu (cf. LALLOT 1989:217-218).

KEMP (1986:362) výstižně poznamenává, že Dionýsios opomíjí případy, kdy se adverbia používají k hodnocení adjektiv nebo jiných adverbii (např. adverbia skupin 18 a 20).

111 LALLOT (1989:221) uvádí komentář některých Σ upozorňujících na nedbalost při popisu adverbia: chybí rozlišení adverbii primárních a odvozených a rovněž upřesnění, že adverbia se mohou odvozovat od všech částí řeči.

112 Adverbia označující čas *νῦν*(*nyní*), *τότε*(*tehdy*), *αὐτίς* (*ihned*) a adverbia označující časový úsek *σήμερον* (*dnes*), *αὔριον* (*zítra*), *τόσσα* (*dokud, potud*), *τέως* (*dosud, posud*), *πηνίκα* (*kdy*) od sebe odlišuje značně vágní hranice, která spočívá v neurčitosti a neomezenosti časového vymezení adverbii označujících čas (*nyní* může znamenat právě v tuto minutu, *dnes*, *tento měsíc*, v *současné době* apod.) a nejasně a nepřesně určeném a omezeném časovém úseku adverbii označujících časový úsek (*dnes* může znamenat kteroukoli blíže neurčenou dobu v rámci *dnešního dne*, maximálně však čas vymezený od jedné půlnoci do půlnoci další, a ne déle).

113 Název adverbia *prostřednosti* (*ἐπιρρήματα μεσότητος*) se podle Σ vztahuje na původ formy (pro svou fonetickou blízkost), na adverbia zakončená na -ως, tvořená jakoby od gen. pl. adjektiv, který je pro všechny tři rody stejný (-ων). Tato adverbia se sémanticky neliší od adverbii kvality (LALLOT 1989:223). LALLOT (1989:223) však s tímto výkladem ncsouhlasí a za pravděpodobný považuje stoický výklad názvu *adverbia prostřednosti* (týkající se adverbii na -ως), podle něhož *prostřednost* spočívá v tom, že se tato adverbia vztahují jak ke jménům (adjektivům), od nichž jsou odvozena, tak ke slovesům, která určují.

114 Adverbia kvality (*ἐπιρρήματα ποιότητος*) jsou podle výkladu Σ adverbia, která dávají odpověď na otázku *jak?* Tato adverbia odpovídají podle současné klasifikace adverbiiim způsobu (cf. LALLOT 1989:223).

πύξ (*pěsti*), *λάξ* (*patou*), *βοτρυδόν* (*v hroznech*), *ἀγεληδόν* (*ve stádě*).

115 *Πολλάκις* (*jak často*), *ὀλιγάκις* (*zřídka, málokdy*).

116 *Δίς* (*dvakrát*), *τρίς* (*třikrát*), *τετράκις* (*čtyřikrát*).

117 Tři vztahy vyjadřují odpověď na otázky *kde? kam? odkud?* *οἶκοι*, *οἶκαδε*, *οἶκουθεν* – *doma, domů, z domova*. *Ἄνω* (*nahoru*), *κάτω* (*dolů*).

118 Adverbia vyjadřující přání a adverbia vybízení (17) mají modální význam a používají se ve větách přacíh a rozkazovacích (LALLOT 1989:224). Podle dnešní klasifikace se jedná o částice.

εἴθε, *αἴθε* (*kéž*), *ἄβαλε* (*kéž by jen*).

119 Jedná se o subjektivní pocitová citoslovce, v tomto případě vyjadřující rozhořčení nebo odpor. *Παπαῖ*, *ιοῦ*, *φεῦ* (*ach, běda*).

120 *Οὐ*, *οὐχί* (*ne*), *οὐδῆτα*, *οὐδαμῶς* (*nikoli, nikterak*). Adverbia řazená do této skupiny jsou podle dnešní klasifikace odpověďové či negační částice.

121 Adverbia přitakání odpovídají odpověďovým částicím s významem *ano*.

122 *Ὡς*, *ὥσπερ*, *ἥντε*, *καθάπερ* – *jako, tak jako*.

- 123 Jedná se o citoslovce srovnatelná s výše uvedenou skupinou 8.
- 124 Ἰσως, τάχα (snad), τυχόν (snad, asi, náhodou).
- 125 Ἐξῆς, ἐφεξῆς (v řadě, za sebou), χωρίς (zvlášť, vyjma).
- 126 Skupina adverbii seskupování (16) je velmi podobná skupině adverbii sdružování (21).
ἄρδην (zcela), ἅμα (spolu), ἡλίθια (hojně).
- 127 Εἶα, ἄγε, φέρε – jedná se o částice (původem ustrnulé imperativy) s významem *nuže*, které se většinou do češtiny nepřekládají. Viz také pozn. 118.
- 128 Μάλλον (více), ἥττον (méně).
- 129 Πόθεν (odkud?, proč?), πηνίκα (kdy?), πῶς (jak?).
- 130 Αἶαν (dost), σφόδρα (rychle, velmi), πάνυ (zcela), ἄγαν (dost), μάλιστα (nejspíše).
- 131 Ἄμα, ὁμοῦ, ἄμυνδεις (spolu). Viz též adverbia seskupování (16) a pozn.
- 132 Δηλαδή (ovšem, zřejmě).
- 133 Jedná se o slovesná adjektiva.
- 134 LALLOT (1989:226) uvádí, že podle Apollónia jsou to rituální bakchické výkřiky a nazývají se podle samotných výkřiků (εὐοί, εὐᾶν) εὐαστικά.
- 135 Úvodní část kapitoly, definice spojky, je již na první pohled odlišná od definic ostatních částí řeči (SWIGGERS – WOUTERS 1994:38 upozorňují na nedostatek morfologické charakteristiky). Na rozdíl od jiných částí *T* není v definici spojky uvedeno, zda se jedná o část řeči, která podléhá pádové flexi, či nikoli. ^{SPOTKJ}
Dále není uvedeno ani rozlišení spojek jednoduchých a složených (jak je tomu u jiných částí řeči, u nichž tyto formy rozlišeny jsou), ačkoli v příkladech jsou použity spojky jednoduché i složené (cf. SWIGGERS – WOUTERS 1994:39).
Chybí také důsledné rozlišení spojek hypotaktických a parataktických a spojek spojujících věty a (pouze) větné členy.
- Nejasnost působí výraz *δηλοῦσα*, který působil nesnáze již byzantským scholiastům – Manuel Moschopoulos (14. st.) změnil čtení *δηλοῦσα* na *πληροῦσα* (LALLOT 1989:229; SWIGGERS – WOUTERS 1994:39).
Avšak starší rukopisná tradice zachovává variantu čtení *δηλοῦσα*, což je *lectio difficilior* (LALLOT 1989:228-229). Podle SWIGGERSE – WOUTERSE (1994:39) je celá kapitola pojata spíše filozoficky. V případě termínu *μετὰ τάξεως* se jedná o aristotelské pojetí, termín se nevztahuje na syntaktické uspořádání, ale na artikulaci koherentního myšlenkového procesu. Z tohoto pohledu vysvětlují autoři i správnost zachování termínu *δηλοῦσα* (oproti *πληροῦσα*). Pokud je aristotelský pojem *ἐρμηνεία* chápán jako proces symbolizující duševní vjemy vyvolané kontaktem mysli s realitou, pak spojka představuje prázdný prostor v tomto procesu, protože v realitě není nic odpovídajícího vztahům logickým (konjunkce, disjunkce, podmínka, důsledek) nebo logicko-pragmatickým (předpoklad, zpochybnění atd.; SWIGGERS – WOUTERS 1994:39). Jako důsledek převažujícího filozofického charakteru kapitoly vysvětlují SWIGGERS – WOUTERS (1994:41) také absenci spojek *ὥστε* a *ὅτι*, které jsou v řečtině časté.
- Zcela odlišná je definice spojky ve stoickém pojetí (SWIGGERS – WOUTERS 1994:38):
Σύνδεσμος δὲ ἐστὶ μέρος λόγου ἄπρωτον, συνδοῦν τὰ μέρη τοῦ λόγου (Spojka je nesklonná část řeči, jež spojuje části řeči; Diónésios Laertios VII, 58), která by byla snadněji začlenitelná do celkového charakteru *T*.
- 136 Rozdělení spojek na osm druhů poukazuje na stoickou tradici (SWIGGERS – WOUTERS 1994:39).
- 137 μέν, δέ (a; na jedné straně ... na druhé straně), τέ, καί (a), ἀλλά (ale), ἡμέν, ἡδέ (i ...i), ἰδέ (a), ἀτάρ, αὐτάρ (ale), ἥτοι (jistě, opravdu), κέν, ἄν nelze samostatně přeložit, používají se při vyjadřování potenciality. V *T* jsou zařazeny také pod spojky expletivní (KEMP 1986:362). Spojky ἀλλά, ἀτάρ, αὐτάρ jsou spojky adverzativní a rovněž do skupiny kopulativních spojek nepatří. Spojka ἀλλά se vyskytuje také pod spojkami sylogistickými.
- 138 ἢ, ἥτοι, ἤέ (nebo, buď ... anebo).
- 139 Termín *συναπτικοί* překládám podle LALLOTA (1989:65) výrazem *konektivní*. KÜRSCHNER 1996:209 překládá *Kontinuativ* a KEMP (1986:359) ponechává řecký název (*synaptic*).
Názvy *συναπτικοί* a *παρασυναπτικοί* jsou původu stoického, kde označují typy axiomat. *Συναπτικός* znamená *spojující (dohromady)*, ale toto *spojování* má význam hypotetické spojky *jestliže* a představuje hypotetickou situaci. *Παρασυναπτικοί* jsou spojky, které mají význam *když* nebo *protože* a označují tedy situaci skutečnou (KEMP

1986:362).

140 Viz předchozí pozn.

141 Pod kauzální spojky jsou v *T* zařazeny jednak spojky skutečně kauzální (*ἐνεκα, οὖνεκα, διό, διότι, καθ' ὅ, καθ' ὅτι, καθ' ὅσον*), jednak spojky významem finální (*ἵνα, ὅφρα, ὅπως*).

142 Jedná se o spojky interrogativní (s významem *zda, což*). Výraz *ἀπορρηματικοί* překládám *dubitativní*, protože je významově nejbližším ekvivalentem řeckého originálu. Takto překládá i LALLOT (1989:65) a KÜRSCHNER (1996:209), KEMP (1986:359) překládá výrazem *questioning*.

143 Sylogistické a expletivní spojky nespojují věty, ale pouze větné členy (cf. SWIGGERS – WOUTERS 1994:42).

ἄρα (tedy, totiž), *ἀλλά, ἀλλὰμὴν* (ale; obě spojky jsou významem adverzativní; spojka *ἀλλά* je také ve výčtu spojek kopulativních; v.t.), *τοίνυν, τοιγάρτοι, τοιγαροῦν* (proto, tedy).

144 Expletivní spojky jsou většinou spíše partikule, které jsou často nepřeložitelné nebo mají význam *jistě, ovšem* apod. (KEMP 1986:362).

145 *Ἐμπης* (přece), *ὅμως* (přece, přesto).

III. Příloha

Διονυσίου τοῦ Θρακὸς τέχνη γραμματική

1. περὶ γραμματικῆς

γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων. μέρη δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἕξ· πρῶτον ἀνάγνωσις ἐντριβῆς κατὰ προσωιδίαν, δεύτερον ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικοὺς τρόπους, τρίτον γλωσσῶν τε καὶ ἱστοριῶν πρόχειρος ἀπόδοσις, τέταρτον ἐτυμολογίας εὗρεσις, πέμπτον ἀναλογίας ἐκλογισμός, ἕκτον κρίσις ποιημάτων, ὃ δὲ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ.

2. περὶ ἀναγνώσεως

ἀνάγνωσις ἐστὶ ποιημάτων ἢ συγγραμμάτων ἀδιάπτωτος προφορά. ἀναγνωστέον δὲ καθ' ὑπόκρισιν, κατὰ προσωιδίαν, κατὰ διαστολήν. ἐκ μὲν γὰρ τῆς ὑποκρίσεως τὴν ἀρετὴν, ἐκ δὲ τῆς προσωιδίας τὴν τέχνην, ἐκ δὲ τῆς διαστολῆς τὸν περιεχόμενον νοῦν ὁρῶμεν· ἵνα τὴν μὲν τραγωιδίαν ἡρωϊκῶς ἀναγνῶμεν, τὴν δὲ κωμωιδίαν βιωτικῶς, τὰ δὲ ἐλεγεία λιγυρῶς, τὸ δὲ ἔπος εὐτόνως, τὴν δὲ λυρικὴν ποίησιν ἐμμελῶς, τοὺς δὲ οἴκτους ὑφειμένως καὶ γοερῶς. τὰ γὰρ μὴ παρὰ τὴν τούτων γινόμενα παρατήρησιν καὶ τὰς τῶν ποιητῶν ἀρετὰς καταρριπτεῖ καὶ τὰς ἕξεις τῶν ἀναγινωσκόντων καταγελάστους παρίστησιν.

3. περὶ τόνου

τόνος ἐστὶν ἀπήχησις φωνῆς ἐναρμονίου, +ή+ κατὰ ἀνάτασιν ἐν τῇ ὀξεΐαι, ἢ κατὰ ὁμαλισμὸν ἐν τῇ βαρεΐαι, ἢ κατὰ περίκλασιν ἐν τῇ περισπωμένῃ.

4. περὶ στιγμῆς

στιγμαί εἰσι τρεῖς· τελεία, μέση, ὑποστιγμή. +καὶ+ ἢ μὲν τελεία στιγμή ἐστὶ διανοίας ἀπηρτισμένης σημείον, μέση δὲ σημείον πνεύματος ἔνεκεν παραλαμβανόμενον, ὑποστιγμή δὲ διανοίας μηδέπω ἀπηρτισμένης ἀλλ' ἔτι ἐνδεοῦσης σημείον.

τίνι διαφέρει στιγμή ὑποστιγμῆς; χρόνῳ· ἐν μὲν γὰρ τῇι στιγμῇ πολὺ τὸ διάστημα, ἐν δὲ τῇι ὑποστιγμῇ παντελῶς ὀλίγον.

5. περὶ ῥαψωδίας

ῥαψωιδία ἐστὶ μέρος ποιήματος ἐμπεριεληφός τινα ὑπόθεσιν. εἴρηται δὲ ῥαψωιδία +οῖονεῖ+ ῥαβδωιδία τις οὔσα, ἀπὸ τοῦ δαφνίνῃ ῥάβδῳ περιερχομένους ἄιδειν τὰ Ὅμηρου ποιήματα.

6. περὶ στοιχείου

γράμματά ἐστὶν εἰκοσιτέσσαρα ἀπο τοῦ α μέχρι τοῦ ω. γράμματα δὲ λέγεται διὰ τὸ γραμμαῖς καὶ ξυσμαῖς τυποῦσθαι· γράψαι γὰρ τὸ ξῦσαι παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὥς καὶ παρ' Ὁμήρῳ· «νῦν δέ μ' ἐπιγράψας τάρσον ποδὸς εὔχεαι αὕτως» (Λ 388).

τὰ δὲ αὐτὰ καὶ **στοιχεῖα** καλεῖται διὰ τὸ ἔχειν στοῖχόν τινα καὶ τάξιν.

τούτων φωνήεντα μὲν ἐστὶν ἑπτὰ· α ε η ι ο υ ω. φωνήεντα δὲ λέγεται, ὅτι φωνὴν ἀφ' ἑαυτῶν ἀποτελεῖ.

τῶν δὲ φωνέντων μακρὰ μὲν ἐστὶ δύο, η καὶ ω, βραχέα δύο, ε καὶ ο, δίχρονα τρία, α ι υ. δίχρονα δὲ λέγεται, ἐπεὶ ἐκτείνεται καὶ συστέλλεται.

προτακτικὰ φωνήεντα πέντε· α ε η ο ω. προτακτικὰ δὲ λέγεται, ὅτι προτασσόμενα τοῦ ι καὶ υ συλλαβὴν ἀποτελεῖ, οἷον αι αυ. ὑποτακτικὰ δύο· ι καὶ υ. καὶ τὸ υ δὲ ἐνιότε προτακτικόν ἐστὶ τοῦ ι, ὥς ἐν τῷ μυῖα καὶ ἄρπυια.

δίφθογγοι δὲ εἰσὶν ἑξ· αι αυ ει ευ οι ου.

σύμφωνα δὲ τὰ λοιπὰ ἑπτακαίδεκα· β γ δ ζ θ κ λ μ ν ξ π ρ σ τ φ χ ψ. σύμφωνα δὲ +λέγονται+, ὅτι αὐτὰ μὲν καθ' ἑαυτὰ φωνὴν οὐκ ἔχει, συντασσόμενα δὲ μετὰ τῶν φωνέντων φωνὴν ἀποτελεῖ.

τούτων ἡμίφωνα μὲν ἐστὶν ὀκτώ· ζ ξ ψ λ μ ν ρ σ. ἡμίφωνα δὲ λέγεται, ὅτι παρ' ὅσον ἦττον τῶν φωνέντων εὐφωνα καθέστηκεν ἔν τε τοῖς μυγμοῖς καὶ σιγμοῖς.

ἄφωνα δὲ ἐστὶν ἐννέα· β γ δ κ π τ θ φ χ. ἄφωνα δὲ λέγεται, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐστὶν κακόφωνα, ὥσπερ ἄφωνον λέγομεν τὸν τραγωιδὸν τὸν κακόφωνον.

τούτων ψιλὰ μὲν ἐστὶ τρία, κ π τ, δασέα τρία, θ φ χ, μέσα δὲ τούτων τρία, β γ δ. μέσα δὲ εἴρηται, ὅτι τῶν μὲν ψιλῶν ἐστὶ δασύτερα, τῶν δὲ δασέων ψιλότερα. καὶ ἔστι τὸ μὲν β μέσον τοῦ π καὶ φ, τὸ δὲ γ μέσον τοῦ κ καὶ χ, τὸ δὲ δ μέσον τοῦ θ καὶ τ. ἀντιστοιχεῖ δὲ τὰ δασέα τοῖς ψιλοῖς, τῷ μὲν π τὸ φ, οὕτως·

«ἀλλά μοι εἴφ' ὅπῃ ἔσχεσ +ιών+ εὐεργέα νῆα» (ι 279),

τῷ δὲ κ τὸ χ·

«αὐτίχ' ὁ μὲν χλαῖνάν +τε+ χιτῶνά τε ἔννυτ' Ὀδυσσεύς» (ε 229),

τὸ δὲ ϑ τῶι τ

«ὡς ἔφαθ'· οἱ δ' ἄρα πάντες +ἀκὴν+ ἐγένοντο σιωπῇ» (Γ 95).

ἔτι δὲ τῶν συμφώνων διπλᾶ μὲν ἐστὶ τρία· ζ ξ ψ. διπλᾶ δὲ εἴρηται, ὅτι ἐν ἑκάστων αὐτῶν ἐκ δύο συμφώνων σύγκειται, τὸ μὲν ζ ἐκ τοῦ σ καὶ δ, τὸ δὲ ξ ἐκ τοῦ κ καὶ σ, τὸ δὲ ψ ἐκ τοῦ π καὶ σ. ἀμετάβολα τέσσαρα· λ μ ν ρ. ἀμετάβολα δὲ λέγεται, ὅτι οὐ μεταβάλλει ἐν τοῖς μέλλουσι τῶν ῥημάτων οὐδὲ ἐν ταῖς κλίσεσι τῶν ὀνομάτων. τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ὑγρά καλεῖται.

τελικά ἀρσενικῶν ὀνομάτων +ἀνεπεκτάτων+ κατ' εὐθείαν καὶ ἐνικὴν πτώσιν στοιχεῖά ἐστι πέντε· ν ξ ρ σ ψ, οἷον Δίων Φοῖνιξ Νέστωρ Πάρις Πέλοψ. θηλυκῶν δὲ ὀκτώ· α η ω ν ξ ρ σ ψ, οἷον Μοῦσα Ἑλένη Κλειώ χελιδὼν ἔλιξ μήτηρ Θέτις λαίλαψ. οὐδετέρων δὲ ἑξ· α ι ν ρ σ υ, οἷον ἄρμα μέλι δένδρον ὕδωρ δέπας δόρυ. τινὲς δὲ προστιθέασιν καὶ τὸ ο, οἷον ἄλλο. δυϊκῶν δὲ τρία· α ε ω, οἷον Ἀτρεΐδα Ἔκτορε φίλω. πληθυντικῶν δὲ τέσσαρα· ι σ α η, οἷον φίλοι Ἔκτορες βιβλία βέλη.

7. περὶ συλλαβῆς

συλλαβή ἐστὶ κυρίως σύλληψις συμφώνων μετὰ φωνήεντος ἢ φωνηέντων, οἷον +καρ+ βοῦς· καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἡ ἐξ ἐνὸς φωνήεντος, οἷον α η.

8. περὶ μακρᾶς συλλαβῆς

μακρὰ συλλαβή γίνεται κατὰ τρόπους ὀκτώ, φύσει μὲν τρεῖς, θέσει δὲ πέντε.

καὶ φύσει μὲν

(α')

ἥτοι ὅτ' ἂν διὰ τῶν μακρῶν στοιχείων ἐκφέρηται, οἷον ἥρως·

(β')

ἢ ὅτ' ἂν ἔχη ἐν τι τῶν διχρόνων κατ' ἑκτασιν παραλαμβανόμενον, οἷον Ἄρης·

(γ')

ἢ ὅτ' ἂν ἔχη μίαν τῶν διφθόγγων, οἷον Αἴας.

θέσει δὲ

(α')

ἥτοι ὅτ' ἂν εἰς δύο σύμφωνα λήγηι, οἷον ἄλς·

(β')

ἢ ὅτ' ἂν βραχεὶ ἢ βραχυνομένοι φωνήεντι ἐπιφέρηται δύο σύμφωνα, οἷον ἀγρός·

(γ')

ἢ ὅτ' ἂν εἰς ἀπλοῦν σύμφωνον λήγηι καὶ τὴν ἐξῆς ἔχῃ ἀπὸ συμφώνου ἀρχομένην, οἶον ἔργον·
(δ')

ἢ ὅτ' ἂν διπλοῦν σύμφωνον ἐπιφέρηται, οἶον ἔξω·
(ε')

ἢ ὅτ' ἂν +διπλοῦν+ σύμφωνον λήγηι, οἶον Ἄραψ.

9. περὶ βραχείας συλλαβῆς

βραχεῖα συλλαβὴ γίνεται κατὰ τρόπους δύο,

(α')

ἥτοι ὅτ' ἂν ἔχῃ ἐν τι τῶν φύσει βραχέων, οἶον βρέφος·
(β')

ἢ ὅτ' ἂν ἔχῃ ἐν τι τῶν διχρόνων κατὰ συστολὴν παραλαμβανόμενον, οἶον Ἄρης.

10. περὶ κοινῆς συλλαβῆς

κοινὴ συλλαβὴ γίνεται κατὰ τρόπους τρεῖς·

(α')

ἥτοι ὅτ' ἂν εἰς φωνήεν μακρὸν λήγηι καὶ τὴν ἐξῆς ἔχῃ ἀπὸ φωνήεντος ἀρχομένην, οἶον
«οὗ τί μοι αἰτίη ἐσσί· θεοί νύ μοι αἵτιοί εἰσιν» (Γ 164)·
(β')

ἢ ὅτ' ἂν βραχεῖ ἢ βραχυνομένῳ φωνήεντι ἐπιφέρηται δύο σύμφωνα, ὧν τὸ μὲν δεύτερον
ἀμετάβολον, τὸ δὲ ἡγούμενον καθ' ἐν ἄφωνόν ἐστιν, οἶον
«Πάτροκλέ μοι δειλῇ πλείστον κεχαρισμένε θυμῷ» (Τ 287)·
(γ')

ἢ ὅτ' ἂν βραχεῖα οὖσα καταπεραιοῖ εἰς μέρος λόγου καὶ τὴν ἐξῆς ἔχῃ ἀπὸ φωνήεντος
ἀρχομένην, οἶον
«Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἰαχὴ πίνοντά περ ἔμπησ» (Ξ 1).

11. περὶ λέξεως

λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ κατὰ σύνταξιν λόγου.

λόγος δέ ἐστι πεζῆς λέξεως σύνθεσις διάνοιαν αὐτοτελῇ δηλοῦσα.

τοῦ δὲ λόγου μέρη ἐστὶν ὀκτώ· ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα,

σύνδεσμος. ἡ γὰρ προσηγορία ὡς εἶδος τῷ ὀνόματι ὑποβέβληται.

+ἀρχὴ τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ λόγου.+

12. περὶ ὀνόματος

ὄνομά ἐστὶ μέρος λόγου πτωτικόν, σῶμα ἢ πρᾶγμα σημαίνον, σῶμα μὲν οἶον λίθος, πρᾶγμα δὲ οἶον παιδεία, κοινῶς τε καὶ ἰδίως λεγόμενον, κοινῶς μὲν οἶον ἄνθρωπος ἵππος, ἰδίως δὲ οἶον Σωκράτης. παρέπεται δὲ τῷ ὀνόματι πέντε· γένη, εἶδη, σχήματα, ἀριθμοί, πτώσεις.

γένη μὲν οὖν εἰσι τρία· ἀρσενικόν, θηλυκόν, οὐδέτερον. ἔνιοι δὲ προστιθέασιν τούτοις ἄλλα δύο, κοινόν τε καὶ ἐπίκοινον, κοινόν μὲν οἶον ἵππος κύων, ἐπίκοινον δὲ οἶον χελιδὼν ἀετός.

εἶδη δὲ δύο, πρωτότυπον καὶ παράγωγον. πρωτότυπον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν πρώτην θέσιν λεχθέν, οἶον Γῆ. παράγωγον δὲ τὸ ἀφ' ἑτέρου τὴν γένεσιν ἐσχηκός, οἶον Γαιήιος (η 324).

εἶδη δὲ παραγόνων ἐστὶν ἑπτὰ· πατρωνυμικόν, κτητικόν, συγκριτικόν, ὑπερθετικόν, ὑποκοριστικόν, παρώνυμον, ῥηματικόν.

(1)

πατρωνυμικόν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ κυρίως ἀπὸ πατρὸς ἐσχηματισμένον, καταχρηστικῶς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ προγόνων, οἶον Πηλεΐδης, Αἰακίδης ὁ Ἀχιλλεύς. - τύποι δὲ τῶν πατρωνυμικῶν ἀρσενικῶν μὲν τρεῖς, ὁ εἰς δης, ὁ εἰς ων, ὁ εἰς αδιος, οἶον Ἀτρεΐδης, Ἀτρεΐων, καὶ ὁ τῶν Αἰολέων ἴδιος τύπος Ὑρράδιος· Ὑρρα γὰρ παῖς ὁ Πιττακός. θηλυκῶν δὲ οἱ ἴσοι τρεῖς, ὁ εἰς ις, οἶον Πριαμῖς, καὶ ὁ εἰς ας, οἶον Πελιάς, καὶ ὁ εἰς νη, οἶον Ἀδρηστίνη (Ε 412). - ἀπὸ δὲ μητέρων οὐ σχηματίζει πατρωνυμικὸν εἶδος ὁ Ὅμηρος, ἀλλ' οἱ νεώτεροι.

(2)

κτητικόν δὲ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τὴν κτῆσιν πεπτωκός, ἐμπεριειλημμένου τοῦ κτήτορος, οἶον +Νηλήϊοι+ ἵπποι (Λ 597), Ἐκτόρεος χιτῶν (Β 416), Πλατωνικὸν βιβλίον.

(3)

συγκριτικόν δὲ ἐστὶ τὸ τὴν σύγκρισιν ἔχον ἐνὸς πρὸς ἓνα ὁμοιογενῆ, ὡς Ἀχιλλεὺς ἀνδρείότερος Αἴαντος, ἢ ἐνὸς πρὸς πολλοὺς ἑτερογενεῖς, ὡς Ἀχιλλεὺς ἀνδρείότερος τῶν Τρώων. τῶν δὲ συγκριτικῶν τύποι εἰσὶ τρεῖς, ὁ εἰς τερος, οἶον ὀξύτερος βραδύτερος, καὶ ὁ εἰς ων +καθαρός+, οἶον βελτίων καλλίων, καὶ ὁ εἰς ων, οἶον κρείσσων ἥσσων.

(4)

ὑπερθετικόν δὲ ἐστὶ τὸ κατ' ἐπίτασιν ἐνὸς πρὸς πολλοὺς παραλαμβανόμενον ἐν συγκρίσει. τύποι δὲ αὐτοῦ εἰσι δύο, ὁ εἰς τατος, οἶον ὀξύτατος βραδύτατος, καὶ ὁ εἰς τος, οἶον ἄριστος μέγιστος.

(5)

ὑποκοριστικόν δὲ ἐστὶ τὸ μείωσιν τοῦ πρωτοτύπου ἀσυγκρίτως δηλοῦν, οἶον ἀνθρωπίσκος λίθαξ μειρακύλλιον.

(6)

παρώνυμον δέ ἐστι τὸ παρ' ὄνομα ποιηθέν, οἷον Θεῶν +Τρύφων+.

(7)

ῥηματικὸν δέ ἐστι τὸ ἀπὸ ῥήματος παρηγμένον, οἷον Φιλήμων Νοήμων.

σχήματα δὲ ὀνομάτων ἐστὶ τρία· ἀπλοῦν, σύνθετον, παρασύνθετον· ἀπλοῦν μὲν οἷον Μέμνων, σύνθετον δὲ οἷον Ἀγαμέμνων, παρασύνθετον δὲ οἷον Ἀγαμεμνονίδης +Φιλιππίδης+. - τῶν δὲ συνθέτων διαφοραὶ εἰσι τέσσαρες. ἃ μὲν γὰρ αὐτῶν +εἰσιν+ ἐκ δύο τελείων, ὥς Χειρίσοφος, ἃ δὲ ἐκ δύο ἀπολείποντων, ὥς Σοφοκλῆς, ἃ δὲ ἐξ ἀπολείποντος καὶ τελείου, ὥς Φιλόδημος, ἃ δὲ ἐκ τελείου καὶ ἀπολείποντος, ὥς Περικλῆς.

ἀριθμοὶ τρεῖς· ἐνικός, δυϊκός, πληθυντικός· ἐνικός μὲν ὁ Ὅμηρος, δυϊκός δὲ τὸ Ὀμήρω, πληθυντικός δὲ οἱ Ὀμηροί. - εἰσὶ δὲ τινες ἐνικοὶ χαρακτήρες καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενοι, οἷον δῆμος χορός ὄχλος· καὶ πληθυντικοὶ κατὰ ἐνικῶν τε καὶ δυϊκῶν, ἐνικῶν μὲν ὥς Ἀθῆναι Θῆβαι, δυϊκῶν δὲ ὥς ἀμφοτέρω.

πτώσεις ὀνομάτων εἰσὶ πέντε· ὀρθή, γενική, δοτική, αἰτιατική, κλητική. λέγεται δὲ ἡ μὲν ὀρθὴ ὀνομαστική καὶ εὐθεία, ἡ δὲ γενικὴ κτητική τε καὶ πατρική, ἡ δὲ δοτικὴ ἐπισταλτική, ἡ δὲ αἰτιατικὴ +κατ'+ αἰτιατικήν, ἡ δὲ κλητικὴ προσαγορευτική.

ὑποπέπτωκε δὲ τῷ ὀνόματι ταῦτα, ἃ καὶ αὐτὰ **εἶδη** προσαγορεύεται· κύριον, προσηγορικόν, ἐπίθετον, πρὸς τι ἔχον, ὥς πρὸς τι ἔχον, ὁμώνυμον, συνώνυμον, +διώνυμον+, ἐπώνυμον, ἐθνικόν, ἐρωτηματικόν, ἀόριστον, ἀναφορικόν ὃ καὶ ὁμοιωματικόν καὶ δεικτικόν καὶ ἀνταποδοτικόν καλεῖται, περιληπτικόν, ἐπιμεριζόμενον, περιεκτικόν, πεποιημένον, γενικόν, +ιδικόν+, τακτικόν, ἀριθμητικόν, ἀπολελυμένον, +μετουσιαστικόν+.

(1)

κύριον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τὴν ἰδίαν οὐσίαν σημαῖνον, οἷον Ὅμηρος Σωκράτης.

(2)

προσηγορικὸν δέ ἐστι τὸ τὴν κοινὴν οὐσίαν σημαῖνον, οἷον ἄνθρωπος ἵππος.

(3)

ἐπίθετον δέ ἐστι τὸ ἐπὶ κυρίων ἢ προσηγορικῶν +ὁμωνύμως+ τιθέμενον καὶ δηλοῦν ἔπαινον ἢ ψόγον. λαμβάνεται δὲ τριχῶς, ἀπὸ ψυχῆς, ἀπὸ σώματος, ἀπὸ τῶν ἐκτός· ἀπὸ μὲν ψυχῆς ὥς σῶφρων ἀκόλαστος, ἀπὸ δὲ σώματος ὥς ταχύς βραδύς, ἀπὸ δὲ τῶν ἐκτός ὥς πλούσιος πένης.

(4)

πρὸς τι ἔχον δέ ἐστιν ὥς πατήρ υἱός φίλος δεξιός.

(5)

ὥς πρὸς τι ἔχον δέ ἐστιν ὥς νύξ ἡμέρα +θάνατος ζωή+.

(6)

ὁμώνυμον δέ ἐστιν +ὄνομα+ τὸ κατὰ πολλῶν ὁμωνύμως τιθέμενον, +οἷον+ ἐπὶ μὲν κυρίων, ὥς Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ Αἴας ὁ Ἰλέως, ἐπὶ δὲ προσηγορικῶν, ὥς μῦς θαλάσσιος καὶ μῦς

γηγενής.

(7)

συνώνυμον δέ ἐστι τὸ ἐν διαφόροις ὀνόμασι τὸ αὐτὸ δηλοῦν, οἷον ἄορ ξίφος μάχαιρα σπάθη φάσγανον.

(8)

φερώνυμον δέ ἐστι τὸ ἀπὸ τινος συμβεβηκότος τεθέν, ὡς Τισαμενός καὶ Μεγαπένυης.

(9)

διώνυμον δέ ἐστιν ὀνόματα δύο καθ' ἑνὸς κυρίου τεταγμένα, οἷον Ἀλέξανδρος ὁ καὶ Πάρις, οὐκ ἀναστρέφοντος τοῦ λόγου· οὐ γάρ, εἴ τις Ἀλέξανδρος, οὗτος καὶ Πάρις.

(10)

ἐπώνυμον δέ ἐστιν, ὃ καὶ διώνυμον καλεῖται, τὸ μεθ' ἑτέρου κυρίου καθ' ἑνὸς λεγόμενον, ὡς Ἐνοσίχθων ὁ Ποσειδῶν καὶ Φοῖβος ὁ Ἀπόλλων.

(11)

ἐθνικὸν δέ ἐστι τὸ ἔθνους δηλωτικόν, ὡς Φρύξ Γαλάτης.

(12)

ἐρωτηματικὸν δέ ἐστιν, ὃ καὶ πευστικὸν καλεῖται, τὸ κατ' ἐρώτησιν λεγόμενον, οἷον τίς ποῖος πόσος πηλίκος.

(13)

ἀόριστον δέ ἐστι τὸ τῷ ἐρωτηματικῷ ἐναντίως λεγόμενον, οἷον ὅστις ὁποῖος ὁπόσος ὁπηλίκος.

(14)

ἀναφορικὸν δέ ἐστιν, ὃ καὶ ὀνομαστικὸν καὶ δεικτικὸν καὶ ἀνταποδοτικὸν καλεῖται, τὸ ὁμοίωσιν σημαίνον, οἷον τοιοῦτος τοσοῦτος τηλικούτος.

(15)

περιληπτικὸν δέ ἐστι τὸ τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ πλήθους σημαίνον, οἷον δῆμος χορός ὄχλος.

(16)

ἐπιμεριζόμενον δέ ἐστι τὸ ἐκ δύο ἢ καὶ πλειόνων ἐπὶ ἓν ἔχον τὴν ἀναφοράν, οἷον ἐκάτερος ἕκαστος.

(17)

περιεκτικὸν δέ ἐστι τὸ ἐμφαίνον ἐν ἑαυτῷ τι περιεχόμενον, οἷον δαφνών παρθενών.

(18)

πεποιημένον δέ ἐστι τὸ παρὰ τὰς τῶν ἡχῶν ιδιότητος μιμητικῶς εἰρημένον, οἷον φλοῖσβος ροῖζος + ὀρυγμαδός+.

(19)

γενικὸν δέ ἐστι τὸ δυνάμενον εἰς πολλὰ εἶδη διαιρεθῆναι, οἷον ζῶον φυτόν.

(20)

+ιδικόν+ δέ ἐστι τὸ ἐκ τοῦ γένους διαιρεθέν, οἷον βοῦς ἵππος ἄμπελος ἐλαία.

(21)

τακτικὸν δέ ἐστι τὸ τάξιν δηλοῦν, οἷον πρῶτος δεύτερος τρίτος.

(22)

ἀριθμητικὸν δέ ἐστι τὸ ἀριθμὸν σημαίνειν, οἷον εἷς δύο τρεῖς.

(23)

ἀπολελυμένον δέ ἐστιν ὃ καθ' ἑαυτὸ νοεῖται, οἷον θεὸς λόγος.

(24)

+μετουσιαστικὸν+ δέ ἐστι τὸ μετέχον οὐσίας τινός, οἷον πύρινος δρυῖνος ἐλάφινος.

τοῦ δὲ ὀνόματος **διαθέσεις** εἰσὶ δύο, ἐνέργεια καὶ πάθος· ἐνέργεια μὲν ὡς κριτής ὁ κρίνων, πάθος δὲ ὡς κριτός ὁ κρινόμενος.

13. περὶ ῥήματος

ῥήμα ἐστι λέξις ἄπτωτος, ἐπιδεκτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστᾷσα. παρέπεται δὲ τῷ ῥήματι ὀκτώ, ἐγκλίσεις, διαθέσεις, εἶδη, σχήματα, ἀριθμοί, πρόσωπα, χρόνοι, συζυγίαι.

ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε, ὀριστική, προστακτική, εὐκτική, ὑποτακτική, ἀπαρέμφατος.

διαθέσεις εἰσὶ τρεῖς, ἐνέργεια, πάθος, μεσότης· ἐνέργεια μὲν οἷον τύπτω, πάθος δὲ οἷον τύπτομαι, μεσότης δὲ ἢ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν ποτὲ δὲ πάθος παριστᾷσα, οἷον πέπηγα διέφθορα ἐποίησάμην ἐγραψάμην.

εἶδη δὲ δύο, πρωτότυπον καὶ παράγωγον· πρωτότυπον μὲν οἷον ἄρδω, παράγωγον δὲ οἷον ἀρδεύω.

σχήματα τρία, ἁπλοῦν, σύνθετον, παρασύνθετον· ἁπλοῦν μὲν οἷον φρονῶ, σύνθετον δὲ οἷον καταφρονῶ, παρασύνθετον δὲ οἷον ἀντιγονίζω φιλιππίζω.

ἀριθμοί τρεῖς, ἐνικός, δυϊκός, πληθυντικός· ἐνικός μὲν οἷον τύπτω, δυϊκός δὲ οἷον τύπτετον, πληθυντικός δὲ οἷον τύπτομεν.

πρόσωπα τρία, πρῶτον, δεύτερον, τρίτον· πρῶτον μὲν ἀφ' οὗ ὁ λόγος, δεύτερον δὲ πρὸς ὃν ὁ λόγος, τρίτον δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος.

χρόνοι τρεῖς, ἐνεστώς, παρεληλυθώς, μέλλων. τούτων ὁ παρεληλυθώς ἔχει διαφορὰς τέσσαρας, παρατατικόν, παρακειμένον, ὑπερσυντέλικον, ἀόριστον· ὧν συγγένεια τρεῖς, ἐνεστώτος πρὸς παρατατικόν, παρακειμένου πρὸς ὑπερσυντέλικον, ἀόριστου πρὸς μέλλοντα.

14. περὶ συζυγίας

συζυγία ἐστὶν ἀκόλουθος ῥημάτων κλίσις.

εἰσὶ δὲ συζυγίαι **βαρυτόνων** μὲν **ῥημάτων** ἕξ, ὧν

ΣΕΠΤΗΜΒΡΙΟΣ 2023
ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ

(1)

ἡ μὲν πρώτη ἐκφέρεται διὰ τοῦ β ἢ +φ+ ἢ π ἢ πτ, οἷον λείβω +γράφω+ } τέρπω κόπτω·

(2)

ἡ δὲ δευτέρα διὰ τοῦ γ ἢ κ ἢ χ ἢ κτ, οἷον λέγω πλέκω τρέχω τίκτω·

(3)

ἡ δὲ τρίτη διὰ τοῦ δ ἢ θ ἢ τ, οἷον αἶδω πλήθο ἀνύτω·

(4)

ἡ δὲ τετάρτη διὰ τοῦ ζ ἢ τῶν δύο σσ, οἷον φράζω +νύσσω+ ὀρύσσω·

(5)

ἡ δὲ πέμπτη διὰ τῶν τεσσάρων ἀμεταβόλων, λ μ ν ρ, οἷον πάλλω νέμω κρίνω σπείρω·

(6)

ἡ δὲ ἕκτη διὰ καθαροῦ τοῦ ω, οἷον ἱπεύω πλέω +βασιλεύω+.

τινὲς δὲ καὶ ἐβδόμην συζυγίαν εἰσάγουσιν διὰ τοῦ ξ καὶ ψ, οἷον ἀλέξω ἔψω. -

περισπωμένων δὲ ῥημάτων συζυγίαι εἰσὶ τρεῖς, ὧν

(1)

ἡ μὲν πρώτη ἐκφέρεται ἐπὶ δευτέρου καὶ τρίτου προσώπου διὰ τῆς εἰ διφθόγγου, οἷον νοῶ νοεῖς νοεῖ·

(2)

ἡ δὲ δευτέρα διὰ τῆς αἰ διφθόγγου, προσγραφομένου τοῦ ι, μὴ συνεκφωνουμένου δέ, οἷον βοῶ βοᾷς βοᾷ·

(3)

ἡ δὲ τρίτη διὰ τῆς οἰ διφθόγγου, οἷον χρυσῶ χρυσοῖς χρυσοῖ. -
τῶν δὲ εἰς **μι ληγόντων ῥημάτων** συζυγίαι εἰσὶ τέσσαρες, ὧν

(1)

ἡ μὲν πρώτη +ἐκφέρεται+ ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν περισπωμένων, ὥς ἀπὸ τοῦ τιθῶ γέγονε τίθημι·

(2)

ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῆς δευτέρας, ὥς ἀπὸ τοῦ ἰστώ γέγονεν ἴστημι·

(3)

ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ τῆς τρίτης, ὥς ἀπὸ τοῦ διδῶ γέγονε δίδωμι·

(4)

ἡ δὲ τετάρτη ἀπὸ τῆς ἕκτης τῶν βαρυτόνων, ὥς ἀπὸ τοῦ πηγνύω γέγονε πήγνυμι.

15. περὶ μετοχῆς

μετοχή ἐστὶ λέξις μετέχουσα τῆς τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ιδιότητος. παρέπεται δὲ αὐτῇ ταυτὰ ἃ καὶ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ῥήματι δίχα προσώπων τε καὶ ἐγκλίσεων.

16. περὶ ἄρθρου

ἄρθρον ἐστὶ μέρος λόγου πτωτικόν, προτασσόμενον +καὶ+ ὑποτασσόμενον τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων. καὶ ἔστι προτακτικὸν μὲν ὁ, ὑποτακτικὸν δὲ ὅς.
παρέπεται δὲ αὐτῷ τρία· γένη, ἀριθμοί, πτώσεις.
γένη μὲν οὖν εἰσι τρία· ὁ ποιητής, ἡ ποίησις, τὸ ποίημα.
ἀριθμοί τρεῖς· +ἐνικός+, δυϊκός, πληθυντικός· ἐνικός μὲν ὁ ἢ τό, δυϊκός δὲ τῷ τὰ +, πληθυντικός δὲ οἱ αἱ τά.
πτώσεις δὲ ὁ τοῦ τῷ τόν ᾧ, +ἡ τῆς τῇ τήν ᾧ.

17. περὶ ἀντωνυμίας

ἀντωνυμία ἐστὶ λέξις ἀντὶ ὀνόματος παραλαμβανομένη, προσώπων ὠρισμένων δηλωτική.
παρέπεται δὲ τῇ ἀντωνυμίᾳ ἕξ· πρόσωπα, γένη, ἀριθμοί, πτώσεις, σχήματα, εἶδη.
πρόσωπα πρωτοτύπων μὲν ἐγὼ σύ ἴ, παραγῶγων δὲ ἐμός σός ὅς.
γένη τῶν μὲν πρωτοτύπων διὰ μὲν τῆς φωνῆς οὐ διακρίνεται, διὰ δὲ τῆς ὑπ' αὐτῶν δείξεως, οἷον ἐγὼ· τῶν δὲ παραγῶγων, οἷον ὁ ἐμός ἢ ἐμή τὸ ἐμόν.
ἀριθμοί πρωτοτύπων μὲν ἐνικός ἐγὼ σύ ἴ, δυϊκὸς νῶϊ σφῶϊ, πληθυντικός ἡμεῖς ὑμεῖς σφεῖς· παραγῶγων δὲ ἐκινὸς ἐμός σός ὅς, δυϊκὸς ἐμῶ σῶ ᾧ, πληθυντικός ἐμοί σοί οἱ.
πτώσεις πρωτοτύπων μὲν ὀρθῆς ἐγὼ σύ ἴ, γενικῆς ἐμοῦ σοῦ οὔ, δοτικῆς ἐμοί σοί οἱ, αἰτιατικῆς ἐμέ σε ἔ, κλητικῆς σύ· παραγῶγων δὲ ἐμός σός ὅς, γενικῆς ἐμοῦ σοῦ οὔ, δοτικῆς ἐμῶι σῶι ᾧ, αἰτιατικῆς ἐμόν σόν ὄν.
σχήματα δύο, ἀπλοῦν, σύνθετον· ἀπλοῦν μὲν οἷον ἐμοῦ σοῦ οὔ, σύνθετον δὲ ἐμαυτοῦ σαυτοῦ αὐτοῦ.
εἶδη δέ, ὅτι αἱ μὲν εἰσι πρωτότυποι, ὡς ἐγὼ σύ ἴ, αἱ δὲ παράγωγοι, ὡς πᾶσαι αἱ κτητικαί, αἱ καὶ διπρόσωποι καλοῦνται. παράγονται δὲ οὕτως· ἀπὸ μὲν ἐνικῶν αἱ ἕνα κτήτορα δηλοῦσαι, ὡς ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ ὁ ἐμός· ἀπὸ δὲ δυϊκῶν αἱ δύο, ὡς ἀπὸ τοῦ νῶϊ νωΐτερος· ἀπὸ δὲ πληθυντικῶν αἱ πολλούς, ὡς ἀπὸ τοῦ ἡμεῖς ἡμέτερος.
τῶν δὲ ἀντωνυμιῶν αἱ μὲν εἰσιν ἄσύναρθροι, αἱ δὲ σύναρθροι· ἄσύναρθροι μὲν οἷον ἐγὼ, σύναρθροι δὲ οἷον ὁ ἐμός.

18. περὶ προθέσεως

προθέσις ἐστὶ λέξις προτιθεμένη πάντων τῶν τοῦ λόγου μερῶν ἔν τε συνθέσει καὶ συντάξει. εἰσὶ δὲ αἱ πᾶσαι προθέσεις ὀκτὼ καὶ δέκα, ὧν **μονοσύλλαβοι** μὲν ἕξ· ἐν εἰς ἕξ σύν πρό πρός, αἵτινες οὐκ ἀναστρέφονται· **δισύλλαβοι** δὲ δύο καὶ δέκα· ἀνά κατὰ διά μετὰ παρὰ ἀντί ἐπί περὶ ἀμφί ἀπό ὑπό ὑπέρ.

19. περὶ ἐπιρρήματος

ἐπίρρημά ἐστὶ μέρος λόγου ἄκλιτον, κατὰ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον ῥήματι. τῶν δὲ ἐπιρρημάτων τὰ μὲν ἐστὶν ἀπλᾶ, τὰ δὲ σύνθετα· **ἀπλᾶ** μὲν ὡς πάλαι, **σύνθετα** δὲ ὡς πρόπαλαι.

(1)

τὰ δὲ **χρόνου** δηλωτικά, οἷον νῦν τότε αὐθις· τούτοις δὲ ὡς εἶδη ὑποτακτέον τὰ καιροῦ παραστατικά, οἷον σήμερον αὔριον τόφρα τέως πηνίκα.

(2)

τὰ δὲ **μεσότητος**, οἷον καλῶς σοφῶς.

(3)

τὰ δὲ **ποιότητος**, οἷον πύξ λάξ βοτρυδόν (B 89) ἀγεληδόν (Π 160).

(4)

τὰ δὲ **ποσότητος**, οἷον πολλάκις ὀλιγάκις.

(5)

τὰ δὲ **ἀριθμοῦ** δηλωτικά, οἷον δὶς τρίς τετράκις.

(6)

τὰ δὲ **τοπικά**, οἷον ἄνω κάτω· ὧν σχέσεις εἰσὶ τρεῖς, ἢ ἐν τόπῳ, ἢ εἰς τόπον, ἢ ἐκ τόπου, οἷον οἴκοι οἴκαδε οἴκουθεν.

(7)

τὰ δὲ **εὐχῆς** σημαντικά, οἷον εἴθε αἴθε ἄβαλε.

(8)

τὰ δὲ **σχετλιαστικά**, οἷον παπαῖ ἰοῦ φεῦ.

(9)

τὰ δὲ **ἀρνήσεως ἢ ἀποφάσεως**, οἷον οὐ οὐχὶ οὐδῆτα οὐδαμῶς.

(10)

τὰ δὲ **συγκαταθέσεως**, οἷον ναί ναίχι.

(11)

τὰ δὲ **ἀπαγορεύσεως**, οἷον μή μηδῆτα μηδαμῶς.

(12)

τὰ δὲ **παραβολῆς ἢ ὁμοιώσεως**, οἷον ὡς ὥσπερ ἡὔτε καθάπερ.

(13)

τὰ δὲ **θαυμαστικά**, οἶον βαβαῖ.

(14)

τὰ δὲ **εἰκασμοῦ**, οἶον ἴσως τάχα τυχόν.

(15)

τὰ δὲ **τάξεως**, οἶον ἐξῆς ἐφεξῆς χωρίς.

(16)

τὰ δὲ **ἀθροίσεως**, οἶον ἄρδην ἅμα ἥλιθα.

(17)

τὰ δὲ **παρακελεύσεως**, οἶον εἶα ἄγε φέρε.

(18)

τὰ δὲ **συγκρίσεως**, οἶον μᾶλλον ἦττον.

(19)

τὰ δὲ **ἐρωτήσεως**, οἶον πόθεν πηνίκα πῶς.

(20)

τὰ δὲ **ἐπιτάσεως**, οἶον λίαν σφόδρα πάνυ ἄγαν μάλιστα.

(21)

τὰ δὲ **συλλήψεως**, οἶον ἅμα ὁμοῦ ἄμυδις.

(22)

τὰ δὲ **ἀπομοτικά**, οἶον μά.

(23)

τὰ δὲ **κατωμοτικά**, οἶον νή.

(24)

τὰ δὲ **βεβαιώσεως**, οἶον δηλαδή.

(25)

τὰ δὲ **θετικά**, οἶον γαμητέον πλευστέον.

(26)

τὰ δὲ **θειασμοῦ**, οἶον εὐοί εὐάν.

20. περὶ συνδέσμου

σύνδεσμός ἐστι λέξις συνδέουσα διάνοιαν μετὰ τάξεως καὶ τὸ τῆς ἐρμηνείας κεχηνὸς δηλοῦσα.

τῶν δὲ συνδέσμων οἱ μὲν εἰσι συμπλεκτικοί, οἱ δὲ διαζευκτικοί, οἱ δὲ συναπτικοί, οἱ δὲ παρασυναπτικοί, οἱ δὲ αἰτιολογικοί, οἱ δὲ +ἀπορρηματικοί+, οἱ δὲ συλλογιστικοί, οἱ δὲ παραπληρωματικοί.

(1)

συμπλεκτικοί μὲν οὖν εἰσιν ὅσοι τὴν ἐρμηνείαν ἐπ' ἄπειρον ἐκφερομένην συνδέουσιν. εἰσὶ δὲ οἶδε· μὲν δέ τέ καί ἄλλά ἡμὲν ἡδέ ἰδέ ἀτάρ αὐτάρ ἦτοι κέν ἄν.

(2)

διαζευκτικοί δέ εἰσιν ὅσοι τὴν μὲν φράσιν ἐπισυνδέουσιν, ἀπὸ δὲ πράγματος εἰς πρᾶγμα διυστᾶσιν. εἰσὶ δὲ οἶδε· ἦ ἦτοι ἡέ.

(3)

συναπτικοί δέ εἰσιν ὅσοι ὑπαρξιν μὲν οὐ δηλοῦσι, σημαίνουσι δὲ ἀκολουθίαν. εἰσὶ δὲ οἶδε· εἴ εἴπερ εἰδὴ εἰδήπερ.

(4)

παρασυναπτικοί δέ εἰσιν ὅσοι μεθ' ὑπάρξεως καὶ τάξιν δηλοῦσιν. εἰσὶ δὲ οἶδε· ἐπεὶ ἐπείπερ ἐπειδὴ ἐδειδήπερ.

(5)

αἰτιολογικοί δέ εἰσιν ὅσοι ἐπ' ἀποδόσει αἰτίας +ένεκεν+ παραλαμβάνονται. εἰσὶ δὲ οἶδε· ἵνα ὄφρα ὅπως ἔνεκα οὐνεκα διὸ διότι καθ' ὃ καθ' ὅτι καθ' ὅσον.

(6)

+ἀπορρηματικοί+ δέ εἰσιν +ὅσοι+ ἐπαποροῦντες εἰώθασιν συνδεῖν. εἰσὶ δὲ οἶδε· ἄρα κᾶτα μῶν.

(7)

συλλογιστικοί δέ εἰσιν ὅσοι πρὸς τὰς ἐπιφοράς τε καὶ συλλήψεις τῶν ἀποδείξεων εὖ διάκεινται. εἰσὶ δὲ οἶδε· ἄρα ἄλλά ἀλλαμὴν τοίνυν τοιγάρτοι τοιγαροῦν.

(8)

παραπληρωματικοί δέ εἰσιν ὅσοι μέτρου ἢ κόσμου ἔνεκεν παραλαμβάνονται. εἰσὶ δὲ οἶδε· δὴ ρά νύ ποῦ τοί θῆν ἄρ δῆτα πέρ πώ μὴν ἄν αὖ νῦν οὖν κέν γέ.
τινὲς δὲ προστιθέασιν καὶ **ἐναντιωματικούς**, οἷον ἔμπης ὅμως.

Bibliografie

Prameny:

Anecdota Graeca vol. II; ed. Bekker, Immanuel. Berlin 1816

Grammatici Graeci I,1; ed. Uhlig, Gustav. Lipsiae 1883

La Grammaire de Denys le Thrace; ed. Lallot, Jean. Paris 1989

Sekundární literatura:

Di Benedetto, Vincenzo. At the Origins of Greek Grammar. *Glotta*, 1990, vol.68, s.19-39.

Dyck, Andrew R. Die Fragmente des Grammatikers Dionysios Thrax by Konstanze Linke
Die Fragmente der Grammatiker Tyrannion und Diokles by Walter Haas
Apions Glossai Homerikai by Susanne Neitzel. Review author[s]: In : *Classical Philology*,
1982, Vol. 77, No. 3, s. 270-277.

Kürschner, Wilfried. Questions of Terminology in a German Translation of the *Techne grammatike* of Dionysius Thrax. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, s. 163-175.

Law, Vivien; Sluiter, Ineke (Eds.), *Dionysius Thrax and the Techne grammatike*, 'The Henry Sweet Society Studies in the History of Linguistics' 1. 2., durchges. u. überarb. Aufl. Münster : Nodus Publikationen, 1998.

Lallot, Jean. Grammatici certant: vers une typologie de l'argumentation pro et contra dans la question de l'authenticité de la *Techne*. In: Law, Vivien; Sluiter, Ineke (Eds.), *Dionysius Thrax and the Techne grammatike*, s. 27-39.

Liddell, Henry George; Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon*. [online]. Aktualizováno 17. 12. 2007 2:03:38 [cit. 17.12.2007]. Dostupné z WWW: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2393492>

Lundon, John; Matthisios, Stephanos. Nominal accidents by question and answer: two fragments of a *techne grammatike*, one new. *ZPE* 154, 2005, s. 97-116.

Luthala, Anneli. On Definitions in Ancient Grammar. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity*, s. 257-285.

Matthasios, Stephanos. Κύριον ὄνομα. Zur Geschichte eines grammatischen Terminus. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, s. 55-77.

Matthasios, Stephanos. Neue Perspektiven für die Historiographie der antiken Grammatik: Das Wortartensystem der Alexandriner. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity*, s. 161-220.

Morgan, Teresa. Dionysius Thrax and the Educational Uses of Grammar. In: V. Law, I. Sluiter (eds.), *Dionysius Thrax and the Techne Grammatike*, s. 73-94.

Pfeiffer, Rudolf. *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*. Oxford: Clarendon Press, 1968.

Robins, Robert Henry. The Initial Section of the Techne Grammatike. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, s. 3-15.

Robins, Robert Henry. The Authenticity of the Techne: The status quaestionis. In: Law, Vivien; Sluiter, Ineke (Eds.), *Dionysius Thrax and the Techne grammatike*, s. 13-26.

Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons. *Philosophical aspects of the Techne grammatike of Dionysius Thrax*, Leuven, 1994.

Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, Leuven – Paris : Peeters, 1996.

Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity*, Leuven – Paris – Sterling, Virginia : Peeters, 2002.

Swiggers, Pierre; Wouters, Alfons. Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity: Introduction. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity*, s. 9-20.

Swiggers, Pierre; Wouters, Alfons. Content and Context in (Translating) Ancient Grammar. In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, s. 123-161.

Wolanin, Hubert. Derivation in the Techne Grammatike by Dionysios Thrax. *Eos*, 1989, 77, s. 237-249.

Wouters, Alfons. The Grammatical Papyri and the Techne grammatike of Dionysius Thrax. In: Law, Vivien; Sluiter, Ineke (Eds.), *Dionysius Thrax and the Techne grammatike*, s. 95-109.

Překlady:

Kemp, Alan. The "Techne Grammatike" of D. Thrax, *Historiographia linguistica*, 1986, 13, 2-3 , s. 343-363.

Kürschner, Wilfried. Die Lehre des Grammatikers Dionysios (Dionysios Thrax, *Techne grammatike* – Deutsch). In: Swiggers, Pierre and Wouters, Alfons (eds.), *Ancient Grammar: Content and Context*, s. 177-215.

Lallot, Jean. La grammaire de Denys le Thrace, ed. J. Lallot, Paris 1989.